

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Η Δικαιοσύνη αποτελεί συστατικό θεσμό κάθε οργανωμένης κοινωνίας, και είναι σύμφυτη με την ιστορία των ανθρωπινων συλλογικοτήτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα ιδιαίτερα ανεπτυγμένα συστήματα απονομής Δικαιοσύνης στον αρχαίο ελληνικό και τον ρωμαϊκό κόσμο, όπως και στο βυζαντινό κράτος.

Στη νεότερη Ελλάδα, ο κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας έδωσε μεγάλη βαρύτητα στην οργάνωση της Δικαιοσύνης, ιδρύοντας Ειρηνοδικείο, Πρωτόκλητο, Έκκλητο, Ανώτατο, και Εμποροδικείο, ενώ προβλέφθηκε ένας ειρηνοδικής σε κάθε χωριό, κωμόπολη και πόλη, ένα πρωτόκλητο δικαστήριο (πρωτοδικείο) κατά νομό και ένα εμπορικό δικαστήριο στη Σύρο. Συστάθηκαν τριμελή πρωτοδικεία αλλά και έκτακτα δικαστήρια, τα οποία εκδίκαζαν τις κατηγορίες κατά δημοσίου λειτουργού και τα εγκλήματα καθοσιώσεως. Το 1830 ο αριθμός των λειτουργούντων δικαστηρίων αυξήθηκε και προβλέφθηκε η ίδρυση Ανωτάτου Δικαστηρίου, ενώ καθιερώθηκε ο θεσμός των Εισαγγελέων.

Το πρώτο θεμέλιο της δικαιοσύνης είναι ο δικαστής, ο οποίος έχει κατά το Σύνταγμα την αρμοδιότητα να επιλύει διαφορές στο πλαίσιο της διάκρισης των λειτουργιών. Είναι άμεσο όργανο του κράτους και ταυτόχρονα εγγυητής των ελευθεριών και δικαιωμάτων του ανθρώπου. Προς επίτευξη της πολιτειακής αποστολής του αφενός απολαμβάνει εγγυήσεων ανεξαρτησίας και αφετέρου υποχρεούται να ασκεί το έργο του αποτελεσματικά, δηλαδή να εκδίδει αποφάσεις αιτιολογημένες σε επίκαιρο χρόνο, και να λογοδοτεί για την ποιότητα και την ποσότητα του έργου που παράγει μέσα από θεσμοθετημένες διαδικασίες ελέγχου, αξιολόγησης και επιθεώρησης.

Οι απειλές και οι κίνδυνοι που ελλοχεύουν κατά την άσκηση του δικαιοδοτικού

έργου είναι σημαντικοί, τόσο εντός όσο και εκτός της δικαιοσύνης. Εξωτερικές απειλές και κίνδυνοι μπορεί να προέρχονται από το πολιτικό σύστημα, από επαγγελματικές και κοινωνικές ομάδες, από επιχειρηματικά συμφέροντα, από τα ΜΜΕ, αλλά και από την ίδια την κοινωνία στο σύνολό της.

Η δικαιοσύνη δεν είναι και δεν μπορεί να ταυτιστεί με ό,τι θεωρούν δίκαιο οι περισσότεροι (αρχή της πλειοψηφίας), δεν μπορεί να εκληφθεί ως απόρροια ενός φυσικού δικαίου, δεν δύναται να οριστεί από την «αγάπη προς τον Θεό», δεν ακολουθεί την αρχή της ανταποδοτικότητας, δεν μπορεί να ταυτιστεί με την ισότητα, δεν προκύπτει από τον χρυσό κανόνα (μη κάνεις στους άλλους ό,τι δεν θα ήθελες να σου κάνουν), δεν είναι η πλατωνική ιδέα και αρετή, δεν είναι η μεσότητα του Αριστοτέλη. Καμία από αυτές τις εξαιρετικές και μεγαλειώδεις κατά τα άλλα θεωρίες δεν δίνουν μια οριστική και ορθολογική απάντηση για το ποια είναι η ουσία της δικαιοσύνης διαχρονικά.

Η αποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος είναι μία από τις σημαντικότερες προϋποθέσεις για την κοινωνική σταθερότητα και την οικονομική ανάπτυξη. Μια βραδυπορούσα και ασθμαίνουσα δικαιοσύνη, ακόμα κι αν είναι ανεξάρτητη δεν μπορεί να επιτελέσει την αποστολή της. Αυτό έχει δραματικές συνέπειες στην επιχειρηματικότητα, στο επενδυτικό κλίμα αλλά και στην εμπιστοσύνη πολιτών και επιχειρήσεων απέναντι στους θεσμούς του κράτους.

Διονύσιος Ν. Μουσμούτης
Εκδότης - Διευθυντής

6 Οι αρχαίοι Έλληνες στη σημερινή Λιβύη

ΤΟΥ ΚΛΕΑΝΘΗ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗ

20 Η ιστορία των κόμικς

ΤΟΥ ΛΕΥΤΕΡΗ ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ

36 Η αρκετά περίεργη παραίτηση του τσάρου Νικολάου Β΄

ΤΟΥ ΦΡΑΝΚ ΦΕΡΡΑΝ

45 Το Γαλλικό ναυτικό στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (ΜΕΡΟΣ Β΄)

ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΥΡΙΑΖΗ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ Ή Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ

60 Η ιστορία του Συμβουλίου Επικρατείας

ΤΗΣ ΠΙΕΡΡΙΝΑΣ ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΥ

71 Ο Άρειος Πάγος και οι λειτουργοί του στο πέρασμα των αιώνων

ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Χ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ

88 Το Ημερολόγιο των Μάγια

ΤΗΣ ΕΛΙΣΣΕ ΦΕΡΡΑΝ

**96 Οι σχέσεις Ελλάδας και Κίνας
από το 1974 ως το 1978**

ΤΟΥ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΑΝΤ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΗ

**108 Η αμφισβητούμενη πατρότητα του Νικολά Αντρύ
και η μάχη του διφθόγγου στην Ορθοπαιδική**

ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΜΑΡΚΕΑ

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

120 το Χθες ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ

122 Επικαιρότητα & ΙΣΤΟΡΙΑ ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΑΓΚΟΣ

124 Βιβλία & ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΙΟΝΥΣΗΣ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗΣ

128 Σταυρόλεξο & ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΑΤΑΡΟΥΝΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ: Ειρήνη Ι. Πουρνάρα (1968)

Β' ΠΕΡΙΟΔΟΣ | ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ Μ.Ι.Κ.Ε.

Επιδάουρου 5, 182 33 Άγιος Ιωάννης Ρέντης Αττικής

ΤΗΛΕΦΩΝΟ: +30 210 49.13.502 | FAX: +30 210 49.03.949 | EMAIL: info@istoria.gr

ΔΙΚΤΥΑΚΟΣ ΤΟΠΟΣ: www.istoria.gr | ISSN 1107-0285 | ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ: 233712

ΕΚΔΟΤΗΣ-ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Διονύσης Ν. Μουσμouτίης | dmousmoutis@istoria.gr

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Άποψη του Ναού της Νέμεσης
στον Ραμνούντα &

Αγαλμα της Θεάς Θέμιδος,

έργο Χαϊρέστρατου, 3ος αι. π.Χ.

(Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. 231)

Παράγωγα των «Ramnous002.JPG»

από τον Karta24 με άδεια CC-BY-2.5

& «Statue of the goddess Themis. About

300 B.C.jpg» από τον George E. Koronaios

με άδεια CC BY-SA 4.0

Οι συνεργάτες - συγγραφείς φέρουν την ευθύνη των κειμένων τους. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική, μερική ή περιληπτική ή η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του περιοδικού με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του Εκδότη.

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ: Με τα αρχικά CCPL δηλώνεται ότι η συγκεκριμένη φωτογραφία υπάγεται στην άδεια χρήσης Creative Commons (Creative Commons Public License/CC-by-sa), αντίγραφο της οποίας παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.creativecommons.org/licences/by/2.5/legalcode.

Η σειρά με την οποία εμφανίζονται οι φωτογραφίες βαίνει από αριστερά προς τα δεξιά και από πάνω προς τα κάτω.

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Σπυρίδων Πλουμίδης

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΥΛΗΣ ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΩΝ:

Δ. Ν. Γεράκης, Μαρία Σαμπατακάκη

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Νίκος Βατόπουλος

ΝΟΜΙΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ: Πιερρίνα Κοριατοπούλου

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Γιώργος Βούλγαρης, αντεισαγγελέας Εφετών, δ.ν.΄

Γιώργος Γεωργής, τ. πρέσβης, Καθηγητής Νεότερης
Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου, Κύπρου΄

Στράτος Δορδανάς, Επίκουρος Καθηγητής
Σύγχρονης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας΄

Νίκος Καραπιδάκης, Καθηγητής
Μεσαιωνικής Ιστορίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο΄

Μαριέττα Μινώτου, τ. διευθύντρια

Γενικών Αρχείων του Κράτους΄

Κωνσταντίνα Μπότσιου, Αναπληρώτρια

Καθηγήτρια Σύγχρονης Ιστορίας και

Διεθνούς Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου΄

Πέτρος Παπαπολυβίου, Αναπληρωτής Καθηγητής
Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας,

Πανεπιστήμιο Κύπρου΄

Σπυρίδων Πλουμίδης, Επίκουρος Καθηγητής
Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας,

Πανεπιστήμιο Αθηνών΄

Σωτήρης Ριζάς, διευθυντής ερευνών

στο Κέντρο Έρευνας Ιστορίας Νεότερου

Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών΄

Ανδρέας Στεργίου, Αναπληρωτής Καθηγητής

Σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ιστορίας και Πολιτικής,

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:

Ελένη Βαλεριάνου | evalerianou@istoria.gr

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ: Τατιάνα Μοσχοπούλου
tmoschoroulou@istoria.gr

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Χριστίνα Τουχαντζίδου

info@istoria.gr

ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟ: Ευάγγελος Κωσταρέλης

ΤΗΛ. +30 210 49.13.502 | FAX 210 49.03.949

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:

Πανεπιστημίου 46, 106 78 Αθήνα

ΤΗΛ. +30 210 36.11.880, +30 210 36.23.993

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΠΟΛΥΓΡΑΦΟΣ PRESS

ΔΙΑΝΟΜΗ: Άργος

ΕΓΓΡΑΦΕΙΤΕ
ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΩΦΕΛΗΘΕΙΤΕ

- ΕΚΠΤΩΣΗ 25%
- ΣΤΑΘΕΡΗ ΤΙΜΗ
ΓΙΑ 1 ΧΡΟΝΟ
- ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ
Η "ΙΣΤΟΡΙΑ" ΣΠΙΤΙ ΣΑΣ

ΑΞΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

ΕΝΤΥΠΗ &
ΕΝΤΥΠΗ + ΨΗΦΙΑΚΗ

	ΕΤΗΣΙΑ	6ΜΗΝΗ
ΕΛΛΑΔΑ	50 €	25
ΚΥΠΡΟΣ	100 €	50
ΕΥΡΩΠΗ	110 €	55
ΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ	120 €	60

Στην τιμή εφαρμόζεται η έκπτωση
και συμπεριλαμβάνονται
ο ΦΠΑ και τα ταχυδρομικά έξοδα
Για κάθε συνδρομή στην έντυπη έκδοση
δικαιούστε δωρεάν ψηφιακή εγγραφή

ΨΗΦΙΑΚΗ 35 €

Ανακαλύψτε τη δύναμη
που κρύβει η γνώση
της Ιστορίας

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

www.istoria.gr
E-MAIL: info@istoria.gr
210 49.13.502 | 210 36.23.993

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

Επιθυμώ η συνδρομή μου να ισχύει
από το τεύχος του μηνός .....

- ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΕΤΗΣΙΑ 6ΜΗΝΗ
 ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ .....

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ .....

ΠΕΡΙΟΧΗ ..... Τ.Κ. ....

ΠΟΛΗ ..... ΧΩΡΑ .....

ΤΗΛ..... EMAIL .....

Κάντε ένα δώρο ιστορικής αξίας
στα αγαπημένα σας πρόσωπα

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΔΩΡΟ ΕΤΗΣΙΑ 6ΜΗΝΗ
από το τεύχος του μηνός .....

- ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ
 Επιθυμώ να αποσταλεί ευχετήρια επιστολή

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ .....

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ .....

ΠΕΡΙΟΧΗ ..... Τ.Κ. ....

ΠΟΛΗ ..... ΧΩΡΑ .....

ΤΗΛ..... EMAIL .....

ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΛΗΡΩΜΗΣ

Δικαιούχος: «ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ ΙΚΕ»

- Με κατάθεση σε τραπεζικό λογαριασμό
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ | Κωδικός SWIFT/BIC: ETHNGRAA
IBAN: GR36 011 0190 0000 0190 0048 8528
ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ | Κωδικός SWIFT/BIC: PIRBGRAA
IBAN: GR23 017 2034 0005 0340 9216 3075
 Στον δικτυακό τόπο της "ΙΣΤΟΡΙΑΣ"
Με χρήση κάρτας μέσω Τράπεζας Πειραιώς ή PayPal
 Έμβασμα με ταχυδρομική επιταγή

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ
ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ 5
182 33 ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΕΝΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΛΙΒΥΗ

Η ελληνική παρουσία στην αρχαία Κυρηναϊκή από τις απαρχές της έως τη ρωμαϊκή κατάκτηση

ΤΟΥ ΚΛΕΑΝΘΗ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗ

Η σημερινή Λιβύη στα παράλια της Βόρειας Αφρικής είναι μια χώρα που λόγω των σημερινών πολιτικών γεγονότων έχει προσελκύσει το διεθνές ενδιαφέρον. Μία όμως όχι ιδιαίτερα γνωστή πτυχή της ιστορίας της Λιβύης είναι η έντονη ελληνική παρουσία κατά την Αρχαιότητα. Ήδη από το 630 π.Χ. περίπου, οι Έλληνες εγκαθίστανται μόνιμα στο εύφορο μέρος της Λιβύης που φέρει ακόμη και σήμερα το όνομα που οι Έλληνες του έδωσαν: Κυρηναϊκή. Η εύφορη περιοχή αλλά κυρίως η εμπορία του εξαφανισμένου σήμερα φυτού με την ονομασία σίλφιο έβαλαν τα θεμέλια του πλούτου της ελληνικής παρουσίας στην περιοχή. Έτσι, παρά την από την Αρχαιότητα ταραχώδη πολιτική ιστορία, η περιοχή αποτέλεσε μια σημαντική κοιτίδα του ελληνικού πολιτισμού με πολιτισμική ακτινοβολία τόσο κατά την αρχαϊκή και κλασική, αλλά και την ελληνιστική περίοδο. Ο ελληνικός χαρακτήρας και η παρουσία του ελληνισμού στη Βόρεια Αφρική γενικότερα καθόλου δεν μειώθηκε ούτε κατά την προσάρτηση της περιοχής στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία σε όλη τη μακρόχρονη ιστορία της.

ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Η όαση της Σίβας στη σημερινή Αίγυπτο. Εκεί βρισκόταν το μαντείο του Άμμωνα Δία, το οποίο έγινε διάσημο στον ελληνικό κόσμο από τη σχέση του με τους Έλληνες της Κυρηναϊκής. ΚΑΤΩ: Κατάλοιπα του αρχαίου Γυμνασίου στα Ταύχειρα, σημ. Τόκρα της Λιβύης. Διακρίνονται ελληνικές επιτοίχιες επιγραφές.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Όλες οι χρονολογίες στο κείμενο είναι π.Χ., εκτός εάν δηλώνεται διαφορετικά.

Ο όρος Λιβύη στη γεωγραφική αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων

Η σημερινή Λιβύη είναι χώρα της βόρειας ακτής της Αφρικής. Συνορεύει προς τα ανατολικά με την Αίγυπτο, νοτιοανατολικά με το Σουδάν, ενώ προς τα νότια με το Τσαντ και τον Νίγηρα. Προς τα δυτικά με την Αλγερία και την Τυνησία. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι προς τον βορρά βρέχεται από τη Μεσόγειο σε ένα εκτεταμένο μέτωπο προς την Ελλάδα (με ενδιάμεσο σταθμό την Κρήτη) στις περιοχές της Κυρηναϊκής και της Τριπολίτιδας και με εύκολη ναυτική πρόσβαση χάρη στον φιλόξενο κόλπο της Σύρτης, γεωγραφική θέση που την καθιστά την πύλη για πρόσβαση στη Δυτική Αφρική. Το μεγαλύτερο μέρος της χώρας προς το εσωτερικό αποτελείται από ερήμους. Ωστόσο, μια λωρίδα πολύ εύφορης γης βρίσκεται στη βόρεια Κυρηναϊκή. Πρόκειται για την περιοχή του σημερινού Γκεμπέλ Αχντάρ (Πράσινο Βουνό), η οποία ξεκινά από την ακτή της Κυρηναϊκής (στην ευθεία περίπου απέναντι από την Κρήτη) και σε δύο στενές πεδιάδες εκτείνεται ανατολικά προς την Αίγυπτο.

Οι αρχαίοι Έλληνες γεωγράφοι, ήδη από τον Έκκαταιο, όπως μπορούμε να αντιληφθούμε από τις πληροφορίες που διασώζει ο Ηρόδοτος (Δ 168-199), με το όρο Λιβύη εννοούσαν ολόκληρη την παραλία και την ενδοχώρα της βόρειας ακτής της Αφρικής εκτεινόμενης δυτικά της Αιγύπτου που φτάνει έως το σημερινό Μαρόκο και το Γιβραλτάρ, ενώ με τον γενικό όρο Λίβυες περιέγραφαν τους ετερόκλητους αυτόχθονες πληθυσμούς της ευρύτερης αυτής περιοχής. Ο γενικός αυτός όρος πιθανώς προερχόταν από το όρο *Lwb* των Αιγυπτίων και αφορούσε μέρος μόνο αυτού του πληθυσμού. Το βασίλειο της Αιγύπτου κατά την περίοδο πριν από την εμφάνιση των Ελλήνων αντιμετώπισε διάφορες εντάσεις με τους λιγότερο εξελιγμένους πολιτιστικά αλλά πολεμοχαρείς και

επιθετικούς δυτικούς γείτονές του. Οι πρώτοι που εκτίμησαν τις στρατηγικές δυνατότητες της περιοχής για το έλεγχο του εμπορίου της Αφρικής ήταν οι Φοίνικες. Αυτοί προχώρησαν στην ίδρυση μιας σειράς εμπορικών σταθμών στη σημερινή Τριπολίτιδα, ιδίως μετά την ίδρυση της Καρχηδόνας στη γειτονική σημερινή Τυνησία μετά το 815, δίχως να δείχνουν διάθεση μόνιμης εγκατάστασης.

Οι Έλληνες προσελκύστηκαν περισσότερο από την εύφορη περιοχή της Κυρηναϊκής φιλοδοξώντας να εγκατασταθούν μόνιμα και να εκμεταλλευτούν τη γη. Η εγκατάσταση στην Κυρηναϊκή ήταν πιο εύκολη απ' ό,τι στο πιο οργανωμένο βασίλειο της γειτονικής Αιγύπτου, καθώς η αντίδραση των αυτόχθονων πληθυσμών ήταν λιγότερο αποτελεσματική. Για τους λόγους αυτούς ξεκίνησε η περιπέτεια των Ελλήνων στην Κυρηναϊκή κατά την Αρχαϊκή Περίοδο στο πλαίσιο του φαινομένου που συμβατικά ονομάζεται Β' Ελληνικός Αποικισμός. Πρόκειται για την οργανωμένη μετακίνηση και εγκατάσταση πληθυσμών του κυρίως ελληνικού χώρου στην Ανατολική Μεσόγειο προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα του υπερπληθυσμού και η έλλειψη καλλιεργήσιμης γης κατά τον 8ο και τον 7ο αιώνα.

Από τις απαρχές της ελληνικής εγκατάστασης έως τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου

Περίπου το 638, στο νησί της Θήρας, της σημερινής Σαντορίνης, ξεσπά ένας μεγάλος λιμός, αποτέλεσμα μιας παρατεταμένης ξηρασίας. Αποτέλεσμα ήταν η αποστολή για αναζήτηση χρησμού από το μαντείο των Δελφών. Το μαντείο συμβούλευσε τους Θηραίους να στείλουν μια αποστολή στην Κυρηναϊκή και να ιδρυσουν εκεί αποικία. Πράγματι, ένας αριθμός Θηραίων (περίπου 200) υπό την αρχηγία κάποιου Αριστοτέλη ξεκινούν για την Κυρηναϊκή. Αρχικά εγκαθίστανται σε ένα

Χάρτης με τις ελληνικές αποικίες κατά την Αρχαιότητα.

μικρό νησί στο κόλπο της Σύρτης, την Πλάτεια. Λόγω όμως των δυσκολιών της διαμονής δύο χρόνια αργότερα μετακινούνται στην απέναντι ακτή, στην Άζιρι. Εκεί παραμένουν για έξι χρόνια, αναπτύσσοντας σχέσεις με μια φυλή γηγενών κατοίκων, τους Γιλιγάμες. Από αυτούς πείθονται όμως να μετακινηθούν ακόμη δυτικότερα προς αναζήτηση πιο εύφορης γης. Φτάνουν λοιπόν στην τοποθεσία όπου θα ιδρυόταν το εφαλτήριο της μελλοντικής εξάπλωσης των Ελλήνων στην περιοχή, την Κυρήνη. Πρόκειται για σημερινό Σαχάι της Λιβύης, μια εύφορη περιοχή, περίπου 8 χιλιόμετρα από την ακτή. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο (Δ 158), την κυριότερη πηγή μας για τα γεγονότα, οι Γιλιγάμες έπεισαν τους Έλληνες να μετακινηθούν προκειμένου να προστατεύσουν τα δικά τους συμφέροντα και τη χρήση της γης τους, ενώ ταυτόχρονα επιδίωκαν πιθανώς να μεταφέρουν το πρόβλημα της ελληνικής παρουσίας σε μια γειτονική τους ανταγωνιστική φυλή, τους Ασβύστες. Σε κάθε περίπτωση, οι σχέσεις με τους γηγενείς φαίνεται ότι αρχικά υπήρξαν αρμονικές. Ενδειξη γι' αυτό είναι ότι ο

οικιστής Αριστοτέλης έλαβε το όνομα Βάττος, που σημαίνει βασιλέας στις τοπικές διαλέκτους, ιδρύοντας μια δυναστεία που θα κυβερνούσε τους Έλληνες της περιοχής για τους επόμενους δύο αιώνες, τους Βαττιάδες.

Ο Βάττος Α' βασίλευσε περίπου έως το 599 και τον διαδέχτηκε ο γιος του Αρκεσίλαος Α', ο οποίος βασίλευσε έως το 583. Η πόλη της Κυρήνης δεν φαίνεται να άκμασε ιδιαίτερα κατά την περίοδο διακυβέρνησης των δύο πρώτων βασιλέων της. Η μεγάλη ακμή της λαμβάνει χώρα κατά την περίοδο της βασιλείας του Βάττου Β' του Ευδαίμονος αρχής γενομένης από το 583. Ο συγκεκριμένος βασιλέας κάλεσε νέους, περισσότερους αποίκους από την Ελλάδα υποσχόμενος μεγάλες εκτάσεις γης και η Κυρήνη άρχισε να ανθεί και εξαπλώνεται. Πιθανώς την περίοδο αυτή ιδρύεται πέραν της Κυρήνης και μία ακόμη πόλη στην περιοχή, οι Ευεσπερίδες, η σημερινή Βεγγάζη. Ωστόσο, ο μεγάλος αριθμός νέων εποίκων πυροδότησε μια σειρά κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων. Αφενός δημιουργήθηκε ένταση ανάμεσα στους νεοφερμένους

Γενική άποψη του αρχαιολογικού χώρου της Κυρήνης. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο ναός του Δία στην πόλη της Κυρήνης.

κατοίκους και τους πρώτους εποίκους ως προς τα πολιτικά δικαιώματα στην Κυρήνη. Αφετέρου, και το πιο σημαντικό, ο αυτόχθων πληθυσμός άρχισε να αντιδρά στην ελληνική παρουσία, καθώς στερούνταν σημαντικές εκτάσεις γης. Οι Ασβύστες που κατοικούσαν στην ενδοχώρα της Κυρήνης με επικεφαλής τον βασιλέα τους Αδικράν όχι μόνο ξεκίνησαν πόλεμο αλλά κάλεσαν ως σύμμαχο τον βασιλέα της Αιγύπτου Απρίη. Ωστόσο, ο Βάττος Β' κατάφερε να νικήσει τις συνδυασμένες δυνάμεις των αντιπάλων του περίπου το 570.

Έκτοτε η Κυρήνη κατέλαβε ακόμα μεγαλύτερες εκτάσεις στην ενδοχώρα επιβάλλοντας την εξουσία της. Οι Έλληνες άποικοι διανεμήθηκαν σε μεγάλες αγροικίες οι οποίες προστατεύονταν από οχυρά που ονομάζονταν πύργοι. Αυτή την περίοδο ακμής πιθανώς τέθηκαν τα θεμέλια για την πραγματική πηγή πλούτου των Ελλήνων της Κυρηναϊκής. Πέρα από τη μεγάλη γεωργική παραγωγή η οποία έφτανε για εξαγωγές, ο πραγματικός πλούτος της περιοχής βρισκόταν σε ένα σπάνιο

φυτό, το σίλφιο. Το συγκεκριμένο φυτό το εκτιμούσαν ιδιαίτερα καθ' όλη την Αρχαιότητα για τις ιδιότητές του τόσο ως καρύκευμα στα φαγητά όσο κυρίως για τις χρήσεις του στην ιατρική, ιδίως ως αντισυλληπτικό. Το σίλφιο φυτόταν μόνο στην ευρύτερη περιοχή της Κυρηναϊκής, στις παρυφές της ερήμου. Οι αυτόχθονες κάτοικοι μετέφεραν τις ρίζες του στις πόλεις της Κυρηναϊκής, όπου μετά από κατάλληλη επεξεργασία διοχετευόταν στον υπόλοιπο αρχαίο κόσμο. Η εμπορία του αποτελούσε αποκλειστικό μονοπώλιο των Βαττιάδων και αποτελούσε το κατεξοχήν σύμβολο της Κυρηναϊκής σε όλη τη διάρκεια της αρχαιότητας απεικονιζόμενο στα νομίσματα των ελληνικών πόλεων της περιοχής. Μάλιστα οι απεικονίσεις του φυτού στα νομίσματα της περιοχής είναι και η μόνη ένδειξη που διαθέτουμε για τα χαρακτηριστικά του σιλφίου, καθώς, λόγω πιθανώς της υπερεκμετάλλευσης του, το συγκεκριμένο φυτό εξαφανίστηκε κατά τον 1ο περίπου μ.Χ. αιώνα. Αυτή την περίοδο θα πρέπει να ιδρύθηκε και ως επίγειο

της Κυρήνης η Απολλωνία, όπως είναι γνωστή με το μεταγενέστερο όνομά της, στη λιβυκή ακτή.

Την ακμή της βασιλείας του Βάττου Β' ακολούθησε μια περίοδος πολιτικών ταραχών. Ο γιος του Αρκεσίλαος Β', ο οποίος έμεινε γνωστός με το προσωνύμιο Χαλεπός (σκληρός), τον διαδέχτηκε το 565. Ήρθε σε σύγκρουση με τα υπόλοιπα αδέρφια του, τα οποία εγκατέλειψαν την Κυρήνη και ίδρυσαν μία νέα πόλη, τη Βάρκη, στο σημερινό Μαρτζ, δυτικότερα της Κυρήνης. Πέραν όμως της διχοστασίας αυτής, οι κάτοικοι της Βάρκης παρακίνησαν τους αυτόχθονες σε εξέγερση εναντίον της Κυρήνης. Στη σύγκρουση που ακολούθησε ο Αρκεσίλαος Β' υπέστη βαριά ήττα και 7.000 οπλίτες της Κυρήνης έχασαν τη ζωή τους. Αυτό κατέστησε την εξουσία του αδύναμη και δολοφονήθηκε από τον αδελφό του Λέαρχο. Ούτε όμως αυτός έμεινε για μεγάλο διάστημα στην εξουσία, καθώς δολοφονήθηκε από τη σύζυγο του Αρκεσίλαου Β' Ερυζώ, περίπου το 560.

Ως βασιλέας σταθεροποιήθηκε αρχικά ο γιος του Αρκεσίλαου Β' Βάττος Γ' και αναπτύχθηκαν στενές διπλωματικές σχέσεις με τον Άμασι, βασιλέα της γειτονικής Αιγύπτου. Όμως οι γενικότερες πολιτικές μεταρρυθμίσεις του κυρίως ελληνικού χώρου κατά την περίοδο της βασιλείας του επηρέασαν και την πόλη της Κυρήνης. Οι κοινωνικές εντάσεις ανάμεσα στους παλιούς και νέους εποίκους της εποχής του Βάττου Β' οδήγησαν σε εσωτερικές έριδες. Οι Κυρηναίοι μεταρρύθμισαν τον τρόπο διακυβέρνησης της πόλης τους καλώντας ως εξωτερικό διαιτητή τον νομοθέτη Δημόνακτα από τη Μαντινεία της Αρκαδίας. Αυτός οργάνωσε τους πολίτες σε τρεις φυλές ανάλογα με την καταγωγή τους. Μια φυλή αποτελούνταν τους απογόνους των πρώτων αποίκων από τη Θήρα μαζί με τους περιοίκους, πιθανώς εξαρτημένους από τους πρώτους πληθυσμούς. Μία ακόμη από τους επήλυδες αποίκους με καταγωγή από την Πελοπόννησο και την Κρήτη. Και η τελευταία περιλάμβανε τους αποίκους με καταγωγή

από τα νησιά του Αιγαίου. Η πολιτική δύναμη της βασιλείας περιορίστηκε και πλέον ο βασιλέας είχε μόνον ιερατικά καθήκοντα, καθώς η διακυβέρνηση έγινε πλέον συλλογική, ασκούμενη από ένα συμβούλιο αριστοκρατών και πλουσίων.

Οι μεταρρυθμίσεις όμως αυτές δεν επρόκειτο να διαρκέσουν. Ο διάδοχος του Βάττου Γ' Αρκεσίλαος Γ', με τη βοήθεια της μητέρας του Φερετίμης, συγκεντρώνοντας έναν μισθοφορικό στρατό από την Ελλάδα επέβαλε εκ νέου τη βασιλική εξουσία προβαίνοντας σε διώξεις των αντιπάλων του. Ωστόσο, οι γενικότερες πολιτικές εξελίξεις επρόκειτο να επηρεάσουν την ταραγμένη κατάσταση στην Κυρηναϊκή. Το 525 ο βασιλέας της περσικής αυτοκρατορίας των Αχαιμενιδών Καμβύσης κατέκτησε τη γειτονική Αίγυπτο. Ο Αρκεσίλαος Γ' μετετράπη σε υποτελή των Περσών. Αφήνοντας τη διακυβέρνηση της Κυρήνης στη μητέρα του Φερετίμη, μετέτρεψε ως βάση επιχειρήσεών του εναντίον των πολιτικών του αντιπάλων τη Βάρκη, καθώς νυμφεύθηκε την κόρη του ηγεμόνα της Αλαζείρ. Την περίοδο αυτή η Βάρκη είχε υπό την εξάρτησή την πόλη Ταύχειρα (σημ. Τόκρα). Επίσης, διέθετε και ένα επίγειο, την πόλη Πτολεμαΐδα, όπως είναι γνωστή κατά την ελληνιστική περίοδο. Όμως ο Αρκεσίλαος Γ' και ο Αλαζείρ δολοφονήθηκαν στη Βάρκη, με αποτέλεσμα η μητέρα του πρώτου Φερετίμη να ζητήσει την παρέμβαση του διαδόχου του Καμβύση Δαρειού Α', οποίος εξόντωσε τους αντιπάλους της βασιλείας, περίπου το 513.

Λίγο αργότερα πιθανώς η Φερετίμη πέθανε και ο γιος του Αρκεσίλαου Γ' Βάττος Δ' κυβέρνησε την Κυρηναϊκή ως υποτελής των Περσών. Αν και η περίοδος της βασιλείας του σύμφωνα με αρχαιολογικές μαρτυρίες ήταν περίοδος ευμάρειας για την περιοχή, δεν είναι γνωστό το κατά πόσο κατόρθωσε να εκμεταλλευτεί τη συγκυρία της εκστρατείας του Ξέρξη εναντίον της Ελλάδος και ήττας του το

480-479 ώστε να απελευθερώσει την Κυρηναϊκή από την περσική επιρροή.

Κάποια στιγμή λίγο πριν από το 462 πάντως, ο γιος του Βάττου Δ' Αρκεσίλαος Δ' διαδέχτηκε τον πατέρα του και ανέπτυξε πιο στενές σχέσεις με τον κυρίως ελληνικό χώρο, ένδειξη ότι η περσική επιρροή εάν δεν εξαφανίστηκε τελείως, τουλάχιστον περιορίστηκε. Τη συγκεκριμένη χρονολογία ο νεαρός τότε βασιλέας συμμετείχε στους Ολυμπιακούς Αγώνες και κέρδισε στο αγώνισμα της αρματοδρομίας. Ο διάσημος Θηβαίος ποιητής Πίνδαρος σε δύο εκτενή ποιήματα (Πυθιονικός 4 και 5) εξύμνησε τη μοναρχία των Βαττιάδων τόσο για τη νίκη της στην Ολυμπία όσο και για τον πλούτο της και τη μεγαλοπρέπειά της. Ωστόσο, το καθεστώς του Αρκεσίλαου Δ' συνέχισε να αντιμετωπίζει εσωτερική αντίδραση και τελικά ο βασιλέας δολοφονήθηκε από τους πολιτικούς του αντιπάλους είτε το 450 είτε το 440 περίπου, με πιο πιθανή χρονολογία την πρώτη.

Το καθεστώς των Βαττιάδων διαδέχτηκε πιθανώς μια στενή ολιγαρχία με επικεφαλής τους πλούσιους αριστοκράτες στην πόλη της Κυρήνης, η οποία συνέχισε να δεσπόζει στην ευρύτερη περιοχή και πιθανώς ήλεγχε με κάποιο τρόπο τα τεκταινόμενα και στις υπόλοιπες τέσσερις ελληνικές της Κυρηναϊκής, Απολλωνία Βάρκη Ταύχειρα και Ευεσπερίδες, με τις οποίες συγκρότησε τη γνωστή σε μεταγενέστερη περίοδο Πεντάπολη. Το μόνο άξιο λόγου πολιτικό γεγονός έλαβε χώρα στην Κυρήνη το 401, όταν και πάλι υπήρξε σύγκρουση ανάμεσα στους πλούσιους αριστοκράτες και τους υπόλοιπους πολίτες, κάτι που οδήγησε πιθανώς σε μια διεύρυνση του πολιτικού σώματος. Παρά τις εντάσεις αυτές όμως, η Κυρήνη παρέμεινε πλούσια και πολυάνθρωπη πόλη. Παρά την ταραγμένη πολιτική ζωή, ο πλούτος επέτρεψε την έντονη πολιτιστική δραστηριότητα. Η Κυρηναϊκή ήταν διάσημη για τους

Πορτρέτο από χαλκό προερχόμενο από τον ναό του Απόλλωνα στην Κυρήνη, περίπου του 300 (Βρετανικό Μουσείο). ΔΕΞΙΑ: Οινοχόη από φαγεντιανή η οποία φέρει παράσταση που έχει ταυτιστεί με τη Βερενίκη, κόρη του Μάγα. Όταν η Βερενίκη έγινε βασίλισσα της Αιγύπτου, λατρευόταν ως Θεά Τύχη (Μουσείο Γκεττύ, Μαλιμπού, Καλιφόρνια).

γιατρούς της. Ο Αρίστιππος από την Κυρήνη θεωρούνταν ότι υπήρξε μαθητής του Σωκράτη και ίδρυσε μια σχολή φιλοσόφων οι οποίοι ονομάστηκαν Κυρηναϊκοί και πρέσβευαν ότι απόλυτος σκοπός στη ζωή του ανθρώπου είναι η αναζήτηση της προσωπικής ευχαρίστησης. Τέλος, ο Θεόδωρος από την Κυρήνη ήταν διάσημος μαθηματικός και πιστευόταν ότι είχε υπάρξει δάσκαλος του Πλάτωνα.

Όταν το 332 ο Αλέξανδρος κατέκτησε την Αίγυπτο, η Κυρηναϊκή αναγνώρισε την κυριαρχία του. Μάλιστα η πόλη της Κυρήνης δώρισε στον νέο της επικυρίαρχο 300 άλογα και πέντε πολυτελή άρματα που έσερναν τέσσερα άλογα (τέθριππα) σύμφωνα με τον Διόδωρο Σικελιώτη (17.49).

Το κίνητρο του Αλεξάνδρου στο να πραγματοποιήσει την περίφημη επίσκεψή του στο μαντείο του Δία Άμμωνα στην όαση Σίβα, η οποία βρίσκεται νοτιοανατολικά της Κυρήνης στο μέσο της διαδρομής προς την Αίγυπτο, εν μέρει έχει να κάνει και με την Κυρηναϊκή. Η λατρεία του Άμμωνα Δία, ενός θεού ο οποίος προέκυψε από τη σύνθεση ελληνικών και αιγυπτιακών πολιτισμικών στοιχείων, ξεκίνησε από την Κυρηναϊκή και διαδόθηκε στον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο, όπως δείχνει η απεικόνιση του συγκεκριμένου θεού στα νομίσματα της περιοχής. Το 330 περίπου οι Κυρηναίοι, σε μια περίοδο σιτοδείας, προσέφεραν σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας φθηνό σιτάρι. Μάλιστα

ανάμεσα στους αποδέκτες της δωρεάς, η οποία μας έχει σωθεί σε μία επιγραφή, αναφέρεται και η μητέρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου Ολυμπιάδα (Rhodes-Osborne 2003 αρ. 96).

Η Κυρηναϊκή κατά την Ελληνιστική Περίοδο

Η καλή διάθεση των Κυρηναίων ωστόσο έναντι της νέας τάξης πραγμάτων δεν τερμάτισε τις εσωτερικές έριδες και δεν τους προφύλαξε από την παραχώδη γενική πολιτική συγκυρία. Το 325 περίπου, κατόπιν πρόσκλησης κάποιων πολιτικών εξόριστων από την Κυρήνη και τη Βάρκη, φτάνει στην Κυρηναϊκή μια μεγάλη δύναμη μισθοφόρων με επικεφαλής τον Σπαρτιάτη Θίβρωνα. Ο συγκεκριμένος συνδεόταν με τον Άρπαλο, έναν αξιωματούχο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, ο οποίος εκμεταλλευόμενος την απουσία του τελευταίου στην εκστρατεία στην Ινδία είχε κατακρατήσει μεγάλα χρηματικά ποσά

από το θησαυροφυλάκιο στη Βαβυλώνα. Προκειμένου να αποφύγει την τιμωρία, ο Άρπαλος εγκατέλειψε την Ασία συνοδευόμενος από μεγάλο μισθοφορικό στρατό. Ο Θίβρων ήταν επικεφαλής του στρατού αυτού και λίγο πριν από την άφιξη του στην Κυρηναϊκή είχε δολοφονήσει τον Άρπαλο για να κατακρατήσει τα παράνομα κέρδη του. Με την υποστήριξη της Βάρκης και των Ευεσπερίδων προσπάθησε να επικρατήσει στην περιοχή και να στραφεί εναντίον των αυτοχθόνων, οι οποίοι και πάλι είχαν ξεσηκωθεί εναντίον της ελληνικής παρουσίας.

Ωστόσο όταν ο στρατηγός του Μεγάλου Αλεξάνδρου Πτολεμαίος αμέσως μετά τον θάνατο του τελευταίου το 323 ανέλαβε την εξουσία στη γειτονική Αίγυπτο, με πρόσκληση και πάλι εξόριστων από την Κυρήνη η οποία αντιστάθηκε στον Θίβρωνα, παρενέβη. Ο στρατηγός του Πτολεμαίου Οφέλλας εισέβαλε στην Κυρηναϊκή και ο Θίβρων ηττήθηκε και εκτελέστηκε το 322.

Αρχαιολογικά κατάλοιπα από την Πτολεμαΐδα της Κυρηναϊκής. ΚΑΤΩ: Αρχαιολογικά κατάλοιπα των Ευσπερίδων, της σημερινής Βεγγάζης.

Το αρχαίο θέατρο στην Απολλωνία, επίγειο της Κυρήνης.

Ο Πτολεμαίος, θεωρητικά, σεβάστηκε την αυτονομία των ελληνικών πόλεων της Κυρηναϊκής, όπως δείχνει μια επιγραφή γνωστή ως «διάγραμμα της Κυρήνης». Σε αυτήν περιγράφεται η διαμόρφωση του πολιτεύματος και οι λειτουργίες των οργάνων του. Στην πράξη όμως ο Πτολεμαίος ήλεγξε στενά την περιοχή. Ήδη στην παραπάνω επιγραφή αναφέρεται ότι ο Πτολεμαίος είχε το αξίωμα του στρατηγού του στρατού της Κυρήνης. Από άλλες πηγές μαθαίνουμε ότι άφησε μια ισχυρή στρατιωτική φρουρά με διοικητή τον στρατηγό του Οφέλλα. Το 312 περίπου ο Οφέλλας αντιμετώπισε μια εξέγερση των ελληνικών πόλεων στην περιοχή, η οποία όμως φαίνεται ότι τελικά του επέτρεψε να αυτονομηθεί περισσότερο από τον Πτολεμαίο. Τελικά όμως ο Οφέλλας το 308-307 δολοφονήθηκε από τον τύραννο των Συρακουσών Αγαθοκλή. Αρχικά ο Οφέλλας είχε συμμαχήσει με τον Αγαθοκλή εναντίον της Καρχηδόνας, η οποία είχε έντονη

παρουσία στη Σικελία. Ο Αγαθοκλής μετέφερε τον πόλεμο στα εδάφη της Καρχηδόνας στην Αφρική, τα οποία γειτόνευαν με την Κυρηναϊκή. Παρά την αρχική προσέγγιση με τον Οφέλλα, ο Αγαθοκλής ήρθε σε σύγκρουση μαζί του και τελικά τον δολοφόνησε.

Ο Πτολεμαίος, εκμεταλλευόμενος την κατάσταση, έφερε εκ νέου την Κυρηναϊκή υπό την επιρροή του και εγκατέστησε εκεί το 301 ως κυβερνήτη τον γιο μίας από τις συζύγους του, της Βερενίκης, από τον προηγούμενο γάμο της, με το όνομα Μάγας. Αυτός παρέμεινε κυβερνήτης της περιοχής έως τον θάνατο του Πτολεμαίου Α' το 282, ο οποίος στο μεταξύ είχε λάβει τον βασιλικό τίτλο. Τότε ο Μάγας αμφισβητώντας τη διαδοχή στην Αίγυπτο από τον γιο του Πτολεμαίου Α' Πτολεμαίο Β' Φιλάδελφο αυτονομήθηκε. Μάλιστα το 279 στράφηκε εναντίον της Αιγύπτου, αλλά αναγκάστηκε να υποχωρήσει, καθώς στα νότια του μια φυλή Λίβυων, οι Μαρμαρίδες,

1

2

3

4

1. Ο Πτολεμαίος Α΄ Σωτήρ, αρχικά διοικητής της Αιγύπτου και μετέπειτα ελληνοιστικός βασιλέας, παρένεβη δραστικά στα πολιτικά τεκταινόμενα της Κυρηναικής ήδη από το 322 (Μουσείο Λούβρου). 2. Εμπροσθότυπος αργυρού δίδραχμου με παράσταση του Πτολεμαίου Η΄ ως βασιλέα στην Αλεξάνδρεια. 3. Μαρμάρινη κεφαλή από τον ναό του Απόλλωνα στην Κυρήνη που έχει ταυτιστεί με τον Πτολεμαίο Απίωνα, τελευταίο ελληνοιστικό ηγεμόνα της Κυρηναικής (Βρετανικό Μουσείο). 4. Άγαλμα προερχόμενο από την Κυρήνη (2ος μ.Χ. αι.) που παριστάνει τον θεό Απόλλωνα ως κιθαρωδό (Βρετανικό Μουσείο).

εξεγέρθηκαν. Ο Μάγας παρέμεινε επικεφαλής στην Κυρηναϊκή λαμβάνοντας μάλιστα και τον βασιλικό τίτλο. Το 274 μάλιστα νυμφεύθηκε την Απάμα, κόρη του Αντιόχου Α΄ της δυναστείας των Σελευκιδών, ο οποίος ήταν γείτονας και αντίπαλος του Πτολεμαίου Β΄. Η συμμαχία αυτή, σε συνδυασμό με τον πλούτο της Κυρηναϊκής, επέτρεψε στον Μάγα να παραμείνει βασιλέας έως τον θάνατό του, περίπου το 250. Η βασιλεία του θεωρείται περίοδος ακμής για την περιοχή και συγκέντρωσε στην αυλή του έναν κύκλο φιλοσόφων και καλλιτεχνών. Προς το τέλος της ζωής του προφανώς ήρθε σε κάποια μορφή συνεννόηση με τον Πτολεμαίο Β΄, υποσχόμενος να δώσει σε γάμο την κόρη του Βερενίκη στον γιο του τελευταίου, μια απόφαση με την οποία όμως δεν συμφώνησε η σύζυγος του Μάγα Απάμα. Μετά τον θάνατο του συζύγου της πάντρεψε την κόρη της με τον Δημήτριο τον Ωραίο, έναν αδελφό του τότε βασιλέα της Μακεδονίας Αντιγόνου Β΄ Γονατά και αντίπαλο του Πτολεμαίου Β΄. Ο Δημήτριος όμως, παρά την υποστήριξη της Απάμας συνάντησε την αντίδραση της κόρης του Μάγα Βερενίκης, καθώς και των υποστηρικτών του πεθαμένου Μάγα. Η κατάληξη ήταν να ανατραπεί, και η Βερενίκη το 246 να νυμφευθεί τελικά τον γιο του Πτολεμαίου Β΄, Πτολεμαίο Γ΄ Ευεργέτη. Μετά την ανατροπή του Δημητρίου, υπήρξε μια βραχύβια προσπάθεια των πόλεων της Κυρηναϊκής να αυτονομηθούν δημιουργώντας ένα κοινό πόλεων με επικεφαλής την Κυρήνη η οποία κάλεσε δύο νομοθέτες από την Αρκαδία τον Έκδημο και τον Δημοφάνη προκειμένου να μεταρρυθμίσει το πολιτεύμα της. Κάτι που δεν έγινε ανεκτό από τον Πτολεμαίο Γ΄, ο οποίος μόλις είχε διαδεχτεί τον πατέρα του. Ιδίως εάν ληφθεί υπόψη ότι η σύζυγός του και βασίλισσα πλέον κόρη του Μάγα Βερενίκη καταγόταν από την Κυρηναϊκή.

Μετά την ανάκτηση της περιοχής από

τον Πτολεμαίο Γ΄ και τη Βερενίκη, έγιναν κάποιες διοικητικές ανακατατάξεις στην περιοχή. Το επίνειο της Βάρκης έλαβε το όνομα Πτολεμαΐς. Οι Ευεσπερίδες μετακινήθηκαν προς τη θάλασσα και μετονομάστηκαν σε Βερενίκη, προς τιμήν της κόρης του Μάγα. Τέλος, τα Ταύχειρα μετονομάστηκαν σε Αρσινόη, προς τιμήν της συζύγου και αδελφής του Πτολεμαίου Β΄. Επιφανείς λόγιοι από την Κυρηναϊκή όπως ο Ερατοσθένης και ο Καλλίμαχος εντάχθηκαν στη βασιλική αυλή του Πτολεμαίου Γ΄, ακολουθώντας τη Βερενίκη, ενώ αρκετοί Κυρηναίοι (είτε ελληνικής καταγωγής είτε αυτόχθονες) εντάσσονται στον πτολεμαϊκό στρατό. Από την περίοδο αυτή, η περιοχή συνδέεται στενά και αδιατάρακτα με τις τύχες του ελληνιστικού βασιλείου των Πτολεμαίων και ακολουθεί την ιστορία του.

Η Κυρηναϊκή προσωρινά αποσχίζεται από την επικράτεια των Πτολεμαίων το 163 με απόφαση των Ρωμαίων. Τότε εγκαθίσταται στην περιοχή ως ανεξάρτητος βασιλέας ο Πτολεμαίος Η΄ Ευεργέτης Β΄ υπό ρωμαϊκή προστασία όταν έρχεται σε σύγκρουση με τον αδελφό του Πτολεμαίο ΣΤ΄ Φιλομήτορα για τη βασιλεία. Όμως το 162 οι Κυρηναίοι, επειδή δεν ανέχονταν την τυραννική διακυβέρνηση του Πτολεμαίου Η΄, εκμεταλλεζόμενοι την απουσία του στη Ρώμη, εξεγείρονται. Ωστόσο, ο Πτολεμαίος Η΄ επέστρεψε και κατέπνιξε την εξέγερση. Κυβέρνησε την περιοχή έως το 145, όταν μετά τον θάνατο του Πτολεμαίου ΣΤ΄ επέστρεψε στην Αλεξάνδρεια για να αναλάβει τη βασιλεία. Τότε η Κυρηναϊκή επέστρεψε και πάλι στο βασίλειο των Πτολεμαίων, κάτι που διήρκεσε έως τον θάνατο του Πτολεμαίου Η΄ το 116. Τότε αφήνει την περιοχή με διαθήκη στον νόθο γιο του Πτολεμαίο Απίωνα. Το βασίλειο των Πτολεμαίων ήδη από την περίοδο του Πτολεμαίου Η΄ σπαράσσεται από δυναστικές συγκρούσεις και τελεί υπό την κηδεμονία της αναδυόμενης τότε δύναμης

της Ρώμης. Για τον λόγο αυτό ο Πτολεμαίος Απίων μετά τον θάνατό του το 96 αφήνει την επικράτειά του με διαθήκη στη Ρώμη.

Η Ρωμαϊκή Δημοκρατία δεν έδειξε μεγάλη προθυμία στο να κυβερνήσει την Κυρηναϊκή με άμεσο τρόπο. Πέρα από τη διασφάλιση κυριότητας των παλαιών βασιλικών ιδιοκτησιών των Πτολεμαίων, οι ελληνικές πόλεις της περιοχής αφέθηκαν αυτόνομες προκειμένου να αυτοδιοικηθούν. Η έλλειψη ισχυρής και κοινωνικής κεντρικής εξουσίας οδήγησε τους Έλληνες της Κυρηναϊκής και πάλι σε εσωτερικές έριδες και συγκρούσεις. Στην Κυρήνη αναδείχτηκε ως τύραννος κάποιος Νικοκράτης ο οποίος καταπίεζε την πόλη. Χάρη στη δράση της με τη βία συζύγου του Αρεταφίλας ο Νικοκράτης τελικά δολοφονήθηκε από τον αδελφό του Λάανδρο. Όμως η Αρεταφίλα κατόρθωσε να απαλλαγεί και από τον Λάανδρο συσπειρώνοντας τους αντιπάλους της τυραννίας και ζητώντας τη βοήθεια των Λίβυων με επικεφαλής τον ηγεμόνα τους Άναβο (Πλούταρχος, *Γυναικών Αρεταί [Ηθικά]* 255e-257e). Λίγο αργότερα από τα γεγονότα αυτά, όταν ο Ρωμαίος στρατηγός Λούκουλλος το 87, κατά τη διάρκεια του Α' Μιθριδατικού Πολέμου, πέρασε από την περιοχή, βρήκε τους πολίτες στην Κυρήνη και πάλι σε σύγκρουση και εκ νέου προχώρησε σε ρυθμίσεις ως προς τον τρόπο διακυβέρνησης της πόλης (Πλούταρχος, *Βίος Λούκουλλου* 2.4-5). Τελικά το 27, όταν το Ρωμαϊκό Κράτος μεταρρυθμίζεται εκ νέου από τον Αύγουστο, η Κυρηναϊκή προσαρτάται σε απευθείας διοίκηση, πιθανώς λόγω της άθισης του φαινομένου της πειρατείας στην περιοχή. Μαζί με την Κρήτη δημιουργούν μία νέα επαρχία του Ρωμαϊκού Κράτους.

Μετά την προσαρτήση αυτή, η περιοχή επωφελείται από τα πλεονεκτήματα μιας

σταθερής διοίκησης. Η σύγκρουση με τους αυτόχθονες τερματίζεται χάρη στη στρατιωτική παρουσία της Ρώμης και το εμπόριο του σιλφίου, η διαχρονική πηγή πλούτου της περιοχής, ανανεώνεται και εντατικοποιείται. Στη μακρόχρονη ιστορία της ρωμαϊκής περιόδου η Κυρηναϊκή διατηρεί τον ελληνικό χαρακτήρα της, όπως και η γειτονική Αίγυπτος, έως την ύστερη Αρχαιότητα: ο Συνέσιος (373-414 μ.Χ.), εκτός από χριστιανός επίσκοπος στην Πτολεμαΐδα της Κυρηναϊκής, ήταν και επιφανής νεοπλατωνικός φιλόσοφος με σπουδές στην Αλεξάνδρεια, όπως δείχνει το εκτεταμένο του συγγραφικό έργο.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- François Chamoux, *Cyrène sous la monarchie des Battiades*, Παρίσι 1953.
- G. Hölbl, *A history of the Ptolemaic Empire*, Λονδίνο 2001.
- Simon Hornblower, *Ο Ελληνικός Κόσμος 479-323 π.Χ.*, Αθήνα 2005.
- P.M. Kenrick, *Cyrenaica*, Λονδίνο 2013.
- André Laronde, *Cyrène et la Libye hellénistique*, Παρίσι 1987.
- R.C.C. Law, "The Greek Colonization of Cyrenaica", *The Cambridge History of Africa 2* (J.D. Page επιμ.), Καίμπριτζ 1978, σσ. 107-114.
- "Cyrenaica under Ptolemaic Rule", *The Cambridge History of Africa 2* (J.D. Page επιμ.), Καίμπριτζ 1978, σσ. 164- 167.
- Bukola A. Oyeniyi, *The History of Libya*, Γκρήνγουντ 2019.
- M. Rekowski-Ruszkowska, *In pursuit of ancient Cyrenaica: two hundred years of exploration set against the history of archaeology in Europe (1706-1911)*, Οξφόρδη 2016.
- Robin Osborne and P. J. Rhodes, *Greek historical inscriptions, 404-323 BC.*, Οξφόρδη 2003.
- J. Tatman, «Silphium, Silver and Strife: The History of Cyrenaica and Its Coinage», *The Celator* 14.10 (2000), σ. 6-36.

Ο Κλεάνθης Ζουμπουλάκης είναι δρ Αρχαίας Ιστορίας στο ΕΚΠΑ.

Το πιο ιστορικό περιοδικό ιστορίας της χώρας

Γνωστά Ιστορικά θέματα – Πολιτικά
Γεγονότα – Κοινωνικά Ορόσημα –
Τεχνολογικές Εξελίξεις – Ιατρικά
Επιτεύγματα – Επιστημονικές
Ανακαλύψεις – Φυσικά φαινόμενα

Διαθέσιμο σε
έντυπη και
ηλεκτρονική
έκδοση.

Νέα Ιστοσελίδα
Συμβατή με όλες
τις οθόνες

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

52 χρόνια
620 τεύχη

Δημιουργήσαμε κανάλι
στο **youtube** όπου
δημοσιεύονται ηχογραφημένα
άρθρα από κάθε τεύχος.

 Ιστορία Εικονογραφημένη

Νέα και δημοσιεύσεις
μπορείτε επίσης να λαμβάνετε
κάνοντας like στη σελίδα μας
στο **Facebook**.

 Ιστορία Εικονογραφημένη

www.istoria.gr

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΚΟΜΙΚΣ

Από τα κλασικά ιδεώδη στην ποπ κουλτούρα

ΤΟΥ ΛΕΥΤΕΡΗ ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ

Τα κόμικς έχουν χαρακτηριστεί ως η 9η Τέχνη. Το βέβαιο είναι ότι μετά από σχεδόν έναν αιώνα ζωής εξακολουθούν να έχουν ευρεία απήχηση στο κοινό και φανατικούς οπαδούς. Αναμφισβήτητο επίσης είναι το γεγονός ότι συν-διαμορφώνουν την παγκόσμια ποπ κουλτούρα, έχοντας επεκτείνει την παραγωγική τους δραστηριότητα σε όλα τα μέσα ψυχαγωγίας. Ημερήσιος και περιοδικός Τύπος, μικρή και μεγάλη οθόνη, ψηφιακά και διαδικτυακά παιχνίδια, ακόμη και θεατρικές παραστάσεις εμπνέονται ή στηρίζονται σε δημοφιλείς ήρωες των κόμικς. Πέρα, όμως, από την επιρροή τους στην κοινή γνώμη, τα κόμικς εξελίχθηκαν σε μια «βαριά βιομηχανία» εξαγωγικών προϊόντων με τεράστια οικονομικά κέρδη. Όλα τούτα, που ξεκίνησαν με την παρουσίαση αρχέτυπων προτύπων και εξελίχθηκαν σε μέσο καταπολέμησης ρατσιστικών συμπεριφορών και ένταξης μειονοτικών ομάδων στο κοινωνικό σύνολο, συνετέλεσαν στη διαμόρφωση μιας παγκόσμιας πολιτιστικής πολυμορφίας, μετατρέποντας ένα καλτ φαινόμενο σε θεσμό του σύγχρονου πολιτισμού. Εν συνεχεία, λοιπόν, εξιστορείται η σταδιακή μετατροπή ενός εικαστικού και λογοτεχνικού είδους σε παγκόσμιο εμπορικό και πολιτιστικό προϊόν, με επισήμανση στις διαφορές ανάμεσα στους δύο αμερικανικούς κολοσσούς του είδους, αλλά και στις διαφορετικές αφετηρίες των αμερικανικών και των ευρωπαϊκών κόμικς. Τέλος, γίνεται ξεχωριστή μνεία στην επιρροή της Ιαπωνίας στην εξέλιξη της σύγχρονης σκιτσογραφίας, καθώς και στην πορεία της εγχώριας εκδοτικής παραγωγής αυτού του είδους περιοδικού Τύπου.

ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Το «σύμπαν» της Marvel με τους δημοφιλέστερους υπερήρωές της.

Σκίτσα από το άλμπουμ της *Ιστορίας του κυρίου Βιού Μπουά* του Ροδόλφου Τέπφερ, που θεωρείται πρόδρομος του μοντέρνου κόμικ (1833). ΚΑΤΩ: Το ιαπωνικής προέλευσης *Ογκόν Μπατ*, το πρώτο παγκοσμίως κόμικ υπερήρωα (1931). ΔΕΞΙΑ: Η επιτυχημένη σειρά κόμικς *Κόρτο Μαλτέζε* (1967) του Ιταλού σχεδιαστή και σεναριογράφου Ούγκο Πρατ (1927-1995).

Τα πρώτα κόμικς

Πρόδρομος του μοντέρνου κόμικ θεωρείται η σκιτσογραφική αφήγηση με τίτλο *Η ιστορία του κυρίου Ζαμπώ* (1833) του Ελβετού Ροδόλφου Τέπφερ (Rodolphe Töpffer, 1799-1846). Αυτός αφηγούνταν τη φανταστική ιστορία του μεσοαστού «κυρίου Ζαμπώ», που προσδοκούσε να ανέλθει στην ανώτερη αστική τάξη, μεταιοπονώντας να αλλάξει τη μοίρα του. Πρωτοπόρος στην ιστορία των κόμικς έχει χαρακτηριστεί ο Αμερικανός Ρίτσαρντ Άουτκωλτ (Richard Felton Outcault, 1863-1928), ο οποίος εμπνεύστηκε *Το Κίτρινο Παιδί* (1895), που κυκλοφόρησε από την εφημερίδα *New York World* του Τζόζεφ Πούλιτσερ. Σχεδόν έναν χρόνο αργότερα, η ανταγωνίστρια εφημερίδα *New York Journal* προσέλαβε τον Άουτκωλτ, ο οποίος συνέχισε εκεί τη δημοσίευση του *Κίτρινου Παιδιού*. Παρ' όλα αυτά, η εφημερίδα του Πούλιτσερ εξακολούθησε την έκδοση του *Κίτρινου Παιδιού* σε σχέδια του ζωγράφου Τζωρτζ Λουκς (George Benjamin Luks), με αποτέλεσμα την ίδια χρονική περίοδο να κυκλοφορούν δύο διαφορετικά έντυπα με τον ίδιο τίτλο. Τότε, ξεκίνησε ένας «πόλεμος» λιβελλογραφημάτων, που εκτοξεύονταν από τη μία εφημερίδα στην άλλη, μένοντας στην ιστορία ως «κίτρινος τύπος» ή «κίτρινη δημοσιογραφία», επειδή η αφορμή γι' αυτή τη διένεξη ήταν το *Κίτρινο Παιδί*.

Το 1912 ο Αμερικανός συγγραφέας Έντγκαρ Ράις Μπάροουζ (Edgar Rice Burroughs, 1875-1950) δημοσίευσε σε εφημερίδα τη νουβέλα «Ο Ταρζάν των Πιθήκων». Αν και ο Ταρζάν «γεννήθηκε» από μυθιστόρημα και δεν ανήκε στην «καθαρόαιμη» γενιά των κόμικς, επηρέασε κατοπινούς σκιτσογράφους και εκδότες, όπως τον Βύρωνα Απτσόγλου που το 1952 εξέδωσε τον *Τάργκα, το Ατρόμητο Ελληνόπουλο*.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες των αρχών του 20ού αιώνα, ο συγγραφέας Τζόνσον

Μακώλυ (Johnson McCauley, 1883-1958) επινόησε τον θρυλικό υπερασπιστή των αδικημένων *Ζορό*, που στα ισπανικά σημαίνει αλεπού. Η εκδοτική επιτυχία αυτού του φανταστικού ήρωα ήταν τόσο μεγάλη που συνολικά κυκλοφόρησαν περισσότερες από 60 περιπέτειές του, ενώ σχεδόν ισάριθμες είναι και οι ταινίες που γυρίστηκαν με το ίδιο θέμα. Στο τέλος της μυθοπλασίας αποκαλύφθηκε ότι ο σκληροτράχηλος αυτός άνδρας ήταν ο δον Ντιέγκο, ένας πλούσιος, θηλυπρεπής δανδής, που ντυνόταν με δαντέλες, έγραφε ποίηση και απεχθανόταν τη βία. Η τραγική ειρωνεία της μοίρας για τον Μακώλυ ήταν ότι πέθανε λίγο μετά την ολοκλήρωση της τελευταίας περιπέτειας του *Ζορό* («Η μάσκα του Ζορό»), δίχως να προλάβει να τη δει σε κυκλοφορία.

Τα πρώτα «γνήσια» κόμικς

Η ευρωπαϊκή «απάντηση» στα αμερικανικά κόμικς ήταν οι περιπέτειες του νεαρού Βέλγου ντετέκτιβ Τεντέν (1929). Ο δημιουργός του ήταν ο Ζωρζ Ρεμί (Georges Prosper Remi, 1907-1983), που έγινε περισσότερο γνωστός με το ψευδώνυμο Ερζέ. Η πρώτη περιπέτεια αυτού του ήρωα κυκλοφόρησε στο παιδικό ένθετο περιοδικό *Ο Μικρός 20ός* της εφημερίδας *Ο 20ός αιώνας* και έφερε τον τίτλο «Ο Τεντέν στη χώρα των Σοβιέτ». Συγγραφικά, ο Ερζέ ήταν ένας πολιτικοποιημένος δημιουργός, που κατηγορήθηκε για αντικομμουνιστικές και αντισημιτικές πεποιθήσεις, ενώ καλλιτεχνικά καθιέρωσε στην σκιτσογραφία τις «καθαρές» γραμμές. Σήμερα, συγκαταλέγεται στην πρώτη δεκάδα των Γάλλων συγγραφέων, που τα έργα τους έχουν μεταφραστεί στις περισσότερες γλώσσες του κόσμου (ο Τεντέν έχει μεταφραστεί σε 58 γλώσσες).

«Συνομήλικος» του Τεντέν ήταν και ο Ποπάυ του Αμερικανού Έλζι Κράισλερ Σήγκαρ (Elzie Crisler Segar), που τον φιλοτέχνησε ως δευτερεύοντα ρόλο για το

περιοδικό *Θέατρο Δακτυλήθρα*. Σύντομα, ο χαρακτήρας αυτός κατέκτησε την καρδιά του κοινού και αναδείχτηκε σε πρωταγωνιστή. Η ιδιαίτερη φιγούρα του ναύτη με την πίπα στο στόμα, που αποκτούσε υπερφυσικές δυνάμεις όταν έτρωγε σπανάκι, επηρέασε σε τέτοιο βαθμό την αμερικανική κοινωνία, ώστε σημειώθηκε κατακόρυφη αύξηση της γεωργικής παραγωγής αυτού του λαχανικού κατά 33%. Τέλος, τον Ιανουάριο του 1930 κυκλοφόρησε το κόμικ του Μίκυ Μάους, βασισμένο στον ομώνυμο ήρωα κινουμένων σχεδίων του Ουόλτ Ντίσνεϋ και του Ουμπ Άιγουερκς.

Της παραμονής του ξεσπάσματος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι Βέλγοι πρωτοπόρησαν για μία ακόμη φορά. Ο Ρομπέρ Βελτέρ (François Robert Velter), επηρεασμένος από την επιτυχία του Τεντέν, δημιούργησε τον ήρωα Σπιρού, που κυριολεκτικά σημαίνει σκίουρος και μεταφορικά ατίθασο αγόρι. Ο Σπιρού ήταν ένας νεαρός γκρουμ, που εργαζόταν στο «Μυστικ Οτέλ» και έμπλεκε σε σουρεαλιστικές περιπέτειες. Μεταπολεμικά, ο Σπιρού «άλλαξε» εκδοτικό οίκο, φίλους και επάγγελμα. Νέα του «στέγη» έγινε η εταιρεία Ντυπουί, γνώρισε τον Φαντάζιο, οπότε και ο τίτλος του κόμικ άλλαξε σε *Σπιρού και Φαντάζιο* και «εργαζόταν» ως κοσμοπολίτης ρεπόρτερ. Το νεαρό δίδυμο ακολουθούσε σχεδιαστικά την ενδυματολογική και τη στιλιστική μόδα της εποχής, ενώ οι συγγραφείς του δεν έπαψαν να θίγουν με χιουμοριστικό τρόπο πολιτικά ζητήματα και θέματα της παγκόσμιας επικαιρότητας (όπως ο Ψυχρός Πόλεμος και η πυρηνική ενέργεια). Στο ξεκίνημα της νέας χιλιετίας, οι σχεδιαστές του *Σπιρού και Φαντάζιο* αποφάσισαν να υιοθετήσουν καλλιτεχνικά στοιχεία από την ιαπωνική γελοιογραφία (μάνγκα) στο πλαίσιο της ανανέωσης του κόμικ, αλλά το εγχείρημα αυτό δεν πέτυχε.

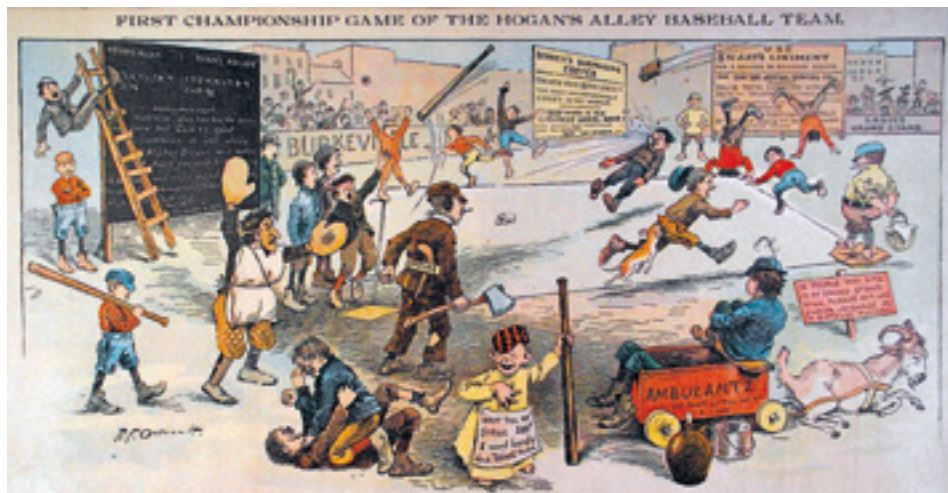
Σχετικά με την εταιρεία Ντυπουί, αυτή

ιδρύθηκε από τον Ζαν Ντυπουί (Jean Dupuis) στο Σαρλερουά το 1922 και εξέδωσε παγκοσμίως πετυχημένους τίτλους κόμικς και καρτούν, όπως *Γκαστόν ο Γκάφας*, *Τα Στρουμφάκια* κ.ά. Το 2004 η Ντυπουί εξαγοράστηκε από τον όμιλο Média-Participations, στου οποίου την ιδιοκτησία ανήκουν και οι δύο έτεροι μεγάλοι εκδοτικοί οίκοι Ντάργκουντ και Λε Λομπάρντ.

Στην εποχή των υπερηρώων

Η δεκαετία του 1930 ήταν η απαρχή μιας νέας εποχής για την ιστορία των κόμικς. Καθώς στην Ευρώπη «ευημερούσαν» οι σουρεαλιστικοί και οι χιουμοριστικοί ήρωες, στις Ηνωμένες Πολιτείες ξεκινούσε η παντοκρατορία των υπερηρώων (σούπερ ηρώων), που θα έσωζαν τη φανταστική πόλη τους ή τον πλανήτη από πανίσχυρους κακοποιούς. Πηγή έμπνευσης για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα αυτών των υπερηρώων θεωρείται ότι είναι η αγγλική νουβέλα «Σκάρλετ Πίμπερνελ» (1903), σύμφωνα με την οποία ένας Άγγλος αριστοκράτης μεταμφιεζόταν και έσωζε από την γκιλοτίνα Γάλλους ευγενείς στο Παρίσι την περίοδο της Τρομοκρατίας (1793-1794). Θα πρέπει δε να σημειωθεί ότι ο πρώτος παγκοσμίως κόμικ υπερήρωας δεν ήταν αμερικανικής προέλευσης αλλά ιαπωνικής. Δημιουργοί του ήταν ο 16χρονος Τάκεο Ναγκαμάτσου και ο 25χρονος Σουζούκι Ιτσιρό, που σχεδίασαν το *Ογκόν Μπαί* το 1931. Αυτό ήταν ένα φανταστικό πλάσμα, που είχε σταλεί στο μέλλον από την αρχαία Ατλαντίδα για να πολεμήσει διαβολικές δυνάμεις και είχε ανθρώπινο, μυώδες σώμα με ένα χρυσό κρανίο για πρόσωπο.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ιαπωνικής σκιτσογραφίας και μυθοπλασίας ήταν ακόμη «ξένα» στη Δύση και γι' αυτό τον λόγο οι Αμερικανοί δημιούργησαν πιο «γήινους» υπερήρωες. Ο πρώτος εξ αυτών ήταν ο *Μάγος Μαντρίεκ*

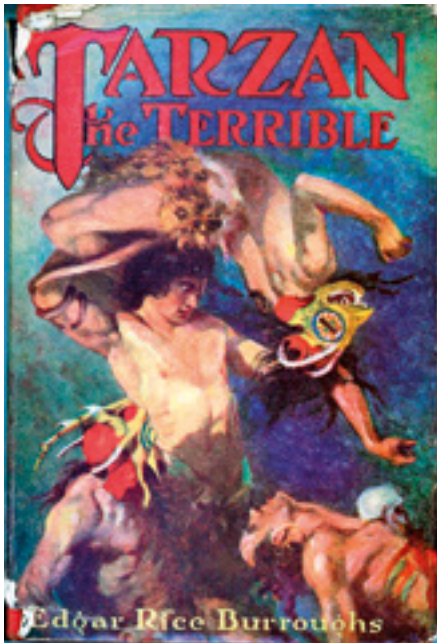

Το πρώτο στην ιστορία κόμικ, *Το Κίτρινο Παιδί*, του Ρίτσαρντ Άουτκωλτ (1895).

(1934) του συγγραφέα Λέον Χάρρισον Γκρος (Leon Harrison Gross), γνωστού με το ψευδώνυμο Λη Φολκ (1911-1999), και του ζωγράφου Φιλ Ντέιβις (Phil Davis) (ο ίδιος σχεδίαζε και τον Ποπάι). Ο Μαντρέικ είχε διάφορες ικανότητες, όπως της τηλεμεταφοράς και του υπνωτισμού, ενώ αργότερα απέκτησε ως βοηθό τον Λόθαρ, τον πρώτο μαύρο ήρωα κόμικ. Ο Φολκ επινόησε και τον Φάντομ, τον πρώτο υπερήρωα που απεικονίστηκε με κολλητή ολόσωμη στολή, διαγράφοντας το μυώδες σώμα του (1936), και η επιτυχία του ήταν τόσο μεγάλη, που κυκλοφόρησε σε όλο τον κόσμο μέσα από 583 διαφορετικές εφημερίδες.

Ο πλέον όμως δημοφιλής και διαχρονικός υπερήρωας παγκοσμίως αναδείχθηκε ο Σούπερμαν (1938) από τη National Allied Publications. Η εταιρεία αυτή ιδρύθηκε από τον πρώην στρατιωτικό και συγγραφέα Μάλκομ Ουήλνερ Νικόλσον (Malcolm Wheeler-Nicholson, 1890-1965), ο οποίος κυκλοφόρησε το πρώτο αμερικανικό βιβλίο κόμικ υπό τον τίτλο *New Fun* (1934). Ακολούθως, εξέδωσε ένα ακόμη περιοδικό, το *New Comics*, και ήταν έτοιμος για την κυκλοφορία του τρίτου με το όνομα *Detective Comics* (1937). Τα οικο-

νομικά της εταιρείας όμως δεν πήγαιναν καλά. Ο Νικόλσον είχε μεγάλα χρέη. Έτσι, ζήτησε τη συνεργασία της εταιρείας Independent News του Χάρρυ Ντόνενφελντ (Harry Donenfeld, 1893-1965) και του Τζακ Λίμποβιτς (Jacob S. "Jack" Liebowitz, 1900-2000) για την ολοκλήρωση του νέου και πολλά υποσχόμενου τίτλου. Πράγματι, η συμφωνία έκλεισε και η νέα εταιρεία που θα εξέδιδε το περιοδικό θα ήταν ομώνυμη του περιοδικού (Detective Comics Incorporated). Όμως, μετά από έναν χρόνο, ο Ντόνενφελντ ανάγκασε σε πτώχευση τον Νικόλσον. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι Ντόνενφελντ και Λίμποβιτς έθεσαν υπό τον έλεγχό τους την Detective Comics Incorporated, καθώς ο Λίμποβιτς εξαγόρασε τη μητρική εταιρεία του Νικόλσον, τη National Allied Publications. Το 1946 οι δύο εταιρείες συγχωνεύτηκαν και μετονομάστηκαν σε National Comics Publications, αλλά αργότερα απορροφήθηκαν από την All-American Publications των Μαξ Γκέιν και Λίμποβιτς, λαμβάνοντας την ονομασία National Periodical Publications (1961). Παρ' όλα αυτά, επειδή παγκοσμίως είχε καθιερωθεί η ονομασία του περιοδικού Superman-DC (από τα αρχικά Detective Comics) και

Ο *Ταρζάν*, κόμικ του Αμερικανού συγγραφέα Έντγκαρ Ράις Μπάρρουζ (1875-1950) που κυκλοφόρησε το 1912. ΔΕΞΙΑ: Το κόμικ *Ζορό* του Τζόνσον Μακώλυ (1883-1958) που για πρώτη φορά κυκλοφόρησε το 1919.

σχεδόν κανείς δεν γνώριζε το όνομα της ιδιοκτήτριας εταιρείας, η τελευταία αποφάσισε να μετονομαστεί σε DC (Detective Comics, 1977). Ορισμένοι από τους δημοφιλέστερους χαρακτήρες που δημιούργησε είναι ο Σούπερμαν, ο Μπάτμαν (1939), ο Άκουαμαν (1941) και η Γουόντερ Γούμαν (1941), καθώς και οι «κακοί» ήρωες των ιστοριών, όπως ο Λεξ Λούθορ, ο Τζόκερ, ο Πένγκουιν, η Κατ Γούμαν κ.ά.

Ο μεγάλος ανταγωνιστής της DC είναι η εταιρεία Marvel Comics, που ιδρύθηκε το 1939 από τον Μάρτιν Γκούντμαν (Martin Goodman, 1908-1992) ως Timely Comics. Ο βίος των δύο παραπάνω εταιρειών είναι τόσο παρόμοιος, που η εξαγορά τους συνέπεσε την ίδια χρονιά. Το 2009 η DC πέρασε στον έλεγχο του ομίλου Time Warner και η Marvel της Disney.

Συγγραφικά, η μεγάλη διαφορά των ηρώων της Marvel από εκείνων της DC είναι ότι οι πρώτοι δρουν σε ένα φανταστικό σύμπαν, είναι μεταλλαγμένοι ή δεν

έχουν γήινη προέλευση και απολαμβάνουν τη δημόσια αποδοχή. Αντιθέτως, οι ήρωες της DC είναι κοινοί θνητοί ή ανθρωπόμορφοι εξωγήινοι που κρατούν την πραγματική τους ταυτότητα κρυφή. Ο πρώτος δημοφιλής χαρακτήρας της Marvel ήταν ο Πρίγκιπας Ναμόρ (1939), ο οποίος ήταν το παιδί ενός καπετάνιου και μιας πριγκίπισσας από το μυθικό βασίλειο της Ατλαντίδας. Αρχικώς, αυτός παρουσιάστηκε σαν αντιήρωας, που μαχόταν υπέρ του Δικαίου, αλλά ήταν εκθρόνος των Ηνωμένων Πολιτειών. Ωστόσο, μετά την εμπλοκή των ΗΠΑ στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ο Ναμόρ, όπως και αρκετοί ήρωες των κόμικς, «επιστρατεύτηκαν» για τη μάχη εναντίον των Δυνάμεων του Άξονα. Μία ακόμη πρωτοτυπία της Marvel ήταν η δημιουργία της πρώτης γυναίκας «αντι-υπερηρώιδας», της Μαύρης Χήρας (1940). Αυτή ήταν ένα μέντιουμ, που όταν πέθανε, επανήλθε στη ζωή, κάνοντας συμφωνία με τον Διάβολο. Το αντίτιμο ήταν να

Το εξώφυλλο της πρωτότυπης έκδοσης του *Τεντέν στη χώρα των Σοβιέτ* (1929). Ο Βέλγος δημιουργός του Ζωρζ Ρεμί (1907-1983) έμεινε γνωστός με το ψευδώνυμο Ερζέ.

θανατώνει κακοποιούς και διεφθαρμένους ανθρώπους. Το επιπλέον πρωτοποριακό στοιχείο της έκδοσης αυτής ήταν ότι ο ανθρωπόμορφος Διάβολος απεικονίστηκε γυμνός, κάτι άκρως ανατρεπτικό για τις επικρατούσες πουριτανικές ιδεοληψίες της εποχής. Τέλος, όταν οι ΗΠΑ ετοιμάζονταν για την ενδεχόμενη εμπλοκή τους στον πόλεμο, η Marvel δημιούργησε τον Κάπταιν Αμέρικα (1941), έναν υπερήρωα που θα τόνωνε το εθνικό αίσθημα, φορώντας μια στολή σαν την αστερόεσσα.

Η Ευρώπη παραμένει «σουρεαλιστική»

Αμέσως μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η αμερικανική κουλτούρα πρόβαλε εαυτόν (δικαιώς ή αδικώς) σαν τον αδιαμφισβήτητο παγκόσμιο νικητή και προστάτη των εθνών. Έτσι, στον χώρο των κόμικς οι αμερικανικής προέλευσης υπερήρωες απέκτησαν τον ρόλο του σωτήρα του πλανήτη. Η Ευρώπη, όμως, είχε δια-

φορετικές αξίες και αυτές προσπάθησε να διατηρήσει, ασχέτως εάν τα κατάφερε ή όχι. Στον «κόσμο» των κόμικς, λοιπόν, και πάλι οι Βέλγοι έκαναν τη διαφορά. Το 1946 ο Μωρίς ντε Μπεβέρ (Maurice De Bevere), που έγινε γνωστός με το ψευδώνυμο Μορρίς (1923-2001), δημιούργησε τον Λούκυ Λουκ (δηλαδή ο Τυχερός Λουκ). Αρχικώς, οι ιστορίες του κυκλοφόρησαν μαζί με το περιοδικό *Σπιρού και Φαντάζιο* αλλά το 1955, όταν ο Μορρίς συνεργάστηκε με τον σεναριογράφο Ρενέ Γκοσιννύ (René Goscinny, 1926-1977), ο Λούκυ Λουκ εκτοξεύτηκε εμπορικά και εκδόθηκε αυτόνομα ως ξεχωριστό περιοδικό. Ο χαρακτήρας αυτός είναι μια παρωδία καουμπόι, που ζει στην Άγρια Δύση και συνήθως πρέπει να αντιμετωπίσει τη συμμορία των αδελφών Ντάλτον. Ως συντρόφους στις περιπέτειές του έχει το έξυπνο και πιστό του άλογο Ντόλυ και έναν ράθυμο σκύλο, τον Ραντανπλάν. Σημειωτέον δε ότι οι αδελφοί Ντάλτον ήταν μια υπαρκτή συμμορία εγκληματιών που έδρασε μεταξύ των ετών 1890-1892.

Γενικότερα, ο Μορρίς ήταν μια σπουδαία καλλιτεχνική φυσιογνωμία, ο οποίος μαζί με τους Ζιζέ (δημιουργός του *Σπιρού και Φαντάζιο*), Φρανκίν (δημιουργός του *Γκαστόν*) και Βιλ (δημιουργός του *Τρίκας και Γλόμπος*) συγκρότησαν την καλλιτεχνική «Συμμορία των Τεσσάρων», που εδραίωσε το ζωγραφικό στιλ του «Σπιρού και Φαντάζιο». Ο Μορρίς και ο Γκοσιννύ γνωρίστηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες, απ' όπου ξεκίνησε μια ισχυρή επαγγελματική και φιλική σχέση. Και οι δύο τους επηρεάστηκαν από την αμερικανική κουλτούρα, αλλά κατάφεραν να την εναρμονίσουν με τα ευρωπαϊκά ιδεώδη.

Όσον αφορά τον Γκοσιννύ, αυτός καταγόταν από οικογένεια Πολωνοεβραίων και γεννήθηκε στο Παρίσι, ενώ μεγάλωσε στην Αργεντινή και για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα εργάστηκε στη Νέα Υόρκη, καταλήγοντας στην Ευρώπη. Όταν γνώρισε

Ο Φάντομ, ο πρώτος υπερήρωας με χαρακτηριστική κολάν στολή (1936). Δημιουργήθηκε από τον Λέον Χάρρισον Γκρος, γνωστό με το ψευδώνυμο Λη Φολκ (1911-1999). ΔΕΞΙΑ: Η πρώτη γυναίκα «αντι-υπερηρώιδα», η Μαύρη Χήρα (1940).

τη «Συμμορία των Τεσσάρων», επέστρεψε στο Παρίσι, όπου συνεργάστηκε με σπουδαίες προσωπικότητες της λογοτεχνίας και των εκδόσεων. Εκτοτε η πένα του δεν έπαψε να γράφει. Διεύθυνε περιοδικά, συνέγραψε μυθιστορήματα, ίδρυσε εκδοτικούς οίκους και οι ιστορίες του έγιναν εμπορικές επιτυχίες παγκοσμίως.

Το 1959 ο Γκοσιννύ μαζί με τον σκιτσογράφο Αλμπέρ Ουντερζό (Albert Uderzo, 1927-2020) δημιούργησαν τον θρυλικό *Αστεριξ*, περιγράφοντας τις προσπάθειες ενός γαλατικού χωριού να παραμείνει ελεύθερο από τις επιθέσεις των ρωμαϊκών λεγεώνων. Ο ομώνυμος πρωταγωνιστής αυτού του κόμικ είναι ένας πανέξυπνος Γαλάτης, που έχει στο πλευρό του έναν ευμεγέθη και καλόκαρδο αλλά όχι ιδιαίτερα ευφυή φίλο, τον Οβελίξ. Τα ονόματα όλων των χαρακτήρων έχουν την κατάληξη -ιξ από τη γαλατική κατάληξη -ριξ, που σημαίνει βασιλιάς. Τα έντονα χρώματα και η «ζωντανία» των ζωγραφιών αυτού του κόμικ έκανε τα παιδιά να το λατρεύουν, ενώ οι αναχρονισμοί και οι έξυπνες ατάκες το κατέστησαν πολύ δημοφιλές στους ενήλικους αναγνώστες. Έτσι, μέσα

από το σενάριο των δημιουργών του, διακωμωδούνται διάφορα εθνικά στερεότυπα, όπως για παράδειγμα η μαγία των Ελβετών με τις κλεψύδρες (έμμεση αναφορά στα ρολόγια), ο μιλιταρισμός των Γότθων (Γερμανών), η απάθεια των Βρετανών, ο βεντετισμός των Κορσικανών, ο σονομπισμός των Βέλγων, η διαπλοκή των Ελλήνων κ.ά. Επίσης, από τις σελίδες του *Αστεριξ* πέρασαν και αρκετές διασημότητες της εποχής υπό τη μορφή καρικατούρας, όπως ο Σων Κόννερου σαν πράκτορας του Καίσαρα, ο Ζαν Καμπέν σαν Πόντιος Πιλάτος, ο πολιτικός Ζακ Σιράκ σαν μανάτζερ που νοιάζεται μόνο για την κερδοσκοπία, ο «σκληρός» του γαλλικού κινηματογράφου Λίνο Βεντούρα σαν Ρωμαίος εκατόνταρχος, οι Beatles σαν μια μπάντα που μοιράζει συνεχώς αυτόγραφα, ακόμη και ο Άρνολντ Σβαρτζενέγκερ, που εμφανίζεται σαν μυώδης εξωγήινος. Ως σήμερα, ο *Αστεριξ* έχει κυκλοφορήσει σε περισσότερες από 100 γλώσσες και οι ιστορίες του έχουν εκδοθεί σε περίπου 325 εκατ. αντίτυπα. Μάλιστα, πολλές από αυτές έχουν μεταφραστεί στα αρχαία ελληνικά και τα λατινικά για εκπαιδευτικό σκοπό.

Το Άστρο Μπόι (1952) του Οσάμου Τεζούκα.

Η ιαπωνική επιρροή

Τη δεκαετία του 1950 η ιαπωνική σκιτσογραφία άρχισε να επηρεάζει εμφανώς ορισμένους (κυρίως) Αμερικανούς παραγωγούς κόμικς με σημείο αναφοράς τη σειρά *Άστρο Μπόι* (1952) του Ιάπωνα Οσάμου Τεζούκα (1928-1989). Η υπόθεση αυτού του κόμικ αφορούσε ένα παιδιστρομπούτι που αρχικά κατασκευάστηκε για στρατιωτικούς σκοπούς, αλλά τελικά έμεινε ημιτελές και «υιοθετήθηκε» από τον δημιουργό του, που είχε χάσει τον γιο του. Καλλιτεχνικά, το *Άστρο Μπόι* ήταν μια ανάμειξη παραδοσιακών ιαπωνικών στοιχείων και μοντέρνου αμερικανικού κόμικ. Το νέο αυτό είδος ζωγραφικής ονομάστηκε manga (δηλαδή τυχαίες εικόνες, γελοιογραφίες), που τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα ήταν η έμφαση στην εικαστική απόδοση μιας ιδέας με όχι ιδιαίτερα ρεαλιστικό τρόπο και η χρήση έντονων περιγραμμάτων.

Παγκοσμίως, ως *μάνγκα* περιγράφονται τα ιαπωνικού στυλ κόμικς, αλλά στην Ιαπωνία αφορά μόνο τα παιδικά κινούμενα σχέδια. Συνήθως, αυτά εκδίδονται είτε αποσπασματικά σε μικρές αυτοτελείς

ιστορίες (yonkoma) είτε συγκεντρωτικά σε έναν μεγάλο τόμο μεγέθους βιβλίου (tankobon). Μία ακόμη υποκατηγορία τους έχει να κάνει και με το φύλο των αναγνωστών, δηλαδή αυτά που προορίζονται για τα αγόρια ονομάζονται shonen κι εκείνα που απευθύνονται σε κορίτσια αποκαλούνται shojo. Γενικότερα, στη σύγχρονη εποχή η θεματολογία τους έχει να κάνει με φανταστικούς κόσμους, όπου ρομπότι, τεχνητή νοημοσύνη, γενετιστές και εφευρέτες μάχονται για την επικράτηση του καλού. Όσον αφορά τα ευρωπαϊκά μάνγκα, ο Γάλλος Φρεντερίκ Μπουαλέ δημιούργησε το κίνημα «Η μάνγκα νουβέλα», πραγματευόμενος όμως τα προβλήματα της καθημερινότητας και όχι ενός φανταστικού κόσμου.

Οι δημιουργοί ενός φανταστικού «σύμπαντος»

Η δεκαετία του 1960 θεωρείται από τις πιο ανατρεπτικές μεταπολεμικά. Οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν προκαλέσει την παγκόσμια κατακραυγή με τον Πόλεμο στο Βιετνάμ (1955-1975), η αποικιοκρατία των Ευρωπαίων έβαινε προς το τέλος της, οι μαύροι των Ηνωμένων Πολιτειών ξεσηκώνονταν και απαιτούσαν ισότητα, το φεμινιστικό κίνημα αναζωπυρώθηκε, ο άνθρωπος έφτασε στη Σελήνη και η αντικουλτούρα των χίπις διαδόθηκε σε όλο τον δυτικό κόσμο, ενώ ο πυρηνικός όλεθρος καιροφυλακτούσε εξαιτίας του Ψυχρού Πολέμου. Αυτά ήταν μόνον μερικά από τα συμβάντα με παγκόσμια απήχηση.

Την ίδια χρονική περίοδο, η Marvel δημιούργησε ένα δικό της «σύμπαν» από φανταστικούς υπερήρωες, οι οποίοι αμέσως λατρεύτηκαν από το αναγνωστικό κοινό. Η βασική αιτία γι' αυτή την επιτυχία ήταν ότι, ενώ επρόκειτο για χαρακτήρες με υπερφυσικές δυνάμεις, αυτοί είχαν αδυναμίες και βίωναν προβλήματα της καθημερινότητας, όπως ερωτικές απογοητεύσεις, ανεργία κ.λπ. Έτσι, ο αναγνώστης

μπορούσε να ταυτιστεί μαζί τους, ελπίζοντας ότι θα άλλαζε τον κόσμο. Πράγματι, το 1961 ο συγγραφέας Στάνλεϋ Μάρτιν Λίμπερ (Stanley Martin Lieber), γνωστός ως Σταν Λη, και οι εικονογράφοι Τζακ Κίρμπυ (Jack Kirby) και Στηβ Ντίτκοου (Stephen J. Ditko) δημιούργησαν τους 4 *Φανταστικούς* (τον Κύριο Φανταστικό, την Αόρατη Γυναίκα, τον Ανθρώπινο Πυρό και Το Πράγμα), συνεχίζοντας την καλλιτεχνική τους παραγωγή με μια πλειάδα υπερηρώων (όπως ο Θωρ το 1962, οι X-Men το 1963, ο Χαλκ το 1969 κ.ά.).

Ιδιαίτερη είναι και η προσωπική ιστορία των τριών αυτών κορυφαίων δημιουργών της Marvel. Ο Λη (1922-2018) γεννήθηκε στη Νέα Υόρκη από Ρουμανο-Εβραίους μετανάστες γονείς και αρχικώς εργάστηκε ως διανομέας καταστήματος φαστφούντ και γραφέας νεκρολογιών σε ειδησεογραφικό πρακτορείο. Ο Κίρμπυ (1917-1994) ήταν επίσης Νεοϋορκέζος από αυστροεβραϊκής καταγωγής γονείς, και έμαθε μόνος του να σχεδιάζει. Τέλος, ο Ντίτκοου (1927-2018), ο «πατέρας» του Ανθρώπου Αράχνη, γεννήθηκε στην Πενσυλβάνια από Τσεχοσλοβάκους γονείς και σε όλη του τη ζωή προτίμησε τη μοναχικότητα, μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας, ώσπου μια μέρα του Ιουλίου του 2018 βρέθηκε νεκρός στο διαμέρισμά του.

Το «μυστικό» της επιτυχίας της Marvel ήταν ότι ακολούθησε τον παλμό της νεολαίας του 1960 και συνέδραμε στην «επανάσταση» κατά των παλιών στερεοτύπων. Ήταν η πρώτη που εξέδωσε ένα περιοδικό με πρωταγωνιστή έναν Αφρικανό, τον «Λουκ Κέιτζ» (1972) και με μια γυναίκα μαύρη υπερηρώίδα, τη «Μόνικα Ράμπου», το 1989. Τη δεκαετία του 1970 ήλθαν στο προσκήνιο νέοι χαρακτήρες κόμικς, εμπνευσμένοι από την επικαιρότητα, τις κινηματογραφικές επιτυχίες και τα στερεοτυπικά γνώρισμα μειονοτήτων. Έτσι, δημιουργήθηκε ο πρώτος Ινδιάνος υπερήρωας, ο Κόκκινος Λύκος (1971), ο

οποίος, όπως ήταν αναμενόμενο, αντλούσε τις υπερδυνάμεις του από τις σαμανιστικές τελετές, λόγω της σύνδεσης του ιθαγενούς πληθυσμού της Αμερικής με τη λατρεία των αγρίων ζώων. Την ίδια χρονική περίοδο ο Κινέζος ηθοποιός δράσης Μπρους Λι είχε καταστεί παγκοσμίως δημοφιλής με τις ταινίες πολεμικών τεχνών. Τη χρονιά του πρόωρου θανάτου του, λοιπόν, το 1973, «γεννήθηκε» και ο υπερήρωας Σανγκ-Τσι, ο πρώτος Ασιάτης που «ειδικευόταν» στις πολεμικές τέχνες. Παρομοίως, το 1980 κυκλοφόρησε η Εβραία υπερηρώίδα Κίττυ Πράνιτ, η οποία μπορούσε να γίνεται αόρατη, παραπέμποντας στις πανίσχυρες ισραηλιτικές μυστικές υπηρεσίες. Στα τέλη του 20ού αιώνα, ένα ακόμη ταμπού που κατέρριψε η Marvel ήταν το ζήτημα της ομοφυλοφιλίας. Η ηγεσία της εταιρείας, αν και πριν από χρόνια είχε δώσει εντολή να μη δημιουργηθεί κάποιος υπερήρωας με ομοφυλοφιλικά στοιχεία, το 1992 ανακάλεσε την απόφασή της και «αποκαλύφθηκε» η σεξουαλική ταυτότητα του γκέι Νόρθσταρ. Ωστόσο, από πολύ παλαιότερα το θέμα της ομοφυλοφιλίας είχε ενταχθεί ακροθιγώς στα κόμικς, όπως με τον νάρκισσο Μελένιο στα Στρουμφάκια (1958) και τον κακοποιό Pied Piper (1991) από την εταιρεία DC. Τέλος, στη σύγχρονη εποχή που κυριαρχεί ο φόβος της ισλαμικής τρομοκρατίας, δημιουργήθηκε η πρώτη μουσουλμάνη Πακιστανοαμερικανή υπερήρωας Καμάλα Χαν, η οποία ήρθε να συμπληρώσει μια σειρά μειονοτικούς χαρακτήρες, ούσα το σύμβολο των αντι-ισλαμοφοβικών ακτιβιστών.

Η Ευρώπη

«αντιστέκεται» στους υπερήρωες

Ο Ιταλός σχεδιαστής και σεναριογράφος Ούγκο Πρατ (Hugo Pratt, 1927-1995) ήταν ο δημιουργός πολλών επιτυχημένων σειρών κόμικς με διασημότερο το *Κόρτο Μαλτέζε* (1967). Αυτός ήταν ένας από τους

Ο πρώτος «γνήσιος» υπερήρωας *Μάγος Μαντρέικ* του Λη Φολκ (1934). ΔΕΞΙΑ: Η αποκάλυψη της ομοφυλοφιλίας του υπερήρωα «Νόρθσταρ» (1992).

πρώτους που καθιέρωσαν τα λεγόμενα «λογοτεχνικά κόμικς», συνδυάζοντας την εικονογραφική αφήγηση με την ιστορία. Ο Πρατ ήταν ένας πολυταξιδεμένος πολίτης του κόσμου και από τη νεαρή του ηλικία πρωταγωνίστησε στα καλλιτεχνικά δράματα με επίκεντρο τα κόμικς. Συνήθως οι αφηγήσεις του ήταν εμπνευσμένες από πραγματικά γεγονότα ή σχετιζόνταν με τους ιθαγενείς πληθυσμούς της Αμερικής και γι' αυτό τιμήθηκε ως ένας από τους σπουδαιότερους δημιουργούς ρεαλιστικού κόμικ. Καλλιτεχνικά συνδύασε με αρμονικό τρόπο εξπρεσιονιστικά και αφαιρετικά στοιχεία πάνω σε έναν ασπρόμαυρο καμβά, ενώ συγγραφικά οι εσωτερικοί του διάλογοι έχουν θεωρηθεί υψηλής ποιότητας λογοτεχνήματα, επηρεάζοντας μια ολόκληρη γενιά διανοουμένων και καλλιτεχνών (π.χ. Ουμπέρτο Έκο, Φρανκ Μίλλερ, Γιάννη Καλαϊτζή κ.ά.).

Την ίδια χρονική περίοδο, ο Γάλλος σχεδιαστής Ζαν Ταμπαρύ (Jean Tabary, 1930-2011) και ο σεναριογράφος Γκοσιννύ

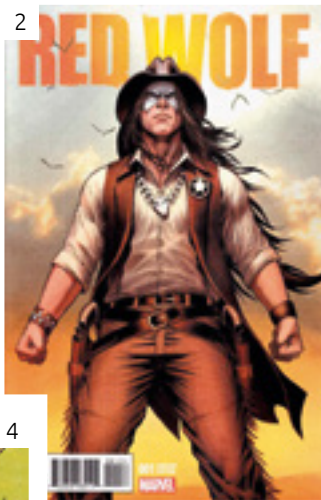
δημιούργησαν τον ραδιούργο βεζίρη «Ϊζνογκούντ» (1962). Πρόκειται για τον πιο σκοτεινό και συνάμα αστείο ευρωπαϊκό χαρακτήρα κόμικ, που έμεινε στην ιστορία με τη φράση «θέλει να γίνει καλίφης στη θέση του καλίφη». Στην ευρωπαϊκή δεκαετία του 1970 συνεχίστηκε η παραγωγή χιουμοριστικών ηρώων, από τους οποίους ξεχώρισε ο Βέλγος «Λεονάρντο» (1976) σε σχέδια του Φιλίπ Λιεζουά (Philippe Liegeois) και σε κείμενα του Μπομπ ντε Χρουτ (Bob de Groot). Πρόκειται για μια παρωδία του Λεονάρντο ντα Βίντσι, ο οποίος δοκιμάζει τις εφευρέσεις του πάνω στον βοηθό του Ντούμπλεξ-Τρίπλεξ.

Τα ελληνικά κόμικς

Ως πρόδρομοι των ελληνικών κόμικς μπορούν να θεωρηθούν οι πρώτες γελοιογραφίες που δημοσιεύτηκαν αυτόνομες ή ενταγμένες σε εφημερίδες στα μέσα του 19ου αιώνα. Πρωτοπόροι σε αυτό το εγχείρημα ήταν ο Αθανάσιος Πετριδης και ο Στέφανος Ξένος που στα τέλη της δεκα-

1

2

3

4

1. Ο «Λουκ Κέιτζ», ο πρώτος μαύρος ήρωας κόμικ που απέκτησε δικό του τίτλο περιοδικού (1972). 2. Ο πρώτος Ινδιάνος υπερήρωας, ο Κόκκινος Λύκος (1971). 3. Τη χρονιά του πρόωρου θανάτου του Μπρους Λι, το 1973, «γεννήθηκε» ο Σανγκ-Τσι, ο πρώτος Ασιάτης υπερήρωας που «ειδικεύταν» στις πολεμικές τέχνες. 4. Το κορυφαίο ελληνικό κόμικ της δεκαετίας του 1950, ο Μικρός Ηρώς. 5. Γελοιογραφία του Θέμου Άννινου που με τα έργα του στηλίτευε την πολιτική διαμάχη μεταξύ των Τρικούπη και Δηλιγιάννη (1886).

5

Ο ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΣ.

Ο ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΕΩΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΣ.

ετίας του 1850 εξέδωσαν ξεχωριστά συλλογές σκίτσων με πολιτική σάτιρα (ιδίως εναντίον του Όθωνα). Ακολούθως, ο Θέμος Άννινος κυριάρχησε στον χώρο της γελοιογραφίας, αφηγούμενος εικονογραφικά την πολιτική διαμάχη μεταξύ των Τρικούπη και Δηλιγιάννη (1886).

Στις αρχές του 20ού αιώνα, ολοένα και περισσότερες εφημερίδες και περιοδικά ενέτασαν γελοιογραφίες στην ύλη τους. Πρώτος δημοσίευσε ολοσέλιδες εικονογραφημένες αφηγήσεις ο Φωκίωνας Δημητριάδης (1894-1977) στην κυριακάτικη έκδοση της εφημερίδας *Ελεύθερο Βήμα* το 1927. Η σάτιρά του ήταν καυστική, όπως και ο ίδιος, με χαρακτηριστική περίπτωση αρκετά χρόνια αργότερα το συμβάν με τον Κ. Τσάτσο, όταν ο τελευταίος ως υπουργός Προεδρίας απαγόρευσε το ανέβασμα της αριστοφανικής κωμωδίας *Όρνιθες* (1959). Έκτοτε, ο Δημητριάδης απεικόνιζε ένα πουλερικό δίπλα στον υπουργό, και όταν έτυχε κάποια στιγμή οι δύο άνδρες να συναντηθούν, ο Τσάτσο τον ρώτησε «*Γιατί με ζωγραφίζετε πάντα με μία κότα;*», για να λάβει την απάντηση «*Το ίδιο ακριβώς με ρωτά και η κότα!*»

Το πρώτο ελληνικό κόμικ, που απευθυνόταν σε παιδικό κοινό, ήταν *Το Περιοδικό μας* του Νίκου Καστανάκη (1939). Η ευρηματικότητα και το ζωγραφικό του ταλέντο καταφανόταν από την ικανότητα να σχεδιάζει κάθε τεύχος με διαφορετικό στιλ, ώστε να δημιουργεί την εντύπωση ότι οι ζωγράφοι του περιοδικού ήταν πολλοί κι όχι ένας. Μεταπολεμικά, στο περιοδικό *Ρομάντισο* δημοσιεύτηκε το πρώτο χιουμοριστικό ελληνικό κόμικ, ο «Πίπης ο Πάπιος» του Σταμάτη Πολενάκη.

Η επόμενη δεκαετία ξεκίνησε δυναμικά για τα ελληνικά κόμικς. Το 1950 κυκλοφόρησε το *Ταμ-Ταμ*, περιέχοντας περιπέτειες με φιγούρες εμπνευσμένες από αμερικανικούς χαρακτήρες, όπως ο Σούπερμαν και ο Ταρζάν. Η εκδοτική αυτή προσπάθεια, αν και ήταν βραχύβια, είχε

μεγάλη επιτυχία. Το 1951 οι εκδόσεις Ατλαντίς των αδελφών Πεκλιβανίδη αγόρασαν τα πνευματικά δικαιώματα του αντίστοιχου αμερικανικού τίτλου «*Classics Illustrated*» και κυκλοφόρησαν τα *Κλασσικά Εικονογραφημένα*. Το πρώτο τεύχος της σειράς ήταν η εικονογραφική μεταφορά των *Αθλίων* του Ουγκώ, πουλώντας περισσότερα από 1 εκ. αντίτυπα πανελλαδικώς. Τα επόμενα χρόνια εκδόθηκαν υπό μορφή κόμικς διάφορα λογοτεχνήματα και βιογραφίες σπουδαίων ιστορικών προσωπικοτήτων, υποθέσεις έργων όπερας και θέματα από την ελληνική ιστορία και τη μυθολογία (π.χ. *Μεγάλες Προσδοκίες*, μυθιστορήματα του Ιουλίου Βερν, οι βιογραφίες του Καίσαρα και του Λίνκολν, οι Άθλοι του Ηρακλή κ.ά.). Γενικώς, τα «Κλασσικά Εικονογραφημένα» ήταν μια πολυτελής τυπογραφική παραγωγή με επικεφαλής της λογοτεχνικής επιμέλειας τον Βασίλη Ρώτα και σχεδιαστές τον Γιώργο Βακαλό, τον Μποστ (ψευδώνυμο του Χρύσανθου Βοστανιζόγλου) κ.ά.

Το κορυφαίο ελληνικό κόμικ της δεκαετίας του 1950 ήταν ο *Μικρός Ηρώς* του Στέλιου Ανεμοδουρά (ψευδώνυμο Θάνος Ασπίτης, 1917-2000) σε σχέδια του Βύρωνα Απτόσογλου. Σε αυτό περιγραφόταν η ηρωική δράση τριών νέων, του Γιώργου Θαλάσση, της Κατερίνας και του Σπίθα, κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Στόχος του συγγραφέα ήταν να τονώσει την εθνική ομοψυχία και να ξεχαστούν τα πάθη από την πρόσφατη εμφύλια σύρραξη. Ο *Μικρός Ηρώς* είχε τόσο μεγάλη επιτυχία, που ανέβηκε στη θεατρική σκηνή (1976) και έγιναν προσπάθειες να μεταφερθεί και στον κινηματογράφο, αλλά για πολιτικούς λόγους το εγχείρημα δεν τελεσφόρησε. Θα πρέπει δε να σημειωθεί ότι στην Κύπρο, οι βρετανικές Αρχές απαγόρευσαν την κυκλοφορία του *Μικρού Ηρώα*, φοβούμενες ότι θα ενίσχυε το ηθικό των ήδη δραστήριων νεανικών κινημάτων.

ΤΣΑΤΣΟΣ I – Στην 'Αθήνα δίν παρουσιόθηκα άποχή, γιατί φηρίσανε... και οι φιλάνόδες της Κοκόξ!

Από τις γελοιογραφίες του Φωκίωνα Δημητριάδη (1894-1977), που συνήθιζε να απεικονίζει μία κότα δίπλα τον Κ. Τσάτσο.

Τη δεκαετία του 1970 οι εκδόσεις Ανεμοδουρά κυκλοφόρησαν έργα Ιταλών δημιουργών, ενώ από τα χρόνια της μεταπολίτευσης και ιδίως τη δεκαετία του 1980 άρχισαν να παράγονται νέα κόμικς με πολιτικό υπόβαθρο και κυρίως «αριστερίζον» πρόσημο. Συνήθως, αυτά ήταν βραχύβια αλλά με σημαντική επιτυχία σε συγκεκριμένους αναγνωστικούς κύκλους, που ήταν ένθερμοι υποστηρικτές της αντικουλτούρας, της ψυχεδέλειας και της δυστοπίας. Η *Βαβέλ* (1981) των Νίκης Τζούδα, Σταύρου Τσελεμέγκου και Γιώργου Μπαζίνα ήταν από τα μακροβιότερα περιοδικά της Ευρώπης και στις σελίδες του κυκλοφόρησαν σειρές κυρίως Γάλλων και Ιταλών δημιουργών, καθώς και πρωτότυπα ελληνικά κόμικς, όπως *Ο Κόκορας* του Αρκά και η *Τσιγγάνικη Ορχήστρα* του Γιάννη Καλαϊτζή. Ωστόσο το 1984 ο Μπαζίνας ανεξαρτητοποιήθηκε και ίδρυσε τον εκδοτικό οίκο «Παρά Πέντε», δημοσιεύοντας κυρίως χιουμοριστικές ιστορίες, όπως του Αρκά.

Το 1983 ο Τάσος Αποστολίδης και ο Γιώργος Ακοκαλίδης ξεκίνησαν την κυκλοφορία των αριστοφανικών κωμωδιών υπό μορφή κόμικς, που γνώρισαν μεγάλη εμπορική επιτυχία, ενώ δύο χρόνια αργότερα ο Θόδωρος Υφαντίδης δημιούργησε

το πρώτο ελληνικό κόμικ επιστημονικής φαντασίας, το *Ποιος ήταν ο Μιχάλης Αμοιράς*. Σχετικώς με τους παιδικούς συγγραφείς, το 1986 ο Ευγένιος Τριβιζάς μαζί με τον σκιτσογράφο Νίκο Μαρουλάκη εξέδωσαν την επιτυχημένη σειρά «Φρουτοπία», ενώ η Μαιμούθ Κόμιξ (1980) του Πάνου Κουτρουλάρη και του Γιώργου Τσίτσουβιτς ήταν από τους κύριους εισαγωγής ξένων τίτλων κόμικς, αλλά και εκδότες πρωτότυπων εγχώριων δημιουργιών.

Στην αυγή της νέας χιλιετίας κυκλοφόρησε το περιοδικό 9 από την εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*, παρουσιάζοντας κυρίως δουλειές νέων καλλιτεχνών. Την ίδια δεκαετία παρατηρήθηκε και η άνθηση αυτόνομων άλμπουμ και σειρών, που σημείωσαν σπουδαία επιτυχία τόσο στο εσωτερικό, όσο και το εξωτερικό. Η πιο αντιπροσωπευτική περίπτωση είναι αυτή του *Logicomix* (2008) με δημιουργούς τον Απόστολο Δοξιάδη (συγγραφέας), τον Χρίστο Παπαδημητρίου (καθηγητής Πληροφορικής) και τον Αλέκο Παπαδάτο (εικονογράφος). Το «εικονο-αφήγημα» αυτό πραγματεύεται τη ζωή και το έργο του σπουδαίου φιλοσόφου, μαθηματικού και ειρηνιστή Μπέρτραντ Ράσσελ (1872-1970), ενώ από τις σελίδες του «περνού» διάφορες προσωπικότητες των επιστημών, όπως

«Αυτοπροσωπογραφικό» σκίτσο του Τέπφερ (1799-1846), πατέρα του μοντέρνου κόμικ.

ο Άλαν Τούρινγκ. Τέλος, ένα από τα πλέον πρόσφατα και βραβευμένα «λογοτεχνικά κόμικς» είναι ο *Ερωτόκριτος* (2016) των Δημοσθένη Παπαμάρκου (συγγραφέας), Γιάννη Ράγκου (συγγραφέας) και Γιώργου Γούση (εικονογράφος).

Τα κόμικς αποτελούν συνδυασμό των τεχνών της συγγραφής και της ζωγραφικής. Αρχικώς, η θεματολογία τους ήταν σατιρική ή μυθιστορηματική, παρουσιάζοντας περιπέτειες παιδιών και ενηλίκων. Επειδή η εικόνα είναι πιο ελκυστική από το κείμενο, γρήγορα τα κόμικς γνώρισαν μεγάλη εμπορική επιτυχία στο ευρύ αναγνωστικό κοινό.

Ο «Παλαιός» και ο «Νέος Κόσμος» ακολούθησαν ξεχωριστή πορεία στον χώρο της 9ης Τέχνης. Οι Ευρωπαίοι δημιουργοί προτίμησαν μέσω του χιούμορ και των «γρήνων» χαρακτήρων να πραγματευτούν ζητήματα της επικαιρότητας ή απλά να ψυχαγωγήσουν τους αναγνώστες τους. Στην άλλη όχθη του Ατλαντικού, όμως, δημιουργήθηκε ένα παράλληλο «σύμπαν» υπερηρώων, συν-διαμορφώνοντας την ποπ κουλτούρα του 20ού αιώνα. Τις δεκαετίες του 1930 και του 1940, αρχέτυποι

ηρωικοί χαρακτήρες απεικονίζονταν κυρίως ως λευκοί ελκυστικοί άνδρες της μεσαιας ή της ανώτερης αμερικανικής τάξης, που κρατούσαν την ανωνυμία τους και έσωζαν τον πλανήτη από κακόβουλους αντι-ήρωες.

Τις επόμενες δεκαετίες, η θεματολογία παρέμεινε η ίδια, δηλαδή η σωτηρία του πλανήτη ή ακόμη και του σύμπαντος, αλλά άλλαξε η μορφή των υπερηρώων. Στην προσπάθεια περιορισμού του ρατσισμού, της ανάδειξης των γυναικείων δικαιωμάτων και της προστασίας των μειονοτήτων, οι παλαιοί υπερήρωες πλαισιώθηκαν από Αφρικανούς, γυναίκες, ιθαγενείς, ομοφυλόφιλους και μουσουλμάνους υπερήρωες.

Τα κόμικς επικρίθηκαν από μία μερίδα διανοουμένων ως ευτελές εκδοτικό είδος διασκέδασης. Η πραγματικότητα, όμως, είναι ότι πρόκειται για ένα εμπνευσμένο καλλιτεχνικά προϊόν, που λόγω της ευρείας του απήχησης εξελίχθηκε σε πυλώνα της παγκόσμιας οικονομίας και κουλτούρας.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Jeffrey Brown, *Black Superheroes, Milestone Comics and their Fans*, University Press of Mississippi, Mississippi, ΗΠΑ 2001.

Patrick Gaumer, *la BD, Η Γαλλική Ματιά στα Κόμικς*, μτφρ. Αγάθη Πεπεράκη, εκδ. Μαμούθ Κόμιξ, Αθήνα 2006.

Laurence Grove, *Text/image Mosaics in French Culture: Emblems and Comic Strips*, Ashgate Publishing Ltd., Νέα Υόρκη 2005.

Matthew Screech, *Masters of the Ninth Art: Bandes Dessinees and Franco-Belgian Identity*, Liverpool University Press, HB 2005.

Δημήτρης Σαπρανίδης, *Ιστορία της Ελληνικής Γελοιογραφίας - 3000 χρόνια αμφοβήτησης*, εκδ. Ποταμός, Αθήνα 2005.

Λευτέρης Ταρλαντζός, *Ιστορία των Κόμικς*, εκδ. Αιγόκερως, Αθήνα, 2006.

Ο Ελευθέριος Ηλ. Καντζίνος είναι συγγραφέας, ιστορικός ερευνητής.

Η ΑΡΚΕΤΑ ΠΕΡΙΕΡΓΗ ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ ΤΟΥ ΤΣΑΡΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β΄

ΤΟΥ ΦΡΑΝΚ ΦΕΡΡΑΝ

Τον Φεβρουάριο του 1917 ο Τσάρος βρίσκεται στο μέτωπο, όταν πληροφορείται την είδηση της εξέγερσης που αναστατώνει την πρωτεύουσα Πέτρογκραντ. Μια σειρά από δυσμενείς εξελίξεις θα οδηγήσουν τον εξουθενωμένο ηγεμόνα να αποποιηθεί το στέμμα του.

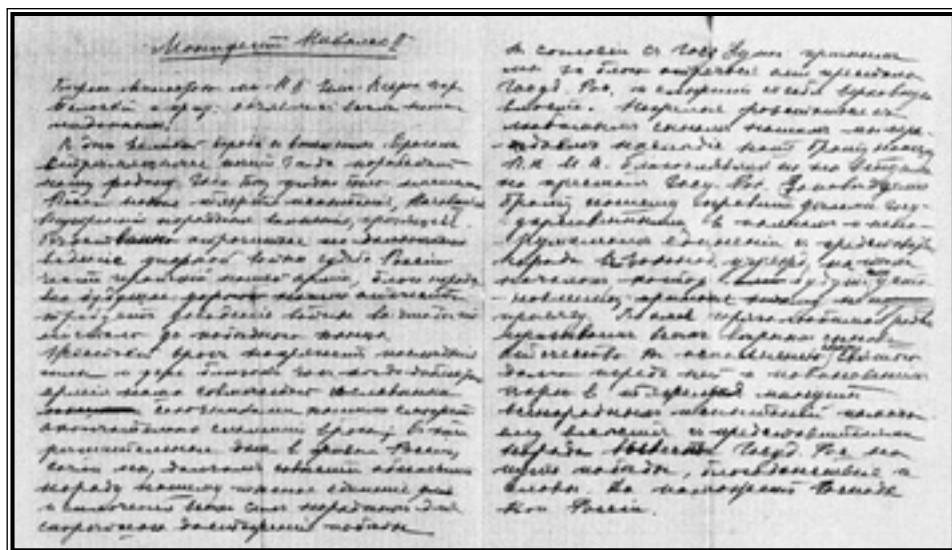

ΣΤΙΣ αρχές του 1917 ο Τσάρος Νικόλαος Β' δέχεται σε ακρόαση τον Πρόεδρο της Δούμας Μιχαήλ Ροτζίανκο και προβαίνει σ' αυτή την απίστευτη ομολογία αδυναμίας: «*Προσπάθησα επί είκοσι δύο χρόνια να κάνω το καλύτερο. Μήπως, όλα αυτά τα χρόνια, έκανα λάθος;*» Είναι γεγονός ότι η βασιλεία του, που ξεκίνησε το 1894, γνώρισε πολλές ατυχίες εξελίξεις, όπως ο καταστροφικός πόλεμος εναντίον της Ιαπωνίας το 1905 και η επανάσταση που ακολούθησε, η οποία κατεστάλη μέσα στο αίμα. Ως επιστέγασμα της ατυχίας, ο μοναδικός γιος του ζεύγους, ο Τσάρεβιτς Αλέξης, προσβάλλεται από αιμοφιλία. Σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης αυτού του πλήγματος, ο Τσάρος και κυρίως η σύζυγός του επιτρέπουν να εισχωρήσει στο στενό τους περιβάλλον ο αγύρτης Ρασπούτιν, σε σημείο να του δοθεί το δικαίωμα να έχει άποψη για την πορεία του κράτους.

Επαναστατική ατμόσφαιρα στην αυτοκρατορική πρωτεύουσα

Αυτή η δυσάρεστη κατάσταση χειροτερεύει, από τότε που ο Νικόλαος, τον Σεπτέμβριο του 1915, επιλέγει να αναλάβει προσωπικά την ηγεσία του γενικού επιτελείου, το οποίο έχει αποσταθεροποιηθεί από τις σκληρές δοκιμασίες του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Η Τσαρίνα, έχοντας μείνει μόνη με τον Ρασπούτιν στην Αγία Πετρούπολη –που το 1914, με την έναρξη του πολέμου, είχε μετονομαστεί σε Πέτρογκραντ λόγω της γερμανικής ρίζας της αρχικής ονομασίας– επιτείνει την αποξένωση της αυλής και της κυβέρνησης μέσα σε μια καταστροφική απομόνωση από τη ρωσική κοινωνία.

Βέβαια, ένας μικρός αριστοκρατικός πυρήνας, βλέποντας τη μοναρχία να καταρρέει, καταλήγει τελικά να δολοφονήσει τον Ρασπούτιν, την 1η Δεκεμβρίου 1916. Χωρίς αμφιβολία, είναι πολύ αργά.... Ο

«Γνωρίζω, πως ότι και να κάνω, δεν θα μου αποφέρει κανένα αποτέλεσμα. Δεν είμαι ένας ευτυχής άνθρωπος. Είμαι εγώ ο ίδιος το μοιραίο πεπρωμένο της Ρωσίας». Απομονωμένος, σε απόσταση 700 χιλιομέτρων από την πρωτεύουσα, και ανήσυχος για την οικογένειά του που βρίσκεται μακριά, με την οποία αδυνατεί να επανενωθεί, ο Τσάρος Νικόλαος Β' υπογράφει την παραίτησή του με ημερομηνία 4 Μαρτίου. Χειρόγραφο (στη ρωσική γλώσσα) που διασώθηκε από τον πρίγκιπα Γουσσούποφ.

Ο πρόεδρος της Δούμας Μιχαήλ Ροτζίανκο (1859-1924). ΔΕΞΙΑ: Στις 2 Μαρτίου 1917, στο Πέτρογκραντ, η φήμη της παραίτησης του Τσάρου διαδίδεται και αρχίζουν να καίνε τα αυτοκρατορικά σύμβολα. Ακουαρέλα του 1917.

Τσάρος, που επιστρέφει μετά από λίγο στο Τσάρσκογιε Τσελό,¹ βρίσκει τη σύζυγό του συντετριμμένη από τη θλίψη και τις πρωτοβουλίες του να έχουν ξεπεραστεί από τις εξελίξεις. Εκείνη την περίοδο η εξασθένηση της εξουσίας δίνει φτερά σε όλους τους φιλόδοξους. Τα μέλη της Δούμας εξακολουθούν ακόμη στην πλειοψηφία τους να διάκεινται ευνοϊκά στο πολιτεύμα της μοναρχίας, υπάρχουν όμως και αρκετοί επαναστάτες, οι οποίοι εδώ και έντεκα χρόνια οραματίζονται την εγκαθίδρυση σοβιέτ και δημοκρατίας. Στο Πέτρογκραντ, η απειλή ενός λιμού, που ενισχύεται από φήμες, οδηγεί τους εργάτες σε μια σειρά από απεργίες και κάποιους έφεδρους να πάρουν τα όπλα. Μια κατάσταση που προμηνύει εξέγερση, η οποία επιδεινώνεται καθημερινά από τις αστοχίες στην κορυφή. Διορίζεται ένας νέος πρωθυπουργός, ο Γκολίτσιν, ο οποίος είναι άπειρος, παρά τη μεγάλη του ηλικία, και δεν ελέγχει ούτε τον υφιστάμενό του υπουργό Εσωτερικών Προτοπόποφ, ο οποίος είναι μισότρελος... Για τους Ρομάνοφ, τα πράγματα γίνονται πιο δυσσώφωνα από μέρα σε μέρα.

Στα τέλη Φεβρουαρίου, ο Νικόλαος Β' έχει επιστρέψει στο Μογκίλεφ, στις όχθες

του Δνείπερου – όπου εδρεύει το Γενικό Επιτελείο (η *Στάβκα*), όταν ξεσπά η εξέγερση της 25ης Φεβρουαρίου. Η Δούμα, μέσα στην αναταραχή, εκμεταλλεύεται την κατάσταση για να αξιώσει την παραίτηση της κυβέρνησης και τον σχηματισμό μιας νέας κυβέρνησης που θα αναφέρεται στο κοινοβούλιο. Όταν η είδηση φτάνει στο περιβάλλον του Τσάρου, προκαλεί ένα είδος σεισμού...

Στις 28 Φεβρουαρίου ο Νικόλαος Β' αποφασίζει να επιστρέψει στην πρωτεύουσα. Έπρεπε όμως η αυτοκρατορική αμαξοστοιχία να μπορέσει να κινηθεί! Όμως, δύο λόχοι εξεγερμένων στρατιωτών έχουν αποκλείσει τη σιδηροδρομική γραμμή και εκείνος υποχρεώνεται να σταματήσει στο Νινο – που σημαίνει «άβυσσος». Το τρένο υποχρεώνεται να κινηθεί προς τα πίσω και να φτάσει στο Ποκοφ, όπου θα παιχτούν τα πάντα.

«Εγώ ο ίδιος είμαι το μοιραίο πεπρωμένο της Ρωσίας»

Ο Τσάρος προσπαθεί να διατηρήσει την αυτοκυριαρχία του και ένα μειλίχιο χαμόγελο, αλλά δείχνει στους οικείους του όλο και πιο κουρασμένος και εξουθενωμένος. Υποφέρει από έντονους πόνους

στην καρδιά και δεν μπορεί να αποκρύψει άλλο την κόπωση που φανερώνουν τα τραβηγμένα χαρακτηριστικά του. Χωρίς άξιους συνεργάτες και βοηθούς, ο Νικόλαος δεν έχει εκτιμήσει σωστά την αγανάκτηση της μορφωμένης κοινωνίας του Πέτρογκραντ, ενώ συγχρόνως υποτιμά τους πόρους που διαθέτει μια πανίσχυρη αυτοκρατορία, που έχουν τύχει λιγότερο κακής διαχείρισης από όσο εκτιμούν οι στρατηγοί.

Ο ίδιος παραμένει ακόμη αρκετά αγαπητός στα λαϊκά στρώματα. Ο «πατερούλης» το διαισθάνεται χωρίς αμφιβολία αλλά δεν αντλεί από αυτό καμία αυτοπεποίθηση. Σε έναν

ΜΙΑ ΥΣΤΕΡΗΣΗ ΔΕΚΑΤΡΙΩΝ ΗΜΕΡΩΝ

Οι ημερομηνίες που αναφέρονται στο άρθρο βασίζονται στο Ιουλιανό Ημερολόγιο, το οποίο ίσχυε τότε στη Ρωσία. Στις χώρες της Δύσης έχει υιοθετηθεί το Γρηγοριανό Ημερολόγιο. Έτσι, η παραίτηση του Τσάρου, που φέρει ημερομηνία 2 Μαρτίου στα επίσημα έγγραφα, αντιστοιχεί, για παράδειγμα στο Παρίσι, με τις 15 Μαρτίου 1917 – υπάρχει δηλαδή μια υστέρηση 13 ημερών. Αυτή η δεύτερη Ρωσική Επανάσταση (μετά από αυτήν του 1905) η οποία τοποθετείται από εμάς στον Μάρτιο του 1917, ονομάζεται στη Μόσχα «Επανάσταση του Φλεβάρη». Κάτι ανάλογο ισχύει για την «Επανάσταση του Οκτώβρη», η οποία στις χώρες της Δύσης τοποθετείται στον Νοέμβριο του 1917.

Το κείμενο της παραίτησης

«Στις ημέρες του μεγάλου αγώνα μας εναντίον του εξωτερικού εχθρού, ο οποίος καταβάλλει επί τρία χρόνια προσπάθειες να υποδουλώσει την πατρίδα μας, ο Θεός θέλησε να στείλει στη Ρωσία μια νέα οδυνηρή δοκιμασία. Οι λαϊκές εξεγέρσεις που έχουν ξεσπάσει, απειλούν να προκαλέσουν μοιραίες συνέπειες για τη συνέχιση αυτού του ανελέητου πολέμου. Το πεπρωμένο της Ρωσίας, η τιμή του ηρωικού της στρατού, το καλό του λαού, όλο το μέλλον της αγαπημένης μας πατρίδας, απαιτούν τη συνέχιση του πολέμου με κάθε τμήμα, μέχρι τη νίκη. Ο σκληρός εχθρός μας καταβάλλει τις τελευταίες του προσπάθειες και πλησιάζει η στιγμή που ο γενναίος μας στρατός, σε συνεργασία με τους ένδοξους Συμμάχους μας, θα νικήσει οριστικά τον εχθρό!

»Σ' αυτές τις αποφασιστικές ημέρες για την ύπαρξη της Ρωσίας, θεωρήσαμε καθήκον της συνειδήσεώς μας να διευκολύνουμε τον λαό μας να επιτύχει συμπαγή ενότητα και την οργάνωση όλων των εθνικών δυνάμεων για να εξασφαλίσει το ταχύτερο τη νίκη και, σε συμφωνία με τη Δούμα της αυτοκρατορίας, αποφασίσαμε να παραιτηθούμε του θρόνου της αυτοκρατορίας της Ρωσίας και να παραδώσουμε την υπέρτατη εξουσία.

»Μην επιθυμώντας να αποχωριστούμε τον πολυαγαπημένο μας υιό, μεταβιβάζουμε τη διαδοχή στον αδελφό μας Μέγα Δούκα Μιχαήλ Αλεξάντροβιτς και του παρέχουμε την ευλογία μας για την άνοδό του στον θρόνο της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Αναθέτουμε στον αδελφό μας το καθήκον να κυβερνήσει σε πλήρη συνεργασία με τους αντιπροσώπους του λαού στα νομοθετικά σώματα, σύμφωνα με τις θεμελιώδεις αρχές που θα θεσπίσουν εκείνα, παίρνοντας ένα απαραβίαστο όρκο επ' αυτού.

» Στο όνομα της πολυαγαπημένης μας πατρίδας, καλούμε όλα τα πιστά τέκνα της πατρίδας να φέρουν εις πέρας το ιερό τους καθήκον, υπακούοντας στον Τσάρο, σ' αυτές τις επώδυνες στιγμές εθνικής δοκιμασίας, και να τον βοηθήσουν, μαζί με τους αντιπροσώπους του έθνους, να οδηγήσει την αυτοκρατορία της Ρωσίας στον δρόμο της νίκης, της ευημερίας και της δόξας.

» Είθε ο Θεός να βοηθήσει τη Ρωσία.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ»

από τους υπασπιστές του, τον κυβερνήτη της φρεγάτας «Σαμπλίν», κάνει το καλοκαίρι του 1916 αυτή την εξομολόγηση: «Γνωρίζω, πως ό,τι και να κάνω, δεν θα μου αποφέρει κανένα αποτέλεσμα. Δεν είμαι ένας ευτυχής άνθρωπος. Είμαι εγώ ο ίδιος το μοιραίο πεπρωμένο της Ρωσίας». Τότε, το Ποκοφ, στον στρατιωτικό τομέα, υπάγεται στη δικαιοδοσία του αρχιστράτηγου Νικολάι Ρούσκι, ο οποίος δέχεται διαταγές από τον αρχηγό της Στάβκα, στρατηγό Αλεξέγιεφ. Ο Τσάρος έχει αρκετή εμπιστοσύνη στον Ρούσκι ώστε να τον ενημερώσει για την πρόθεσή του να υπογράψει μια ανακοίνωση για τον διορισμό του περίφημου Ροτζίανκο στο αξίωμα του πρωθυπουργού, αποδεχόμενος ότι στο εξής το υπουργικό συμβούλιο θα είναι υπεύθυνο απέναντι στο κοινοβούλιο. Αισθάνεται όμως την ανάγκη να ζητήσει από τον αρχιστράτηγο να τηλεφωνήσει

στον νέο πρόεδρο της κυβέρνησης έκτακτης ανάγκης για να τον βολιδοσκοπήσει. Και ενώ ο Ρούσκι επικοινωνεί με τον Ροτζίανκο μέσα στη νύχτα, ο Νικόλαος έχει αποσυρθεί στο διαμέρισμά του μέσα στο τρένο και προσεύχεται στις ιερές εικόνες. Πριν πάει να αναπαυθεί για λίγη ώρα, επιμένει να τηλεγραφήσουν στον Αλεξέγιεφ τη διαταγή να κυκλοφορήσει την ανακοίνωσή του. Αυτό που αγνοεί είναι ότι στο μεσοδιάστημα η κατάσταση έχει χειροτερέψει περισσότερο. Η Δούμα, με πρωτοβουλία του προέδρου της, έχει διορίσει μία κυβέρνηση, την ηγεσία της οποίας έχει εμπιστευθεί στον πρίγκιπα Λβοφ, έναν φιλελεύθερο. Δεν περιορίζεται μόνο σ' αυτό – και τολμά προς το παρόν να ζητήσει την πλήρη αποχώρηση του Τσάρου! Ανατίθεται μάλιστα σε δύο βουλευτές να συντάξουν ένα προσχέδιο παραίτησης και να το παροσιάσουν στον Νικόλαο.

Το Πέτρογκραντ, η πόλη του Μεγάλου Πέτρου, προκαλεί μέσα σε λίγες μέρες την πτώση της δυναστείας των Ρομανόφ, μετά από τρεις αιώνες. Αρχικά, η έλλειψη τροφίμων και κάρβουνου στην παγωμένη πρωτεύουσα (-40°C), προκαλεί διαδηλώσεις και στη συνέχεια απεργίες, που δεν αργούν να εξελιχθούν σε εξέγερση. Στις 25 Φεβρουαρίου τα τάγματα εφεδρείας προσχωρούν στους επαναστάτες. ΔΕΞΙΑ: Έχοντας εγκαταλειφθεί από τον λαό, ο Τσάρος στρέφεται στους στρατηγούς του. Εκείνοι όμως, με επικεφαλής τον αρχιστράτηγο Νικολάι Ρούσκι (1854-1918), τον παροτρύνουν να παραιτηθεί.

Η βρετανική εφημερίδα *Daily Mirror* στο πρωτοσέλιδο της 16ης Μαρτίου 1917 αναφέρεται στην παραίτηση του Τσάρου, στο ότι ο Μέγας Δούκας Μιχαήλ ορίζεται αντιβασιλιάς, ενώ εκθέτει τις δυσκολίες της αυτοκρατορικής οικογένειας. ΔΕΞΙΑ: Το τελευταίο χαρτί του τσάρου είναι ο αδελφός του Μιχαήλ (1878-1918), υπέρ του οποίου παραιτείται. Ο αδελφός του αρνείται το στέμμα στις 3 Μαρτίου, επιταχύνοντας έτσι το τέλος των Ρομανόφ.

Συνταγματική μοναρχία; Μια εκτροπή...

Εδώ πρέπει να αναφέρουμε τον ρόλο ενός σημαντικού παράγοντα ο οποίος, περισσότερο από άλλους, θα μεταβάλει τον ρου της Ιστορίας. Πρόκειται για τη σχεδόν ομόφωνη και συνειδητή επιλογή της ανώτατης στρατιωτικής ιεραρχίας υπέρ αυτής της εκπληκτικής ιδέας της παραίτησης. Ούτε ο Αλεξέγιεφ ούτε ο Ρούσκι ούτε κανένας από τους σημαντικότερους ηγέτες του στρατεύματος δεν επιθυμεί να εγκαταλείψει τη μοναρχία. Μέσα όμως στην απελπισία που έχει προκαλέσει αυτή η βασιλεία και με την ελπίδα να αναλάβει κάποιος άλλος, σχεδόν όλοι επιθυμούν να δουν τον Νικόλαο Β΄ να παραδίδει την εξουσία. Πάντως, στα μάτια των μελών της βασιλικής οικογένειας, που έχουν ανατραφεί με τις ιερές αρχές της ρωσικής απόλυτης μοναρχίας, η ιδέα να μετατραπούν σε συνταγματικό μονάρχη αγγίζει κατά βάθος τα όρια της εκτροπής. Επίσης ο Νικόλαος έχει ήδη μετανοήσει μέσα του

για την υπογραφή της ανακοίνωσης της προηγούμενης ημέρας. Και αν, σε τελική ανάλυση, η λύση βρισκόταν σ' αυτή την αναπάντεχη παραίτηση;

Ο Τσάρος μένει άγρυπνος και σκέπτεται όλη τη νύχτα... Την επομένη, 2 Μαρτίου, στις 10.15' το πρωί, την ίδια στιγμή που ο Ρούσκι ανεβαίνει στο βαγόνι του για να του δώσει αναφορά για τη μακρά συνομιλία που είχε την προηγούμενη νύχτα, ο Αλεξέγιεφ από τη Στάβκα τηλεγραφεί σε όλους τους στρατηγούς ζητώντας τους να ταχθούν, όπως και ο ίδιος, υπέρ της παραίτησης. Όταν το μαθαίνει ο Τσάρος, ο Ρούσκι τον βλέπει να χλωμιάζει. «*Λοιπόν, Νικολάι Βλαντιμίροβιτς, τι γνώμη έχετε;*» Ο δυστυχής στρατηγός είναι εξίσου ταραγμένος με τον ηγεμόνα του. «*Μεγαλειότητε, το ερώτημα είναι τόσο τρομερό, που ζητώ από τη Μεγαλειότητά σας την άδεια να σκεφθώ...*»

Έτσι, το απομεσήμερο, ο Ρούσκι επιστρέφει ενώπιον του Νικολάου Β΄, κομίζοντας αυτή τη φορά την απάντηση των

στρατηγών –που όλοι διάκεινται ευνοϊκά απέναντι στην παραίτηση–, συνοδευόμενος από τους υπασπιστές του, από τους οποίους ο στρατηγός Ντανίλοφ θα διηγηθεί αργότερα την αντίδραση του Τσάρου στη σχεδόν ομόφωνη απόρριψή του από την στρατιωτική ηγεσία. Η Μεγαλειότης του κατευθύνθηκε προς το τραπέζι και κοίταξε με ύφος αφηρημένο το παράθυρο με τις κατεβασμένες κουρτίνες. Το πρόσωπό του ήταν τραβηγμένο και τα χείλη του έτρεμαν. Μέσα σε απόλυτη σιγή, πάλευε ολοφάνερα μέσα του εναντίον μιας οδυνηρής απόφασης. Και έπειτα ξαφνικά, με μια σπασμωδική κίνηση, ανήγγειλε την απόφασή του, κάνοντας το σημείο του σταυρού. Και έτσι, μέσα σε ένα τρένο εκτός πορείας, μακριά από τα πάντα, ελήφθη –για να μην πούμε στο πόδι– μια απόφαση η οποία, για τις επόμενες επτά ή οκτώ δεκαετίες, θα αποδειχτεί ότι είχε πολύ σημαντικές επιπτώσεις, τόσο για τη Ρωσία όσο και για τον υπόλοιπο κόσμο. Από την πλευρά του, ένας εξάδελφος του Τσάρου, ο μέγας δούκας Αλέξανδρος, έμελλε να θέσει το ακόλουθο ενοχλητικό ερώτημα: *«Από πότε ένας ηγεμόνας παραιτείται λόγω μιας παροδικής έλλειψης ψωμιού και κάποιων οπιοκραδικών αναταραχών στην πρωτεύουσά του; Η προδοσία των εφένδρων της Πετρούπολης; Μα ο Τσάρος είχε ένα στρατό 15 εκατομμυρίων ανδρών στη διάθεσή του! Μήπως λοιπόν ο Νίκου είχε χάσει τα λογικά του;»* Να προσθέσουμε πάντως ότι ο Νικόλαος, επέτρεψε στον εαυτό του να οδηγηθεί από την απέχθειά του για ένα εμφύλιο πόλεμο και από μια συνειδητή άρνηση να επιβληθεί διά της βίας, ενώ τα ίδια αίτια έπρεπε να προκαλέσουν παρόμοια αποτελέσματα.

Ο Τσάρος έχει μόλις ολοκληρώσει την υπαγόρευση των μηνυμάτων που απήλυθνε στον Ροτζιάνκο και στον Αλεξέγιεφ αντίστοιχα, όταν του ανακοινώνουν την επικείμενη άφιξη των δύο απεσταλμένων της Δούμας, των βουλευτών Αλεξάντρ

Γκούτσκοφ και Βασίλι Τσουλγκίν. Ο Νικόλαος, με μοιρολατρική διάθεση, εξακολουθεί να ασχολείται με την αλληλογραφία του και παραγγέλνει τσάι. Αλλά στη διάρκεια ενός σύντομου περιπάτου στις χιονισμένες αποβάθρες του Ποσκοβ,² ο ιατρός του, Φεντόροφ, του εξηγεί ότι μετά την υπογραφή της παραίτησης είναι βέβαιο ότι δεν θα μπορεί να κρατήσει κοντά του τον νεαρό τσάρεβιτς, ο οποίος θα είναι πλέον ανήλικος Τσάρος με αντιβασιλέα τον θείο του Μιχαήλ.

Προτεραιότητα στον τσάρεβιτς αντί για τη δυναστεία και την αυτοκρατορία

Και αυτό ο Νικόλαος δεν θέλει ούτε να το ακούσει. Έχει τον άρρωστο γιο του σαν κόρη οφθαλμού και αδυνατεί να φανταστεί τον εαυτό του να εξηγεί στην Τσαρίνα ότι θα χρειαστεί να τον αποχωριστούν... Και έτσι θα γεννηθεί στο μυαλό του Τσάρου η παράξενη ιδέα να αγνοήσει τους θεμελιώδεις νόμους και να απαρνηθεί τον θρόνο όχι μόνο για τον ίδιο αλλά και για τον γιο του! Οπότε θα παραιτηθεί υπέρ του αδελφού του, μεγάλου δούκα Μιχαήλ.

Οι απεσταλμένοι της Δούμας θα φτάσουν με αρκετή καθυστέρηση μετά τις 10 το βράδυ. Για να αποφύγουν να συναντηθούν με τον Ρούσκι, έχουν πάρει μαζί στο τρένο τους ένα αυτοκρατορικό υπασπιστή, ο οποίος τους οδηγεί αμέσως ενώπιον του Τσάρου.

Οι δύο βουλευτές είναι συγκλονισμένοι από τις μεγάλες ταραχές των οποίων υπήρξαν μάρτυρες στο Πέτρογκραντ και συγχρόνως επηρεασμένοι από το γεγονός ότι βρίσκονται στο επίκεντρο μιας ιστορικής σκηνης. Ο διάλογος που θα ακολουθήσει είναι πρόωρα σουρεαλιστικός. Προκύπτει ότι η βασιλεία του Νικόλαου Β΄ προσεγγίζει το τέλος της. *«Έχω σκεφτεί επί μακρόν χθες και όλη την ημέρα σήμερα»*, τους ανακοινώνει ο Τσάρος, *«και έχω πάρει την απόφαση να παραιτηθώ»*.

Ήμουν έτοιμος να το πράξω υπέρ του υιού μου, αργότερα όμως κατάλαβα ότι θα μου ήταν αδύνατον να τον αποχωριστώ». Κανένας από όσους βρίσκονταν γύρω από τον ηγεμόνα δεν του υπενθυμίζει ότι τίποτε –ούτε η κατάσταση ούτε η παράδοση– τίποτε απολύτως δεν τον υποχρεώνει να πάρει τόσο γρήγορα μια τόσο σημαντική απόφαση...

Στο τέλος, εκείνος που έχει μόλις αποποιηθεί ένα στέμμα ιερό, μακράϊωνο, σαν να απαλλασσόταν από μια απλή διοικητική ευθύνη, ερωτά τους δύο απεσταλ-

μένους, που είναι εξαντλημένοι από την κούραση και θαμπωμένοι από μια αναπάντεχη ευθύνη, «Κύριοι, μπορείτε να αναλάβετε την ευθύνη να εγγυηθείτε ότι η παραίτησή μου θα αποκαταστήσει την ηρεμία στη χώρα και δεν θα προκαλέσει καμία ανωμαλία;» Μια ερώτηση απίστευτης αφέλειας, στην οποία εκείνοι απαντούν καταφατικά, με ένα κυνισμό εξίσου απίστευτο.

Έχοντας λοιπόν απαλλαγεί από ένα στέμμα το οποίο τον βάραινε τόσο από την πρώτη ημέρα, ένα στέμμα το οποίο είχε την αίσθηση ότι είχε αναλάβει σε πολύ μικρή ηλικία, ο τέως Τσάρος αναχωρεί σιδηροδρομικώς με κατεύθυνση τη Στάβκα, σκοπεύοντας να αποχαιρετήσει το

Στην αυτοκρατορική οικογένεια παραχωρείται ως κατοικία το ανάκτορο του Τσάρσκογιε Τσελό. Προκειμένου να λησμονήσει τα προβλήματά της επιδίδεται σε αγροτικές εργασίες. Ο Τσάρος με τον Τσάρεβιτς κόβουν ξύλα.

στράτευμα. Εκεί θα συναντήσει τη μητέρα του, τη βασιλομήτορα Μαρία Φεοντόροβνα, η οποία είναι μισοπεθαμένη από τη θλίψη για τον ρόλο του στην ανήκουστη ασυνέπεια όλης αυτής της ιστορίας. Εν τω μεταξύ, θα πληροφορηθεί στο Μογκίλεφ ότι μέγας δούκας Μιχαήλ, αφού ήλθε σε επαφή με την προσωρινή κυβέρνηση και με τον πρόεδρο της Δούμας, αρνήθηκε να χρισθεί Τσάρος. Έτσι, η δυναστεία των Ρομανόφ,³ μετά από 303 χρόνια, έπαυσε να βασιλεύει στη Ρωσία. Έτσι, η ίδια η ρωσική μοναρχία παρέδωσε μόνη της το πνεύμα!

Εμπρός στη δακρυσμένη μητέρα του, ο Νικόλαος δεν προσπαθεί καν να δικαιολογηθεί. Απλά λυπάται που ο αδελφός του αρνήθηκε το στέμμα, αφήνοντας τη Ρωσία χωρίς ηγεμόνα. «*Ο Μίσα δεν έπρεπε να κάνει κάτι τέτοιο*» δεν παύει να λέει αναστενάζοντας. «*Διερωτώμαι ποιος μπορεί να του έδωσε μια τόσο παράξενη συμβουλή...*» Όσοι είναι παρόντες, αμήχανοι, στρέφουν αλλού το βλέμμα. Αλλά ο μέγας δούκας Αλέξανδρος θα γράψει χωρίς περιστροφές: «*Αυτό το σχόλιο, προερχόμενο από τον άνθρωπο που είχε μόλις εγκαταλείψει το ένα έκτο της επιφάνειας της γης σε μια συμμορία εξεγερμένων εφένδρων και εργατών, με αφήνει άφωνο*». Λίγους μήνες αργότερα, η επανάσταση θα χάσει τον έλεγχο, θα περάσει στα χέρια των μπολσεβίκων.

Η υπαναχώρηση του 1905

Παραχώρηση του καθεστώτος στην επανάσταση του 1905, η Δούμα –η πλήρους ονομασία της είναι Δούμα του Κράτους της Ρωσικής Αυτοκρατορίας– εγκαινιάστηκε με επισημότητα από τον Νικόλαο Β' στις 27 Απριλίου 1906. Εδρεύει στην Αγία Πετρούπολη, στο μέγαρο της Ταυρίδας, πρώην κατοικία της οικογένειας Ποτέμκιν, σε ρυθμό που μιμείται τον μεγάλο

αρχιτέκτονα Παλλάντιο. Πρόκειται για ένα νομοθετικό όργανο που εισάγει τη Ρωσία στο δρόμο για μια συνταγματική μοναρχία. Εκλεγμένοι για ένα έτος και έπειτα για πέντε, οι βουλευτές είναι 566 το 1906, και 448 το 1917. Η πρώτη Δούμα εξελέγη το 1906. Η δεύτερη (1907), καταγράφει μια άνοδο των σοσιαλιστών. Η τρίτη (1907-1912) κυριαρχείται από τη δεξιά και από τους οκτωβριανούς (οι οποίοι αξιώνουν την εφαρμογή του διαγγέλματος του 1905).⁴ Η τέταρτη (1912), με πρόεδρο τον Μιχαήλ Ροτζίανκο, συνεδριάζει κατά την επανάσταση του Φλεβάρη. Σημειώνεται ότι αριθμεί 154 συντηρητικούς, 95 οκτωβριανούς, 57 μέλη του κόμματος της συνταγματικής δημοκρατίας, 41 προοδευτικούς και μόνο 15 μπολσεβίκους. Την επομένη της Οκτωβριανής Επανάστασης θα αντικατασταθεί από μια εφήμερη συντακτική Εθνοσυνέλευση, η οποία δεν θα αργήσει να διαλυθεί από την κυβέρνηση των μπολσεβίκων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

- 1 Τσάρσκογιε Τσελό: χωριό, 24 χιλιόμετρα νότια της Αγίας Πετρούπολης, όπου βρίσκονται τα ανάκτορα της Μεγάλης Αικατερίνης και του Τσάρου Αλέξανδρου, κατοικίες της αυτοκρατορικής οικογένειας.
- 2 Πσκοβ: ιστορική πόλη της βορειοδυτικής Ρωσίας, επάνω στις όχθες του ποταμού Βελίκαγια, αρκετά κοντά στη Βαλτική Θάλασσα.
- 3 Η δυναστεία των Ρομανόφ ιδρύθηκε από τον βογιάρo Μιχαήλ Ρομανόφ, ο οποίος χρίστηκε Τσάρος τον Φεβρουάριο 1613.
- 4 Οκτωβριανοί: κεντροδεξιό κόμμα που υποστήριζε τη συνταγματική μοναρχία, σε εφαρμογή του διαγγέλματος του Νικόλαου Β' του Οκτωβρίου 1905, στο οποίο υποσχόταν μεταρρυθμίσεις και παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων και το οποίο δεν είχε υλοποιήσει εξ ολοκλήρου.

Ο Φρανκ Φερράν είναι συγγραφέας. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Μενέλαος Παπαϊωάννου.

ΤΟ ΓΑΛΛΙΚΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΣΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΥΡΙΑΖΗ

Επιχειρήσεις του 1942

Με την είσοδο της Ιαπωνίας στον πόλεμο, η κυβέρνηση του Βισύ ευθυγραμμίστηκε ακόμα περισσότερο με τον Άξονα, θεωρώντας πως θα ήταν οι νικητές του πολέμου. Έτσι ουσιαστικά παραχώρησαν την Ινδοκίνα στους Ιάπωνες. Οι Βρετανοί φοβήθηκαν πως η Γαλλική Μαδαγασκάρη θα μπορούσε να παραχωρήσει διευκολύνσεις σε ιαπωνικά πλοία επιφανείας και υποβρύχια για δράση στον δυτικό Ινδικό Ωκεανό, εξέλιξη που θα αποτελούσε σοβαρή απειλή εναντίον της βρετανικής Ινδίας και της Νότιας Αφρικής. Έτσι οργάνωσαν την επιχείρηση Ironclad για την κατάληψή της.

Η δύναμη επίθεσης περιλάμβανε 15 μεταγωγικά και αποβατικά με συνοδεία τα αεροπλανοφόρα «Illustrious» και «Formidable» (23.000 τόνοι, 72 αεροπλάνα το καθένα), το ανακαινισμένο παλιό θωρηκτό «Ramillies»¹ (29.150 τόνοι, 8 πυροβόλα των 15 ιντσών, μέγιστη θωράκιση 13 ιντσες), 2 καταδρομικά, 11 αντιτορπιλικά και μερικά βοηθητικά. Η επίθεση άρχισε στις 5 Μαΐου 1942 εναντίον του Ντιέγκο Σουάρες στο βόρειο τμήμα του νησιού, και ακολούθησε η επίθεση εναντίον της Μαϊζούνγκα και του Ταναρίβε, με συνθηκολόγηση των Γάλλων του Βισύ μερικές ημέρες αργότερα. Στις επιχειρήσεις αυτές ο γαλλικός στόλος

Γάλλοι ναύτες με στολές των ΗΠΑ στο θωρηκτό «Richelieu».

έχασε τρία υποβρύχια και δύο μικρά πολεμικά, χωρίς να προκαλέσει ζημιές στους Βρετανούς. Μεσολάβησαν μήνες σχετικής ηρεμίας για τον γαλλικό στόλο, πριν από τη θύελλα του Νοεμβρίου.

Οι σύμμαχοι είχαν αποφασίσει να καταλάβουν τη γαλλική Βόρεια Αφρική, το Μαρόκο και την Αλγερία, δημιουργώντας μέτωπο στα νότια του Άφρικα Κορπ του Ρόμμελ που βρισκόταν στο Ελ Αλαμίν στην Αίγυπτο. Θα προχωρούσαν προς την Τυνησία κυκλώνοντάς τον. Τελικά η απόβαση έγινε στις 8 Νοεμβρίου, όταν η

μάχη του Ελ Αλαμίν είχε ήδη λήξει (3 Νοεμβρίου) και το Άφρικα Κορπ βρισκόταν σε πλήρη υποχώρηση.

Το συμμαχικό σχέδιο προέβλεπε πως οι νηοπομπές θα έφταναν κατευθείαν από τις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία για να πετύχουν αιφνιδιασμό, και θα πραγματοποιούνταν αποβάσεις ταυτόχρονα σε πολλά σημεία. Η συμμετοχή των Βρετάνων έπρεπε να κρατηθεί μυστική, λόγω των προηγούμενων εκδροπαραξιών με τους Γάλλους, αφήνοντας τον πρώτο ρόλο στους Αμερικανούς. Πριν από την απόβαση ο

ΕΠΑΝΩ: Το θωρηκτό «Jean Bart» το 1940. ΚΑΤΩ: Τα θωρηκτά «Vauquelin» και «Kersaint» στο λιμάνι της Τουλόν για επισκευές το 1942.

Αμερικανός πρόξενος Ρόμπερτ Μέρφυ (Robert Murphy) είχε επαφές με τους Γάλλους διοικητές της Αλγερίας και του Μαρόκου, που ορισμένοι από αυτούς είχαν πειστεί να προσχωρήσουν στους συμμάχους, ετοιμάζοντας πραξικόπημα για να συλλάβουν όσους παρέμεναν πιστοί στο Βισύ. Οι σύμμαχοι έλπιζαν πως η απόβαση θα γινόταν χωρίς να συναντήσουν αντίσταση.

Όμως την κατάσταση περιέπλεξε ένας απρόβλεπτος παράγοντας: η ξαφνική παρουσία στο Αλγέρι του ναυάρχου Φρανσουά Ζαν Νταρλάν (François Jean Darlan), αντιπροέδρου της κυβέρνησης του Βισύ, που είχε φτάσει εκτάκτως για να επισκεφθεί τον γιο του, αξιωματικό του ναυτικού, που νοσηλευόταν εκεί για πολιομυελίτιδα. Το φιλοσυμμαχικό πραξικόπημα απέτυχε. Η απόβαση θα αντιμετώπιζε έτσι ισχυρή αντίσταση στη στεριά, τη θάλασσα και τον αέρα.

Στο Αλγέρι θα αποβιβαζόταν η 34η αμερικανική μεραρχία του υποστράτηγου Τσαρλς Ράιντερ (Charles Ryder). Μετά, θα αποβιβαζόνταν και βρετανικές δυνάμεις της 1ης Στρατιάς του αντιστράτηγου Κέννεθ Άντερσον (Kenneth Anderson) που θα προέλαυναν προς την Τύνιδα. Η δύναμη υποστήριξης περιλάμβανε 2 αεροπλανοφόρα, τρία ελαφρά καταδρομικά, 5 αντιτορπιλικά και 10 κορβέτες και ολουπ.

Η γαλλική άμυνα, εκτός από δυνάμεις πεζικού, περιλάμβανε 2 υποβρύχια, 2 περιπολικά και ένα ναρκαλιευτικό, καθώς και επάκτιες πυροβολαρχίες με πυροβόλα των 194, 120, 95 και 75 χιλιοστών. Η αεροπορία είχε 47 καταδιωκτικά Devoitine 520 Ο και 28 βομβαρδιστικά. Τα δύο γαλλικά υποβρύχια, «Caiman» και «Marsouin», προσπάθησαν να προσεγγίσουν τον στόλο εισβολής, αλλά συνεχείς επιθέσεις από αέρα και αντιτορπιλικά τα εμπόδισαν. Τελικά κατέφυγαν στην Τουλόν.

Παρά την αρχική σύγχυση των αμερικανικών αποβάσεων λόγω της απειρίας

τους και της γαλλικής αντίστασης, η απόβαση πέτυχε και συμφωνήθηκε ανακωχή με τη μεσολάβηση του προξένου Μάρφυ, όταν ο ναύαρχος Νταρλάν συμφώνησε με τους Αμερικανούς την κατάπαυση πυρός στις 10 Νοεμβρίου.

Ήδη από το βράδυ της 8ης Νοεμβρίου και στις 9 Νοεμβρίου γερμανοϊταλικά αεροπλάνα έκαναν επιθέσεις εναντίον του στόλου, προκαλώντας μικρές ζημιές με συνολικές δικές τους απώλειες 16 αεροπλάνα. Το γερμανικό υποβρύχιο «U-331» torpύλισε το μεταγωγικό «Leedstown» που «κάθισε» στα αβαθή νερά.

Μερικές ημέρες αργότερα, ο Νταρλάν δολοφονήθηκε από έναν Γάλλο της Αλγερίας που ανήκε σε μια οργάνωση που επιδίωκε την παλινόρθωση της μοναρχίας! Ο θάνατός του πάντως διευκόλυνε τον Ντε Γκωλ, γιατί ο ναύαρχος Νταρλάν, αν και προηγουμένως αντιπρόεδρος του Βισύ, αλλάζοντας στρατόπεδο θα μπορούσε να διεκδικήσει την αρχηγία των φιλοσυμμαχικών γαλλικών δυνάμεων.

Συγχρόνως με το Αλγέρι, συμμαχική απόβαση έγινε ταυτόχρονα στο Οράν, τη δυτικότερη πόλη-λιμάνι της Αλγερίας. Στο λιμάνι του Οράν ναυλοκούσε σημαντική γαλλική δύναμη από 6 αντιτορπιλικά, 7 υποβρύχια, εμπορικά και μικρά πολεμικά. Οι σύμμαχοι σχεδίαζαν δύο πρώην ακταιωροί του αμερικανικού ναυτικού να μεταφέρουν δύναμη κομάντο που θα αποβιβαζόνταν κατευθείαν στους μόλους του λιμανιού για να τους καταλάβουν άθικτους, ελπίζοντας πως οι Γάλλοι δεν θα αντιστέκονταν.

Όμως τα γαλλικά πλοία άνοιξαν πυρ και οι δύο ακταιωροί βυθίστηκαν μετά από θύελλα οβιδών, πριν φτάσουν στις αποβάθρες. Από τους 250 άνδρες πλήρωμα και κομάντο του «Walney», τα τρία τέταρτα σκοτώθηκαν ή τραυματίστηκαν, ενώ και το «Hartland» είχε σημαντικές απώλειες. Οι 200 επιζώντες των δύο πλοίων αιχμαλωτίστηκαν.

Το γαλλικό ολουπ «La Surprise» («Η Εκπληξη») βγήκε από το λιμάνι, ενώ ήταν ακόμα νύχτα σε ανίνευση της εκθρικής δύναμης. Ενεπλάκη σε σύγκρουση με το βρετανικό αντιτορπιλικό «Brilliant» και βυθίστηκε με απώλειες 55 νεκρούς, ανάμεσα τους και ο κυβερνήτης του.

Τρία γαλλικά αντιτορπιλικά, τα «Tramontane», «Tornado» και «Typhon», βγήκαν από το λιμάνι και ενεπλάκησαν σε δώρη ναυμαχία με το βρετανικό ελαφρύ καταδρομικό «Aurora» (κλάση Arethusa, 5.220 τόνοι, 6 πυροβόλα των 6 ιντσών) και αντιτορπιλικά συνοδείας. Τα «Tornado» και «Tramontane» βυθίστηκαν, με 12 και 28 νεκρούς αντίστοιχα, ενώ το «Typhon» υπέστη ζημιές. Τα βρετανικά πλοία υπέστησαν μικρές ζημιές μόνο.

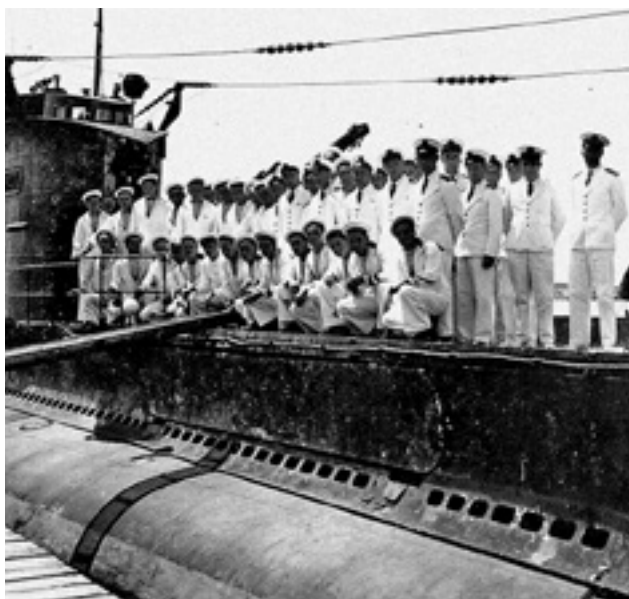
Ο Γάλλος διοικητής αντιναύαρχος Αντρέ-Ζωρζ Ριού διάταξε στις 2.50 το πρωί τα 3 από τα 6 υπηρεσιακά έτοιμα υποβρύχια «Argonaute», «Actaion» και «Fresnel» να αναλάβουν δράση. Το «Argonaute» έριξε τρεις τορπίλες εναντίον του «Aurora» που αστόχησαν. Το αντιτορπιλικό «Achates» το εντόπισε αργότερα και έριξε πολλές βόμβες βυθού. Το «Argonaute» βυθίστηκε αυτόνδρο. Το αντιτορπιλικό «Westcott» εντόπισε το «Actaion», που είχε την ίδια τύχη με το «Argonaute», βυθίστηκε αυτόνδρο. Το «Fresnel» ήταν πιο τυχερό, και πάρα πολλές επιθέσεις από αεροπλάνα και αντιτορπιλικά, κατόρθωσε να καταπλεύσει στην Τουλόν, χωρίς πάντως να κατορθώσει να φτάσει σε θέση βολής εναντίον συμμαχικών πλοίων.

Στις 9 το πρωί, το αντιτορπιλικό «Epervier» («Γεράκι», κλάση Aigle (Αετός), 2.441 τόνοι, 5 κανόνια των 138 χιλιοστών) και το «Typhon» (κλάση Bourgasque όπως και τα «Tornado» και «Tramontane», 1.319 τόνοι, 4 κανόνια των 130 χιλιοστών) βγήκαν ξανά από το λιμάνι και ενεπλάκησαν ξανά με το «Aurora» και το καταδρομικό «Jamaica» που είχε έρθει ως ενίσχυση (Κλάση fin, 8.000 τόνοι, 12 κανόνια των

6 ιντσών). Στην ανταλλαγή πυρών το «Jamaica» έριξε 501 βολές, το «Epervier» 240 και το «Typhon» 200. Το «Epervier» χτυπήθηκε με τουλάχιστον 6 βλήματα από το «Aurora» και 3 από το Jamaica, που σκότωσαν 12 και τραυμάτισαν 31 άνδρες (υπήρξαν και 9 αγνοούμενοι). Το «Epervier» εξόκειλε έξω από το ακρωτήριο Πουάντ ντε Λ'Αϊγκουί. Το «Typhon» γύρισε στο λιμάνι άθικτο.

Στις 16.30 στις 9 Νοεμβρίου, ο ναύαρχος Ριού κατάλαβε ήταν μάταιο να συνεχίσει τον αγώνα και διέταξε την αυτοβύθιση όλων των γαλλικών πλοίων στο Οράν. Έτσι, βυθίστηκαν τα υποβρύχια «Diane», «Ariane», «Ceres» και «Pallas», το «Typhon», 8 μικρότερα πολεμικά, καθώς και 11 εμπορικά, που μπλόκαραν το λιμάνι και το ακρήστευσαν για αρκετό διάστημα. Έτσι έληξε η σύγκρουση στο Οράν, με ηρωική αλλά ανέλπιστη αντίσταση των Γάλλων εναντίον των Βρετανών, και την ολοσχερή καταστροφή των γαλλικών πλοίων, μια θλιβερή και τραγική ιστορία. Συνολικά, βυθίστηκαν 17 γαλλικά πολεμικά, και οι νεκροί, με τα πληρώματα των δύο βυθισμένων υποβρυχιών, ξεπέρασαν τους 200. Η τιμή της Γαλλίας, όπως την αντιλαμβάνονταν ο ναύαρχος Ριού, είχε στοιχίσει πολύ ακριβά. Αλλά στην Καζαμπλάνκα, θα στοιχίζε ακόμα ακριβότερα.

Η Καζαμπλάνκα, με πληθυσμό τότε 250.000, ήταν το κυριότερο αφρικανικό λιμάνι στον Ατλαντικό ανάμεσα στο Οράν και το Ντακάρ, και έτσι η στρατηγική του σημασία ήταν εξαιρετικά μεγάλη. Η απόβαση θα γινόταν από αμερικανικές δυνάμεις, με διοικητή τον αντιστράτηγο Τζωρτζ Πάττον (George Patton), και περιλάμβαναν την 33η μεραρχία πεζικού, ένα τάγμα του 67ου τεθωρακισμένου συντάγματος και βοηθητικές δυνάμεις, συνολικά 19.870 άνδρες και 1.701 οχήματα. Η νηοπομπή ξεκίνησε από τις ΗΠΑ και διέσχισε τον Ατλαντικό χωρίς να εντοπιστεί από γερμανικά υποβρύχια.

Το θωρηκτό «Provence» για επισκευές στο λιμάνι της Τουλόν. ΔΕΞΙΑ: Το υποβρύχιο «Caiman» με το πλήρωμά του.

Η δύναμη υποστήριξης ήταν σημαντική και περιλάμβανε το νεότευκτο θωρηκτό «Massachusetts» στην πρώτη του πολεμική αποστολή (είχε καθελκυστεί στις 23 Σεπτεμβρίου 1941, εκτόπισμα 38.000 τόνοι, μέγιστη θωράκιση 13,5 ίντσες πλευρικά, 18 ίντσες μέτωπο πύργων, 9 πυροβόλα των 16 ιντσών, 20 διπλής χρήσης των 5 ιντσών, 68 των 40 χιλιοστών και 40 των 20 χιλιοστών, ανώτατη ταχύτητα 28 κόμβοι, πλήρωμα 2.354), τα βαριά καταδρομικά «Wichita» (καθέλκυση 16 Νοεμβρίου 1937, 9.324 τόνοι, 9 πυροβόλα των 8 ιντσών, ανώτατη θωράκιση 5 ίντσες, ανώτατη ταχύτητα 32,5 κόμβοι, πλήρωμα 1.200) και «Tuscaloosa» (κλάση New Orleans, καθέλκυση 15 Νοεμβρίου 1933, 9.950 τόνοι, 9 πυροβόλα των 8 ιντσών, μέγιστη θωράκιση 5 ίντσες, ανώτατη ταχύτητα 32,5 κόμβοι, πλήρωμα 1.200), το αεροπλανοφόρο «Ranger» (καθέλκυση 25 Φεβρουαρίου 1933, 14.500 τόνοι, ανώτατη ταχύτητα 29,5 κόμβοι, 86 αεροπλάνα, πλήρωμα 2.000) και τα αντιτορπιλικά συνοδείας τους.

Τη βοηθητική απόβαση στη Φεντάλα,

περίπου 82 χιλιόμετρα από την Καζαμπλάνκα, υποστήριζαν το βαρύ καταδρομικό «Augusta» (κλάση Northampton, καθέλκυση 1 Φεβρουαρίου 1930, 9.050 τόνοι, 9 πυροβόλα των 8 ιντσών, μέγιστη θωράκιση 3 ίντσες, ανώτατη ταχύτητα 32,5 κόμβοι, πλήρωμα 1.200) και το ελαφρύ καταδρομικό «Brooklyn» (κλάση Brooklyn, 9.700 τόνοι, θωράκιση 5 ίντσες, καθέλκυση 30 Νοεμβρίου 1936, 15 πυροβόλα των 6 ιντσών, ανώτατη ταχύτητα 32,5 κόμβοι, πλήρωμα 1.200).²

Αλλά και οι υπερασπιστές της Καζαμπλάνκα είχαν σημαντική δύναμη: Το ακινητοποιημένο και ημιτελές θωρηκτό «Jean Bart» (είχε το όνομα ενός διάσημου κουρσάρου της εποχής του Λουδοβίκου ΙΔ'), που πάντως διέθετε σε υπηρεσία έναν από τους δύο πύργους με 4 πυροβόλα των 380 χιλιοστών, το ελαφρύ καταδρομικό «Primauguet» (εκτόπισμα 7.249 τόνοι, ολοκλήρωση 10 Σεπτεμβρίου 1926, 8 πυροβόλα των 155 χιλιοστών, ανώτατη ταχύτητα 33 κόμβοι, ουσιαστικά χωρίς θωράκιση, πλήρωμα 578), 2 μεγάλα

Γάλλοι πυροβολητές στο αντιτορπιλικό «Sirocco». ΔΕΞΙΑ: Ο Αμερικανός υποναύαρχος Χένρυ Κεντ Χιούιτ (1887-1972).

και 10 μικρά αντιτορπιλικά, 11 υποβρύχια και μερικά μικρά πολεμικά. Το βράδυ της 7ης Νοεμβρίου είχε καταπλεύσει στο λιμάνι μια μεγάλη νηοπομπή με 6 επιβατικά πλοία που μετέφεραν Γάλλους πολίτες από το Ντακάρ με τελικό προορισμό τη Γαλλία. Τα πλοία του στόλου ενισχύονταν από 4 πυροβολαρχίες από τα δυτικά της Καζαμπλάνκα μέχρι ανατολικά της Φεντάλα. Διέθεταν συνολικά 4 πυροβόλα των 194 χιλιοστών, 12 των 138 χιλιοστών, και 4 των 100 χιλιοστών. Στα αεροδρόμια γύρω από την Καζαμπλάνκα υπήρχαν 39 καταδιωκτικά «Curtiss Hawk» 75A (P-36) αμερικανικής κατασκευής, 13 καταδιωκτικά Devoitine D5200, 13 βομβαρδιστικά Leo 45 και 211 βομβαρδιστικά Douglas DB-7, αμερικανικής κατασκευής. Οι γαλλικές δυνάμεις είχαν διοικητή τον ναύαρχο Φρανσουά Μισελιέ, η αμερικανική ναυτική δύναμη είχε διοικητή της δύναμης υποστήριξης TG 34.1 τον αντιναύαρχο Ρόμπερτ Γκίλφεν. Η συνολική αμερικανική δύναμη, Task Force 34, είχε διοικητή τον υποναύαρχο Χένρυ Κεντ Χιούιτ (Henry Kent Hewitt). Πέρα από τα πλοία της TG 34.1, ο Χιούιτ διέθετε σε εφεδρεία τα παλαιότερα αλλά ανακαινισμένα θωρηκτά «Texas» και «New York», τα ελα-

φρά καταδρομικά «Savannah», «Cleveland», «Philadelphia», τα μικρά αεροπλανοφόρα «Sangamon», «Santee» και «Suwanee» (που τελικά εντάχθηκε στην TG 34.1) και τα 36 αεροπλάνα που ενίσχυαν το «Ranger». Η αμερικανική δύναμη περιλάμβανε συνολικά 34 αντιτορπιλικά, 4 υποβρύχια που συνόδευαν τα αποβατικά και μεταγωγικά. Όπως οι Βρετανοί στο Οράν και το Αλγέρι, οι Αμερικανοί έλπιζαν πως οι Γάλλοι θα τους υποδέχονταν ως ελευθερωτές και δεν θα συναντούσαν αντίσταση. Όπως και οι Βρετανοί, διαφυσήθηκαν.

Ακολούθησε η μεγαλύτερη ναυμαχία στα νερά του Ατλαντικού του Β' Παγκοσμίου. Στις 5.20 το πρωί της 8ης Νοεμβρίου ο ναύαρχος Μισελιέ διέταξε 5 υποβρύχια, τα «Meduse», «Orphie», «Amazon», «Antiope» και «La Sibylle», να αποπλεύσουν για περιπολία.³

Εν τω μεταξύ, τα πλοία της TG 34.1 είχαν πλησιάσει 15 μίλια έξω από την Καζαμπλάνκα. Στις 6.15 τα δύο αεροπλανοφόρα απογείωσαν 18 Gruman 747 Wildcat (καταδιωκτικά) και 17 Douglas SBO Dauntless (βομβαρδιστικά καθέτου εφορμήσεως) για να εξουδετερώσουν τα γαλλικά αεροπλάνα στα αεροδρόμια γύρω από την Καζαμπλάνκα, καθώς και τα πλοία

και επάκτιες πυροβολαρχίες. Ακολούθησαν άλλα 18 747 για να χτυπήσουν το αεροδρόμιο Καζ, 16 για να υποστηρίξουν την απόβαση στη Φεντάλα, 8 για εναέρια περιπολία πάνω από τον στόλο και 17 TBF Avenger (τορπιλοπλάνο-βομβαρδιστικό) με βόμβες των 500 λιβρών (225 κιλά) για να χτυπήσουν υποβρύχια και λιμενικές εγκαταστάσεις.

Τα καταδρομικά και το θωρηκτό απογείωσαν τα υδροπλάνα τους για να κατευθύνουν τις βολές των πυροβόλων τους. Γαλλικά καταδιωκτικά πρόλαβαν να απογειωθούν και καταδίωξαν τα υδροπλάνα που κατέφυγαν πίσω και πάνω από τον στόλο που έδωσε τα γαλλικά με τα αντιαεροπορικά πυρά του.

Στις 7.05, τα τέσσερα πυροβόλα των 194 χιλιοστών της πυροβολαρχίας Ελ Χάνα άνοιξαν πυρ εναντίον του «Massachusetts» από απόσταση 25.000 μέτρων. Πράσινοι πίδακες νερού κοντά στο θωρηκτό έδωσαν τέλος σε όποιες αμερικανικές προσδοκίες πως δεν θα συναντούσαν αντίσταση.

Τα αμερικανικά πλοία ανταπέδωσαν τα πυρά, με το «Massachusetts» να βάλλει εναντίον του «Jean Bart» και τα καταδρομικά να αρχίζουν μονομαχία με τα επάκτια πυροβολεία. Στις 7.08 τα τέσσερα κανόνια του «Jean Bart» ανταπέδωσαν τα πυρά, με κίτρινους πίδακες νερού να εκρήγνυνται 600 μέτρα από το δεξι πλευρό του «Massachusetts». Το «Massachusetts» είχε πρόβλημα σκόπευσης γιατί πυκνός καπνός σκέπαζε το λιμάνι (από τα γαλλικά πλοία που σχημάτιζαν παραπέτασμα). Τα ραντάρ βολής του, ό,τι πιο σύγχρονο υπήρχε (τα γαλλικά πλοία δεν διέθεταν), βγήκαν εκτός λειτουργίας μετά τον ισχυρό κραδασμό του πλοίου από τις βολές των δικών του πυροβόλων των 16 ιντσών. Έτσι, το θωρηκτό αναγκάστηκε να καταφύγει σε οπτική σκόπευση, όπως στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και στη βοήθεια των υδροπλάνων του.

Τα «Avenger» έφτασαν στις 7.10 πάνω

από το λιμάνι και το βομβάρδισαν. Ο βομβαρδισμός ήταν εύστοχος: τα υποβρύχια «Amphitrite», «Oreade» και «La Psychee» βυθίστηκαν στα αγκυροβόλιά τους, μία βόμβα χτύπησε το «Jean Bart» στον αριστερό καταπέλιτη αεροπλάνων, ανάβοντας μικρή φωτιά, μια δεύτερη έσκασε δίπλα και προκάλεσε ζημιές στη θωράκιση στο ύψος του Δευτέρου Διαμερισματος Καυστήρων, άλλες βόμβες βύθισαν ένα πρώην δανέζικο εμπορικό και ένα ρυμουλκό, και σκότωσαν τον κυβερνήτη του υποβρυχίου «Le Tonnant» και τραυμάτισαν τον κυβερνήτη του υποβρυχίου «Sidi-Ferruch». Στις 7.25 ένα βλήμα 16 ιντσών του «Massachusetts» χτύπησε το πίσω κατάστρωμα του «Jean Bart», διάτρησε δύο θωρακισμένα καταστρώματα και εξερράγη στην, ευτυχώς για το πλοίο, άδεια πυριτιδαποθήκη των πυροβόλων των 152 χιλιοστών. (Το «Jean Bart» διέθετε τρεις πύργους με τρία κανόνια των 152 χιλιοστών ο καθένας στην πρύμνη, αλλά οι πύργοι δεν είχαν εγκατασταθεί και για αυτό δεν υπήρχαν πυρομαχικά.)

Στις 7.35 άλλο ένα βλήμα των 16 ιντσών χτύπησε την πλώρη του «Jean Bart», ένα δεύτερο έσκασε στην προκυμαία γεμιζοντας το κατάστρωμα με θραύσματα, ένα τρίτο πέρασε από το φουγάρο, διάτρησε την άτρακτο χαμηλότερα χωρίς να διατρήσει το κύριο θωρακισμένο κατάστρωμα, ένα τέταρτο χτύπησε την αποβάθρα, αποστρακίστηκε και έκρουσε τον κύριο πλευρικό θώρακα χωρίς να τον διατρήσει.

Ενώ οι ανταλλαγές πυρών πλοίων και πυροβολαρχιών συνεχίζονταν, μεγάλα αντιτορπιλικά της 2ης Ελαφράς Μοίρας του υποναυάρχου Ραϊμόν Ζερβαί ντε Λαφόντ (Raymond Gervais de Lafond) απέπλεαν κάτω από την κάλυψη παραπετάσματος καπνού που ενίσχυε τον καπνό από πλοία που καίγονταν, των πυροβόλων και των οβιδών που εκρήγνυνταν.

Τα γαλλικά πλοία, με πρώτο το «Milan» (κλάση Aigle, 2.441 τόνοι, 5 των 138 χλς.)

όπου επέβαινε ο ντε Λαφόντ άρχισαν την επική τους έξοδο κάτω από την θύελλα βλημάτων και συντριμμιών στο λιμάνι των καπνών.

Εν τω μεταξύ, η βροχή βλημάτων των 16 και 8 ιντσών είχε προξενήσει σοβαρές ζημιές. Ένα βλήμα 16 ιντσών χτύπησε το επιβατηγό «Porthos», που ανατράπηκε, με 24 νεκρούς. Το ακολούθησε το «Lipari», που δέχτηκε 3 βλήματα των 16 και ανατράπηκε με μόνο 3 νεκρούς. Το πετρελαιοφόρο «Le d'Ouessan» δέχτηκε δύο των 16 ιντσών και βυθίστηκε γοργά, ευτυχώς με μόνο ένα νεκρό. Βυθίστηκε και το ιταλικό εμπορικό «San Pietro», 2 ρυμουλκά και 4 ψαράδικα.

Στις 8.06 βλήμα των 16 χτύπησε τον λειτουργικό πύργο του «Jean Bart» χωρίς να τον διατρήσει, αλλά μπλοκάροντάς τον. Άλλα δύο βλήματα προκάλεσαν επιπλέον ζημιές, αλλά ο βαρύς θώρακας του θωρηκτικού άντεχε παρά τα πολλαπλά πλήγματα και το πλοίο δεν βυθίστηκε, αν και για την ώρα, με τον πύργο του ακινητοποιημένο, ήταν εκτός μάχης.

Στις 8.30 ο Γκίλφεν έλαβε μήνυμα από τον ασύρματο ενός «Avenger» ότι ο βομβαρδισμός προκαλούσε θύματα σε αμάχους και διάταξε παύση πυρός. Η σφοδρότητα του κανονιοβολισμού φαίνεται από το ότι στη διάρκειά του, το «Wichita» έριξε 594 βλήματα των 8 ιντσών και το «Tuscaloosa» 472. Το «Massachusetts» έριξε 64 ομοβροντίες από 3 έως 9 κανονιών η κάθε μία. Τα γαλλικά οχυρά επίσης έριξαν εκατοντάδες βολές χωρίς ούτε μία να βρει τον στόχο, αλλά και οι αμερικανικές βολές εναντίον τους δεν κατόρθωσαν να τις κάνουν να σιγήσουν προκαλώντας ασήμαντες ζημιές και έναν νεκρό.

Εν τω μεταξύ, τα αμερικανικά αεροπλάνα κατόρθωσαν να καταστρέψουν όλα τα γαλλικά βομβαρδιστικά, στο έδαφος στα αεροδρόμια Καζ και Σαλ, συν τρία Hawk 75 A στο Ραμπάτ. Γαλλικά καταδιωκτικά και αντιαεροπορικά κατέρριψαν 7

Wildcat και ένα Dauntless. Οι Αμερικανοί πιλότοι, που πρώτη φορά ενεπλάκησαν σε αερομαχία, θεώρησαν πως κατέρριψαν 52 γαλλικά αεροπλάνα, όση η συνολική δύναμη των γαλλικών καταδιωκτικών, αριθμοί σαφώς υπερβολικοί γιατί αρκετά γαλλικά καταδιωκτικά είχαν επιζήσει.

Εν τω μεταξύ, τα 7 γαλλικά αντιτορπιλικά που είχαν βγει από το λιμάνι, με κάλυψη πυκνού παραπετάσματος καπνού, κατευθύνονταν, ακολουθώντας την ακτογραμμή, προς τον αποβατικό στόλο των Αμερικανών, έξω από τη Φεντάλα. Δέχτηκαν αεροπορικές επιθέσεις και ενεπλάκησαν σε ανταλλαγή πυρών με τα καταδρομικά κάλυψης «Augusta» και «Brooklyn» και τα αντιτορπιλικά «Ludlow», «Swanson» και «Wilkes». Τα γαλλικά πλοία είχαν τον ήλιο πίσω τους και καλύπτονταν εκτός από τον καπνό και από την πρωινή ομίχλη.

Ακολούθησε συγκεχυμένη συμπλοκή, με τα γαλλικά πλοία να ξεπροβάλλουν για λίγο από τον καπνό, να ρίχνουν με τα κανόνια τους και να ξανακρύβονται μέσα του και τα αμερικανικά να απαντούν, συχνά στα τυφλά. Ωστόσο, τα αμερικανικά Wildcat ήταν αποτελεσματικά, σαρώνοντας τα καταστρώματα των γαλλικών πλοίων με ριπές πολυβόλων των 12,7 χιλιοστών. Μια ριπή σκότωσε τον κυβερνήτη του «Boulonnais», υποπλοίαρχο Μαρτινάν ντε Πρενέφ (Martinant de Preneuf), ενώ άλλη ριπή τραυμάτισε τον ναύαρχο Ραιμόν Ζερβαί ντε Λαφόντ στη γέφυρα του «Milan». Ροζ, μπλε, πράσινοι και αχρωμάτιστοι πίδακες νερού από βλήματα των γαλλικών πλοίων άρχισαν να εκρήγνυνται γύρω από το «Ludlow», ώσπου στις 8.34 ένα βλήμα των 138 χιλιοστών του «Albatross» χτύπησε τη γέφυρα του «Ludlow», ανάβοντας πολλές φωτιές, αλλά σαν από θαύμα, χωρίς να σκοτώσει κανέναν. Το «Ludlow» ωστόσο αποσύρθηκε για την ώρα εκτός μάχης.

Εν τω μεταξύ, το πρώτο πλοίο της γαλλικής γραμμής, το «Milan», είχε πλησιάσει

Ο Νταρλάν συναντάται στην Αλγερία με τον υποστράτηγο Ντουάιτ Αϊζενχάουερ. Μετά από λίγες ημέρες, στις 24 Δεκεμβρίου 1942, θα δολοφονηθεί. ΔΕΞΙΑ: Ο Γάλλος υποναύαρχος Ραιμόν Ζερβαί ντε Λαφόντ (1890-1968).

τα αμερικανικά αποβατικά και άρχισαν βολές εναντίον τους που έφεραν έναν λόχο αμερικανικού πεζικού στη στεριά, βυθίζοντας μια αποβατική βάρκα (landing craft) και προκαλώντας ζημιές σε άλλες. Ήταν η μοναδική περίπτωση στον πόλεμο, που αμερικανικά αποβατικά δέχτηκαν πυρά από εχθρικά πλοία επιφανείας!

Τα δύο αμερικανικά καταδρομικά και τα δύο αντιτορπιλικά έβαλλαν εναντίον των γαλλικών, ενώ γαλλικά βλήματα έσκαζαν κοντά και μερικά περνούσαν πάνω τους, που σύμφωνα με τους Αμερικανούς, «τα άκουγες να σφυρίζουν πάνω από το κεφάλι σου».

Ωστόσο, οι διαρκείς αεροπορικές επιθέσεις και το πυκνό αμερικανικό πυρ ανάγκασαν τον Λαφόντ να αναστρέψει προσωρινά. Στις 9.15 όμως το καταδρομικό «Primauguet» που είχε αργήσει να αποπλεύσει, ενώθηκε με τα αντιτορπιλικά και ο Λαφόντ αντέστρεψε ξανά πορεία, θέλοντας να επιχειρήσει για δεύτερη φορά να πλήξει τα αμερικανικά αποβατικά.

Οι Αμερικανοί αντιλήφθηκαν τη γαλλική αντιστροφή και το θωρηκτό «Mas-

sachusetts» έλαβε εντολή να σταματήσει τον βομβαρδισμό της πυροβολαρχίας El Hank δυτικά της Καζαμπλάνκα και να σπεύσει προς ενίσχυση των Augusta και Brooklyn στη Φεντάλα, που απείχε 35 μίλια. Στις 9.16, έχοντας διασχίσει 17 χιλιόμετρα σε 21 λεπτά, το «Massachusetts» διέκρινε πλοία ανάμεσα σε καπνό στη δεξιά του πλευρά και άνοιξε πυρ από απόσταση 17 χιλιομέτρων, με τα γαλλικά αντιτορπιλικά να ανταποδίδουν. Τα «Tascaloosa» και «Wichita» άνοιξαν ξανά πυρ στις 9.25.

Τα «Primauguet» και τα γαλλικά αντιτορπιλικά αντιμετώπιζαν έτσι πολύ υπέρτερη δύναμη από ένα θωρηκτό, 4 καταδρομικά και 4 αντιτορπιλικά. Παρά τη χρήση του παραπετάσματος καπνού, και τους συνεχείς ελιγμούς, ήταν ζήτημα χρόνου κάποιες από τις πυκνές αμερικανικές βολές να βρουν τον στόχο τους. Στις 9.40, πραγματικά, ένα βλήμα των 16 ιντσών βρήκε το «Fougeux» στην πρύμνη, διάτρησε την καρίνα και άναψε φωτιά. Ο κυβερνήτης του, πλωτάρχης Στίκα, διέταξε εγκατάλειψη του πλοίου.

Το υποβρύχιο «Surcouf». ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Το αντιτορπιλικό «Vauquelin».

Στις 9.46 βλήμα των 8 ιντσών του «Tuscaloosa» χτύπησε τη γέφυρα του «Frondeur», σκοτώνοντας τον αξιωματικό διεύθυνσης πυροβόλων και τραυματίζοντας έξι.

Στις 9.56, βλήμα των 16 ιντσών από απόσταση 28.000 γυάρδες έπληξε το «Milan», τρυπώντας το κύτος, ανάβοντας φωτιές, με θραύσματα να προκαλούν πάνω από 100 απώλειες στο πλήρωμα.

Στις 9.54 το υποβρύχιο «Antiope» έφτασε σε απόσταση βολής και έριξε και τις έξι τορπίλες της πλήρης του από απόσταση 2.000 μέτρων εναντίον του «Tuscaloosa», που ο κυβερνήτης του πλοίαρχος Νόρμαν Ζιλέτ (Norman Gillette) τις απέφυγε με απότομη κλειστή στροφή προς τα δεξιά. Μία από τις τορπίλες πέρασε μόλις 15 μέτρα από το δεξί πλευρό του καταδρομικού.

Το «Massachusetts» δέχτηκε βλήμα των 194 χιλιοστών από την πυροβολαρχία El Hank που διάτρησε το πρώτο θωρακισμένο κατάστρωμα, αλλά όχι το δεύτερο. Στο κατάστρωμα στο ξύλινο δάπεδο πάνω από τη θωράκιση άναψαν μικρές φωτιές, που έσβησαν γρήγορα. Σαν από θαύμα δεν τραυματίστηκε κανείς.

Στις 10.03, το υποβρύχιο «Meduse» έριξε τέσσερις τορπίλες από απόσταση 3.800 μέτρων. Αστόχησαν όλες, αν και μία «έξυσε» το θωρηκτό, περνώντας μόλις 4,5 μέτρα από το δεξί πλευρό του!

Τα αμερικανικά αεροπλάνα εξακολουθούσαν την παρενόχληση των γαλλικών αντιτορπιλικών, που αποτελούσαν δύσκολους ευκίνητους στόχους. Στις 10.00, το χτυπημένο «Fougueux» ανατινάχτηκε και

βυθίστηκε. Ο Λαφόντ όμως ήταν επίμονος και προσπάθησε ξανά να προσεγγίσει τα αμερικανικά αποβατικά, ελπίζοντας πως τα γαλλικά υποβρύχια θα κατόρθωναν να πετύχουν εχθρικά πλοία.

Στις 10.08 το «Amazon» δοκίμασε την τύχη του, ρίχνοντας 6 τορπίλες εναντίον του «Brooklyn» από 2.500 μέτρα. Το «Brooklyn» τις απέφυγε με ελιγμό 90 μοιρών.

Στις 10.10 βλήμα 8 ιντσών χτύπησε τη γέφυρα του «Brestois», εξερράγη στους κοιτώνες ύπνου του πληρώματος, δημιουργώντας ρήγμα στην κουζίνα, και μοναδικό στα γαλλικά πλοία, στην κάβα κρασιών!

Στις 10.12 6 βλήματα από μια ομοβροντία των 12 πυροβόλων του «Brooklyn», που έβαλλαν με πολύ γρήγορο ρυθμό, χτύπησαν το «Boulonnais», σταματώντας το. Το αντιτορπιλικό άρχισε να βυθίζεται.

Τα αμερικανικά πλοία έστρεψαν τα πυρά τους εναντίον του «Primauguet», που δέχτηκε τρία βλήματα στις 10.20. Κανένα δεν εξερράγη.

Στις 10.45 ένα βλήμα των 138 χιλιοστών από το «Albatross» χτύπησε τον αριθμό ένα πυργίσκο των 5 ιντσών (βρίσκονταν πίσω από τους τρεις πρωραίους των 6 ιντσών του «Brooklyn») και αποστρακίστηκε στη θωράκιση με τα θραύσματα να τραυματίζουν 5 ναύτες.

Το χτυπημένο «Boulonnais» βυθίστηκε στις 11.10. Στις 11.25 βλήμα 8 ιντσών χτύπησε το «Frondeur» στην πρόννη, προκαλώντας σοβαρές ζημιές και εισδοχή

νερών. Το αντιτορπιλικό αποσύρθηκε και αγκυροβόλησε 800 μέτρα από την είσοδο του λιμανιού.

Στις 11.28 οι Γάλλοι ανταπέδωσαν με βλήμα της πυροβολαρχίας El Hank που εξερράγη στο κατάστρωμα του «Wichita», τραυματίζοντας 14 αλλά χωρίς να βγάλει το καταδρομικό εκτός μάχης. Δύο λεπτά μετά, βλήμα που δεν εξερράγη (το «Primauguet» ήταν πραγματικά τυχερό, με 4 βλήματα που το είχαν χτυπήσει χωρίς να εκραγούν!) βρήκε το καταδρομικό «Primauguet» στο διαμέρισμα των καυστήρων, αχρηστεύοντας έναν, και μειώνοντας την ταχύτητά του στους 4 κόμβους.

Αλλά 12 βομβαρδιστικά Dauntless αποδείχτηκαν πιο αποτελεσματικά. Μια βόμβα έπληξε το «Primauguet» στην πρόμνη. Δύο χτύπησαν το «Albatross», και μία εξερράγη ένα μέτρο από τα πλευρά του «Brestois» προκαλώντας ρήγμα.

Όταν έφτασε το μεσημέρι, μετά από σχεδόν τέσσερις ώρες μάχης, από τα γαλλικά πλοία το «Fougueux» και το «Boulonnais» είχαν βυθιστεί, το «Milan» καιγόταν και τα «Primauguet» και «Albatros» είχαν αγκυροβολήσει με σοβαρές ζημιές.

Η ένταση της μάχης φαίνεται από την κατανάλωση βλημάτων: το «Augusta» έριξε 794 των 8 ιντσών, το «Brooklyn» 2.691 των 6, το «Massachusetts» 798 των 16, το «Wichita» 1.263 των 8, το «Tuscaloosa» 1,300 των 8, το «Primauguet» 512, το «Milan» 300, το «Albatros» 420, το «Frondeur» 300, το «Jean Bart» μόνο 7 πριν ο πύργος ακινητοποιηθεί.

Έτσι έληξε η ναυμαχία της Καζαμπλάνκα. Οι Γάλλοι σίγουρα κράτησαν την τιμή των όπλων τους, αλλά με βαριές απώλειες, και χωρίς να αλλάξουν την τροπή της μάχης. Η απόβαση ήταν πετυχημένη, παρά την αντίσταση των Γάλλων και στη στεριά. Στις 10 Νοεμβρίου, στις 11.05, ο ναύαρχος Νταρλάν υπόγραψε ανακωχή και λίγο αργότερα οι δυνάμεις του Πάττον εισήλθαν ειρηνικά στην Καζαμπλάνκα.

Ωστόσο, το γαλλικό ναυτικό είχε δώσει προηγουμένως έναν επίλογο στη ναυμαχία της Καζαμπλάνκα. Στις 10 Νοεμβρίου το υποβρύχιο «La Tonnant» έριξε 4 τορπίλες από απόσταση 800 μέτρων εναντίον του αεροπλανοφόρου «Ranger», που όλες αστόχησαν. Αλλά και το «Tonnant» γλίτωσε από την αντιπίθεση των Αμερικανών με βόμβες βυθού. Ευτυχώς για τους συμμάχους, οι γαλλικές τορπίλες και η απειρία των Γάλλων κυβερνητών αποδείχτηκαν σωτήριες. Αν τα υποβρύχια ήταν γερμανικά, οι σύμμαχοι θα είχαν μάλλον υποστεί σοβαρές απώλειες.

Πάντως και οι Αμερικανοί έδειξαν απειρία στην προστασία των μεγάλων πλοίων τους, γιατί δεν κατόρθωσαν να εμποδίσουν τα γαλλικά υποβρύχια να φτάσουν σε απόσταση βολής. Στις επόμενες αποβάσεις, στη Σικελία, το Σαλέρνο, το Ανζί, τη Νορμανδία, η ανθυποβρυχιακή άμυνα ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική και κανένα γερμανικό υποβρύχιο δεν κατόρθωσε να προσεγγίσει σε θέση βολής.

Στις 10.10 τρία γαλλικά ολoup προσπάθησαν να αποπλεύσουν από το λιμάνι

Το αμερικανικό θωρηκτό «Massachusetts».

για να ενισχύσουν με τα πυρά τους το γαλλικό πεζικό που αμυνόνταν ανατολικά της Καζαμπλάνκα. Αμερικανικά αεροπλάνα τα εντόπισαν και ειδοποίησαν το «Augusta» και τα 4 αντιτορπιλικά συνοδείας του που άνοιξαν πυρ. Ακολούθησε μικρογραφία της ναυμαχίας της 8ης Νοεμβρίου με παρεμφερή κατάληξη: Το «Commandant Delage» δέχτηκε τρία βλήματα, είχε 6 νεκρούς και 5 τραυματίες και αποσύρθηκε προς το λιμάνι. Τα άλλα δύο θα είχαν την ίδια τύχη αν δεν τα έσωζε το «Jean Bart». Το πλήρωμά του, εν αγνοία των Αμερικανών, είχε επιδιορθώσει τη βλάβη του πύργου και έριξε μια ομοβροντία εναντίον του «Augusta», που ακολουθήθηκαν από 16 ακόμα βλήματα. Δύο βολές έσκασαν τόσο κοντά που περιέλουσαν με νερό από τους πίδακές τους τον υποναύαρχο Χιούιτ και τους αξιωματικούς στη γέφυρα. Ευτυχώς για εκείνους, εκτός από το απρόσμενο λουτρό, δεν υπήρξαν απώλειες. Το «Augusta» έκανε μεταβολή και απομακρύνθηκε με την ανώτατη ταχύτητά του.

Τα αμερικανικά αεροπλάνα ανέλαβαν να διασώσουν την τιμή των όπλων από την άτακτη φυγή του «Augusta». Εννιά Dautless με βόμβες των 1.000 λιβρών επιτέ-

θηκαν στο «Jean Bart». Δύο βρήκαν τον στόχο, θέτοντάς το οριστικά εκτός μάχης. Το «Jean Bart» δεν έλαβε μέρος σε άλλες επιχειρήσεις. Ολοκλήρωσε την πορεία του μετά το τέλος του πολέμου, ως το τελευταίο γαλλικό θωρηκτό. Ωστόσο τρία από τα τέσσερα κανόνια των 380 χιλιοστών αντικατέστησαν ισάριθμα του «Richelieu» που είχαν πάθει βλάβη κατά τη ναυμαχία του Ντακάρ.

Το λιμάνι της Καζαμπλάνκα ήταν γεμάτο συντρίμια, με βυθισμένα και μισοβυθισμένα πλοία, χυμένο πετρέλαιο, καπνούς. Η κατάληψη του Μαρόκου στοίχισε στους Αμερικανούς 337 νεκρούς, 637 τραυματίες και 122 αγνοούμενους και στους Γάλλους 457 νεκρούς και 624 τραυματίες για το ναυτικό, 490 νεκρούς και 969 τραυματίες για τον στρατό, 13 νεκρούς και 39 τραυματίες για το εμπορικό ναυτικό. Υπήρχαν και λίγες απώλειες αμάχων. Η τιμή της Γαλλίας είχε στοιχίσει ακριβά σε αίμα.

Για τους συμμάχους, η απόβαση στη Βόρεια Αφρική έδειξε αρκετές αδυναμίες, αλλά αποτέλεσε πολύτιμη εμπειρία για τις επόμενες αποβάσεις. Για τη Γαλλία όμως, οι συνέπειες ήταν τραγικές. Η απόβαση στη γαλλική Αφρική ώθησε τον Χίτλερ να

εισβάλει και να καταλάβει χωρίς αντίσταση τη μη κατεχόμενη Γαλλία, βάζοντας τέλος στον μύθο της δήθεν ανεξαρτησίας της.

Καθώς τα γερμανικά τανκς πλησίαζαν στο λιμάνι της Τουλόν, τα γαλλικά πλοία αυτοβυθίστηκαν για να μην πέσουν στα χέρια των Γερμανών στις 27 Νοεμβρίου. Συνολικά βυθίστηκαν 60 πλοία, συνολικού εκτοπίσματος 225.000 τόνων, ανάμεσά του τα θωρηκτά «Provence», «Dunquerque» και «Strasbourg», και τα καταδρομικά «Algerie», «Colbert», «Foch Dupleix», «La Galissonnaire», «Jean de Vienne», «Marseillaise».

Έτσι, στα τέλη του 1942, από τον άλλοτε ισχυρό στόλο, είχαν απομείνει: Το θωρηκτό «Jean Bart» ακινητοποιημένο στην Καζαμπλάνκα. Το «Richelieu», στο Ντακάρ. Το «Lorraine», στην Αλεξάνδρεια. Τα «Courbet» και «Paris», που βρίσκονταν στη Μεγάλη Βρετανία. Από αυτά, τα «Richelieu» και «Lorraine» τέθηκαν σε ενεργή υπηρεσία με την πλευρά των Ελεύθερων Γάλλων. Το «Courbet» χρησιμοποιήθηκε ως κυματοθραύστης στην απόβαση της Νορμανδίας. Το «Paris» χρησιμοποιήθηκε ως πλωτό στρατόπεδο για προσωπικό του πολωνικού ναυτικού.

Το αεροπλανοφόρο «Bearn», που βρισκόταν στη Μαρτινίκα, και όλα τα γαλλικά πλοία που βρίσκονταν εκτός μητροπολιτικής Γαλλίας άλλαξαν στρατόπεδο και πέρασαν στο ναυτικό της Ελεύθερης Γαλλίας του Ντε Γκωλ.

Επιχειρήσεις 1943-1945

Τα γαλλικά πλοία εντάχθηκαν στις συνολικές υπηρεσιακές ανάγκες των συμμάχων, αναλαμβάνοντας αποστολές συνοδείας νηοπομπών. Το «Lorraine» και καταδρομικά πήραν μέρος στην απόβαση της Νορμανδίας με τα πυρά τους εναντίον των γερμανικών αμυντικών θέσεων.

Το «Richelieu» ξεκίνησε, ως πλοίο της βρετανικής μοίρας που απέπλευσε για την Ασία, στις 4 Μαρτίου 1944 προς την Ανατολή. Στις 25 Ιουλίου, μαζί με βρετα-

νικά θωρηκτά, κανονιοβόλησε τις ιαπωνικές εγκαταστάσεις στη στεριά στο Σαμπάνγκ του Βόρνεο. Επέστρεψε στην απελευθερωμένη Γαλλία και την Τουλόν την 1η Οκτωβρίου 1944, έχοντας αναρτήσει μια σημαία 52 μέτρων μήκους (!) που συμβόλιζε τους 52 μήνες απουσίας από τη Γαλλία. Μετά από ανακαίνιση, απέπλευσε ξανά για την Ασία όπου συμμετείχε σε δεύτερο κανονιοβολισμό των διυλιστηρίων στο Σαμπάνγκ και μετά εναντίον στόχων στα νησιά Νικομπάρ, που ανήκαν στις βρετανικές Ινδίες αλλά τα είχαν καταλάβει οι Ιάπωνες. Ήταν το τελευταίο θωρηκτό που έμεινε σε υπηρεσία στο γαλλικό ναυτικό μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1950.

Το 1943 το καταδρομικό «Georges Leggues» συνάντησε ένα γερμανικό βοθητικό πλοίο κοντά στον Ισημερινό στον Ατλαντικό, το βύθισε αιχμαλωτίζοντας 90 ναύτες από το πλήρωμά του.

Στη διάρκεια του πολέμου, το γαλλικό ναυτικό πολέμησε περισσότερο, και υπέστη τις μεγαλύτερες απώλειες, εναντίον των συμμάχων, παρά εναντίον του Άξονα, σε αντίθεση με τις ναυτικές δυνάμεις άλλων χωρών, των Κάτω Χωρών, της Νορβηγίας, της Ελλάδας, της Γιουγκοσλαβίας κ.ά., που όταν οι χώρες καταλήφθηκαν από τους Γερμανούς, όσα πλοία κατόρθωσαν να διαφύγουν, συνέχισαν τον αγώνα στο πλευρό των συμμάχων. Έτσι πχ. η συνεισφορά του ελληνικού στόλου το 1941-1944 στην πλευρά των συμμάχων, παρά το ασύγκριτα μικρότερο μέγεθός του, από άποψη απωλειών που προκάλεσαν στον Άξονα ήταν μεγαλύτερη, όπως η βύθιση του αντιτορπιλικού «Calafatini» (με γερμανικό πλήρωμα) από το υποβρύχιο «Πιπίνος», γερμανικού αποβατικού από τον «Κατσώνη», πιθανή βύθιση δύο γερμανικών υποβρυχίων, καταστροφή ιταλικής νηοπομπής από το «Βασιλίσσα Όλγα» και το βρετανικό «Jervis», κατάρ-

Το θωρηκτό «Jean Bart» το 1942 στο λιμάνι της Καζαμπλάνκα για επισκευή μετά την επίθεση που δέχτηκε από την αεροπορία των ΗΠΑ.

ριψη αρκετών γερμανικών αεροπλάνων, υποστήριξη των αποβάσεων στα Δωδεκάνησα το 1943, συνοδεία πολλών νηοπομπών στη Μεσόγειο και τον Ινδικό Ωκεανό από τον «Αβέρωφ» κ.λπ.

Έτσι, η ιστορία του γαλλικού στόλου είναι πικρή και δραματική. Η εσφαλμένη αίσθηση τιμής, και ο προσωπικός όρκος των ανώτατων και ανώτερων αξιωματικών του προς τον Πεταίν, τους έκαναν να μην αναγνωρίσουν ποιο ήταν το μακροπρόθεσμο συμφέρον της Γαλλίας, δηλαδή με τους συμμάχους, και να πολεμήσουν γενναία και σκληρά εκείνους που κανονικά θα έπρεπε να τους υποδεχθούν ως ελευθερωτές.

Αν ο γαλλικός στόλος είχε ακολουθήσει το παράδειγμα των άλλων χωρών και είχε συνεχίσει τον αγώνα εναντίον του Άξονα στο πλευρό των συμμάχων, η συμβολή του θα ήταν σημαντική. Θα μπορούσε να αναλάβει το κύριο βάρος του πολέμου εναντίον της Ιταλίας, όπως ήταν και ο προπολεμικός σχεδιασμός, αποδεσμεύοντας βρετανικές δυνάμεις για τον αγώνα μόνο εναντίον της Γερμανίας και της Ιαπωνίας μετά τον Δεκέμβριο του 1941, και μετά για ενίσχυση και των Αμερικανών. Αν τα 8 γαλλικά θωρηκτά (χωρίς το

«Jean Bart») και τα καταδρομικά αναλάμβαναν τη μάχη της Μεσογείου, οι Βρετανοί θα μπορούσαν να είχαν στείλει πολύ ισχυρότερη μοίρα εναντίον των Ιαπώνων αντί για μόνο τα «Prince of Wales» και «Repulse», και στους πρώτους μήνες του 1942 θα μπορούσαν να ενισχύσουν τον αμερικανικό στόλο του Ειρηνικού, που μετά την επίθεση στο Περλ Χάρμπορ δεν διέθετε ούτε ένα θωρηκτό. Τα πρώτα δύο νέα θωρηκτά, «Washington» και «North Carolina», ήταν επιχειρησιακά έτοιμα και πήραν μέρος στις ναυμαχίες του Γκουαλτακανάλ μόλις τον Οκτώβριο του 1942. Και, φυσικά, δεν θα υπήρχε το ηθικό στίγμα πως ο γαλλικός στόλος σε τελική ανάλυση δεν υπερασπιζόταν τα συμφέροντα της Γαλλίας, όπως θεωρούσαν κοντόφθαλμα οι Γάλλοι πολιτικοί και ναυτικοί ηγέτες, αλλά της Γερμανίας.

Η κυβέρνηση του Βισύ, με πρόεδρο τον Πεταίν, πρωθυπουργό τον Πιερ Λαβάλ και αντιπρόεδρο τον ναύαρχο Νταρλάν, αντιπροσώπευε τους πιο συντηρητικούς, οπισθοδρομικούς και αντισημιτικούς κύκλους της Γαλλίας. Ο συντηρητισμός της ήταν τόσο μεγάλος, ώστε είχε απαγορευτεί η είσοδος στα επαρχιακά μουσεία ατόμων κάτω των 18, επειδή σε αυτά εκτίθονταν γυμνά αρχαία αγάλματα!

Αν μέχρι τον Νοέμβριο του 1942 η κυβέρνηση του Βισύ μπορούσε έστω να επικαλεστεί πως είχε κρατήσει τμήμα της Γαλλίας ελεύθερο και είχε διασώσει ό,τι μπορούσε να σωθεί, μετά την κατάληψή τους από τους Γερμανούς, η δικαιολογία δεν μπορούσε πια να σταθεί. Θα έπρεπε δε κάποιος να είναι εξαιρετικά κοντόφθαλμος για να πιστεύει, μετά τη βρετανική νίκη στο Ελ Αλαμίν (η μάχη έληξε την 3η Νοεμβρίου 1942) και της πλήρους υποχώρησης του Άφρικα Κορπς, και την επιτυχία των αποβάσεων στη Βόρεια Αφρική, στην τελική νίκη της Γερμανίας. Ωστόσο, η κυβέρνηση του Πεταίν εξακολούθησε να υποστηρίζει τη Γερμανία. Το 1943, π.χ.,

ο Άλμπερτ Σπέερ συμφώνησε με τον Γάλλο υπουργό Ζαν Μπισελόν να σταλούν Γάλλοι εργάτες στα γερμανικά εργοστάσια, βοηθώντας τη γερμανική βιομηχανία, με αντάλλαγμα να απελευθερώνεται ένας Γάλλος στρατιώτης αιχμάλωτος πολέμου. Πραγματικά, 1 εκατομμύριο Γάλλοι εργάστηκαν στη γερμανική βιομηχανία, πολλοί εξαναγκασμένοι, ενώ οι Γερμανοί απελευθέρωσαν από τους αιχμαλώτους τους πιο ηλικιωμένους και τους αρρώστους.

Εκτός όμως από την αστυφυλακή (Gendarmerie) η κυβέρνηση του Βισού δημιούργησε από το 1943 την πολιτοφυλακή (malice, ανάλογη με τα ελληνικά Τάγματα Ασφαλείας της ίδιας περιόδου) που έφτασε σε δύναμη τις 30.000. Ανάμεσα στα μέλη της υπήρχαν εγκληματίες, προαγωγοί, βιαστές, εκβιαστές και ένας διαβόητος λόχος «Αφρικανών», Αράβων από το Μαρόκο και την Αλγερία που προηγουμένως ανήκαν στον υπόκοσμο της νότιας Γαλλίας. Η πολιτοφυλακή υπήρξε αμείλικτος δώκτης της γαλλικής αντίστασης, αλλά και των Βρετανών πρακτόρων, ανδρών και γυναικών του SOE που την υποστήριζαν.⁴

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Είχε το όνομα μιας από τις νίκες του Τζων Τσώρτσιλ (John Churchill), δούκα του Μάλμπορω (προγόνου του Ουίνστον) εναντίον των Γάλλων του Λουδοβίκου ΙΔ'.
- 2 Πρέπει να διευκρινιστεί ότι η κατάταξη βαρύ και ελαφρύ γίνονταν με βάση το διαμέτρημα των πυροβόλων (βαρύ, 8 ίντσες, ελαφρύ, 6 ίντσες) και όχι με βάση το εκτόπισμα-θωράκιση, και γι' αυτό το «ελαφρύ» «Brooklyn» είχε μεγαλύτερο εκτόπισμα από το «βαρύ» «Augusta», αεροπλάνα του ενίσχυσαν το Ranger). Η αμερικανική δύναμη περιλάμβανε συνολικά 34 αντιτορπιλικά, 4 υποβρύχια, που συνόδευαν

τα αποβατικά και μεταγωγικά.

- 3 Είναι πραγματικά εντυπωσιακό πως τόσα γαλλικά και βρετανικά πλοία (π.χ. «Ajax», «Aias», «Achilles» κ.ά.) είχαν ονόματα εμπνευσμένα από την ελληνική μυθολογία και ιστορία. Η παράδοση ήταν πολύ παλιά, πηγαίνοντας στον 18ο αιώνα. Στη ναυμαχία του Νείλου το 1798 πολλά γαλλικά και βρετανικά πλοία είχαν ελληνικά ονόματα, όπως τα βρετανικά «Bellerephon», «Minotaur», «Alexander», «Theseus», «Lander» και τα γαλλικά «Timoleon», «Spartiate» και «Artemise».
- 4 Το SOE, Special Operations Executive, ήταν οργάνωση με εμπνευστή τον Τσώρτσιλ, και μότο «Βάλτε φωτιά στην Ευρώπη» (την κατεχόμενη). Υπηρετούσαν ειδικά εκπαιδευμένοι άνδρες και γυναίκες, ως σύνδεσμοι και εκπαιδευτές των αντιστασιακών ομάδων, για σαμποτάζ, ασυρματιστές κ.λπ. Δείτε και το μυθιστόρημά μου *Προσωπική Υπόθεση* (προσεχώς) που βασίζεται σε πραγματικά γεγονότα πριν από την απόβαση στη Νορμανδία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Brian Lane Herder, «Operation Torch 1942», Osprey Campaign 312, 2017.
- Douglas Johnson, «Ζήτημα ενοχής: Ο Πιέρ Λαβάλ και η κυβέρνηση του Βισού», περ. *Ιστορία Εικονογραφημένη* 577 (Ιούλ. 2016), σ. 65-76.
- Jean Labayle Couhat, *French Warships of WWII*, Ian Allen, 1971.
- H.T. Lenton & J.J. Colledge, *Warships of WWII, Great Britain and Commonwealth*, Ian Allen, 1964 / 1973.
- H.T. Lenton, *American Battleships, Carriers and Cruiser*, Mac Donald, 1968.
- E.B. Potter & Chester W. Nimitz, *Sea Power: A naval history*, Prentice Hall, 1960.
- Vincent P. O'Hara, *Torch*, Naval Institute Press, 2015.

Ο Νίκος Κ. Κυριαζής είναι καθηγητής του Οικονομικού Τμήματος Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΤΗΣ ΠΙΕΡΡΙΝΑΣ ΚΟΡΙΑΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΘΕΣΜΟΣ του Συμβουλίου της Επικρατείας συνδέθηκε με τη νεότερη πολιτική ιστορία της χώρας μας επηρεαζόμενος από τις εκάστοτε συνταγματικές μεταβολές έως την ουσιαστική καθιέρωσή του με το Σύνταγμα του 1927.¹

Το Συμβούλιο της Επικρατείας ιδρύθηκε με το από 18/30-9-1835 Βασιλικό Διάταγμα, κατά το πρότυπο του γαλλικού Conseil d'État, με διφυή χαρακτήρα: αφενός ως συμβουλευτική Αρχή, με την οποία ο βασιλέας συζητούσε τα εκκρεμή νομοσχέδια και τον κρατικό προϋπολογισμό, αφετέρου με αποφασιστικές αρμοδιότητες σχετικά με την επίλυση διοικητικών διαφορών και την άρση των συγκρούσεων μεταξύ δικαστικών και διοικητικών διαφορών.² Στην πραγματικότητα κατά την περίοδο αυτή το Συμβούλιο λειτούργησε περισσότερο ως Συμβούλιο του Στέμματος (Conseil du Roi), καθώς επί σοβαρών κυβερνητικών θεμάτων έδινε απλώς τη γνώμη του στον βασιλέα,³ κατευνάζοντας έτσι την κοινή γνώμη για την απουσία λαϊκής αντιπροσωπείας.

Οι σύμβουλοι διορίζονταν και παύονταν απευθείας από τον μονάρχη, έπρεπε να έχουν την ελληνική ιθαγένεια και ηλικία άνω των 30, χωρίς να απαιτείται νομική

κατάρτιση. Έτσι, οι πολιτικές σκοπιμότητες και οι ισορροπίες οδήγησαν τη βασιλική Αντιβασιλεία στον διορισμό ως Συμβούλων οπλαρχηγών της Επανάστασης και προυχόντων, προκειμένου «να κολακέψει ορισμένα στελέχη των τριών κομμάτων, ώστε να τα καταστήσει περισσότερο ανεξάρτητα από τους αρχηγούς τους»⁴ και με τον τρόπο αυτό να εξουδετερώσει την πολιτική ισχύ τους. Με τα κριτήρια αυτά, ως πρώτοι Σύμβουλοι Επικρατείας διορίστηκαν οι Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Ανδρέας Ζαΐμης, Γεώργιος Κουντουριώτης, ο οποίος ήταν και ο πρώτος Πρόεδρος του Συμβουλίου, Αναγνώστης Δεληγιάννης, Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, Ιωάννης Μότσαρης, Πέτρος Μαυρομιχάλης, Νότης Μπότσαρης, Ανδρέας Μεταξάς, Κωνσταντίνος Κανάρης, Ρήγας Παλαμίδης, Μιχαήλ Σούτζος, Ριχάρδος Τσόρτζι, Γεώργιος Αινιάν, Πανούτσος Νοταράς, Χριστόδουλος Κλονάρης, Ιάκωβος Ρίζος, Βασίλειος Μπουντούρης, Αθανάσιος Λοιδωρικής, Νικόλαος Μπότσασης, Τάτσης Μαγγίνας, Γεώργιος Βαλτινός, Εμμανουήλ Ξένος, Αναγνώστης Μοναρχίδης, Δρόσος Μανσόλας, Νικόλαος Ζαχαρίτσας, Παναγιώτης Σούτσος κ. ά.

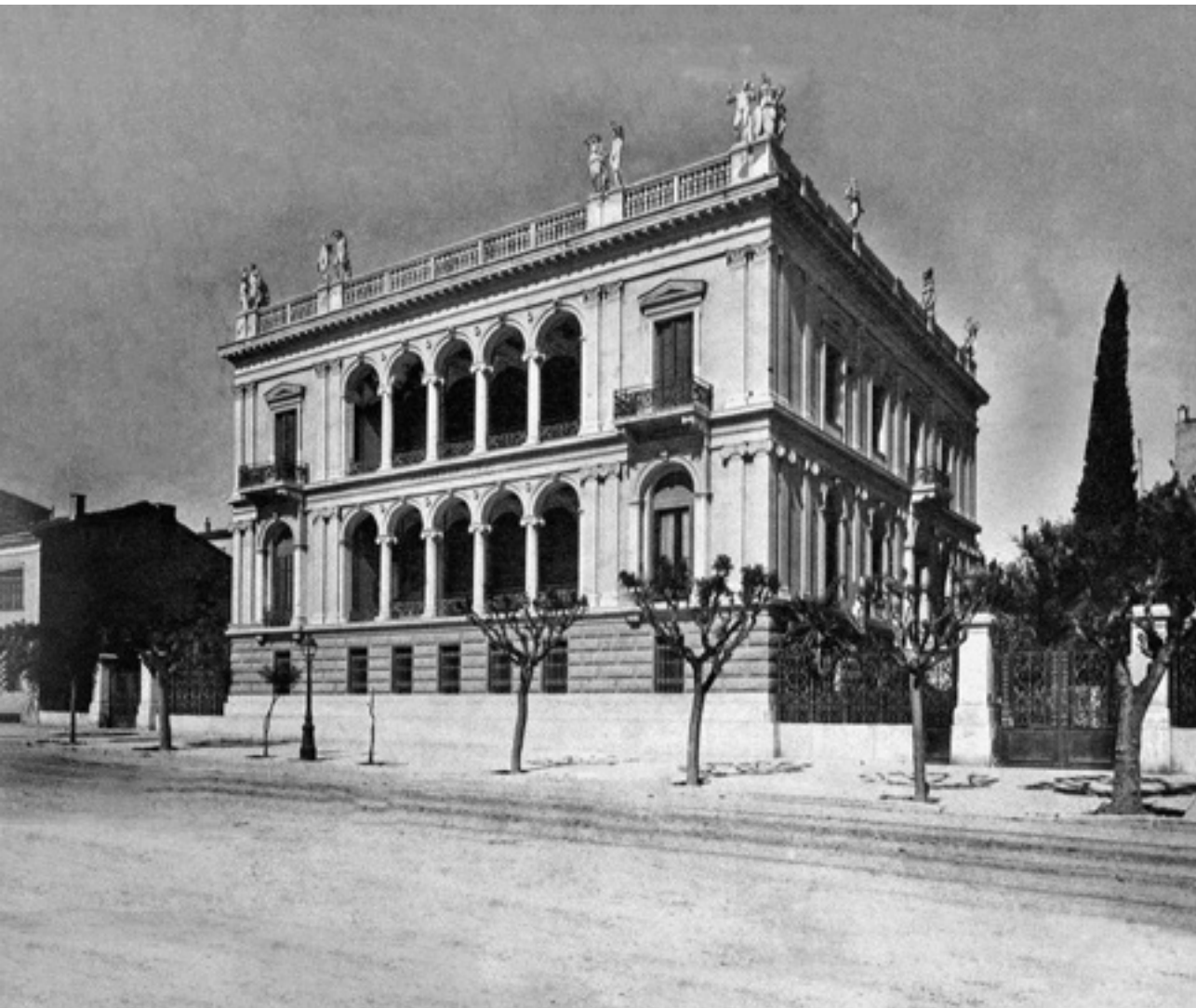
Ενδεικτική του αρνητικού πνεύματος που επικρατούσε στο λαϊκό αίσθημα για

το Συμβούλιο της Επικρατείας αυτής της περιόδου είναι η ακόλουθη περιγραφή⁵ για την ορκωμοσία των μελών του: «Τῆς 23ης δὲ Ὀκτωβρίου τοῦ 1835 ἐπιθυμοῦσα ἡ κυβέρνησις νὰ δώσῃ τῷ νέῳ τούτῳ θεσμῷ σπουδαίαν σημασίαν διέταξεν ὅπως ἡ ορκωμοσία τῶν συμβούλων τῆς Ἐπικρατείας γίνῃ ὅσον ἔνεστι μεγαλοπρεπῶς. Ὅθεν τῆς 7ης ὥρα τῆς πρωίας ἐρρίφθησαν 21 κανονισμοί, ἐπαιάνισαν αἱ στρατιωτικαὶ μουσικαὶ περιερχόμεναι τὰς ὁδοὺς καὶ μετὰ πομπῆς ὁ βασιλεὺς περιστοιχούμενος ὑπὸ τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου μετέβη εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, ἐν ᾧ, μετὰ τὴν συνήθη δοξολογίαν, προσήρχοντο τὰ

μέλη τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἴσταντο πρὸ τῆς πρὸ θρόνου τοῦ βασιλέως τεθείσης τραπέζης καὶ ὠρκίζοντο ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, τοῦ ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ ὑποβάλλοντος τὸν ὄρκον. ...Ἡ τελετὴ αὕτη γενομένη μᾶλλον πρὸς ἐμπαιγμὸν τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ καὶ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, εἶχέ τι τὸ θεατρικόν. Ἀντὶ δ' εὐαρεσκειῶν ἐπηύξησε τὴν δυσαρέσκειαν παρὰ τῷ λαῷ ὀρθῶς ἐννοήσαντι τὴν βασιλικὴν πρόθεσιν».

Παρά τον φιλομοναρχικό χαρακτήρα του, στο Συμβούλιο της οθωνικής περιόδου δέον να πιστωθεῖ η θετική του στάση

Το Ιλίου Μέλαθρον υπήρξε η πρώτη έδρα του Συμβουλίου της Επικρατείας.

υπέρ των εξεγερμένων της 3ης Σεπτεμβρίου 1843· τις δύσκολες εκείνες ώρες το Συμβούλιο αποτελεί τον κύριο διαμεσολαβητή μεταξύ του Όθωνα και των επαναστατών⁶ και χάρη στη δική του ανάμειξη και τις επιδέξιες κινήσεις του Καλλέργη η επανάσταση έληξε αναιμακτα και ειρηνικά.⁷ Παρά ταύτα, η Α' Εθνική Συνέλευση των Αθηνών με το Σύνταγμα του 1844 κατήργησε το Συμβούλιο της Επικρατείας⁸ ως περιττό, θεωρώντας ότι τα δύο νέα αντιπροσωπευτικά σώματα, της Βουλής και της Γερουσίας, εξαντλούσαν τις δυνατότητες του νομοπαρασκευαστικού και συμβουλευτικού έργου.

Με την υποστήριξη του καθηγητή Ν. Ι. Σαριπόλου,⁹ πληρεξούσιου του Πανεπιστημίου στην Εθνοσυνέλευση, το Συμβούλιο επανιδρύθηκε προσωρινά με το Σύνταγμα του 1864 με ασθενή πλειοψηφία και με νομοπαρασκευαστικές μόνον αρμοδιότητες («για την παρασκευήν και βάσανον των νομοσχεδίων»). Η επανίδρυσή του θεωρήθηκε διαρκής απειλή κατά της αυθυπαρξίας των άλλων νομοθετικών σωμάτων, αφού ενοχλούσε ο έλεγχος των σχεδίων νόμων από ένα σώμα απαριζόμενο από πρόσωπα διοριζόμενα από τον Βασιλέα.¹⁰ Για την εξομάλυνση των αντιδράσεων που προσέξηνε η επαναφορά του θεσμού, προβλέφθηκε στο άρθρο 108 του Συντάγματος η δυνατότητα αναθεώρησης της σύστασής του την επόμενη βουλευτική περίοδο, με αίτημα των 3/4 των βουλευτών, όπως και συνέβη. Αυτή τη φορά το Συμβούλιο της Επικρατείας λειτούργησε μόλις εννέα μήνες, από τον Φεβρουάριο έως τον Νοέμβριο του 1865, οπότε και καταργήθηκε με τον νόμο ΡΙΒ'/25.11.1865. Στο σύντομο όμως αυτό διάστημα, απαριζόμενο από νομικούς ιδιαίτερης ακτινοβολίας και αίγλης,¹¹ επεξεργάστηκε με επιτυχία σειρά σημαντικών νομοθετημάτων, όπως τα σχετικά με τη διοικητική αφομοίωση των Επτανήσων, τη διανομή των εθνικών γαιών, την αποξήρανση της

λίμνης Κωπαΐδας και τη φορολογία των μεταλλευμάτων Λαυρίου.¹²

Στο πλαίσιο της αναθεώρησης του Συντάγματος του 1864 που εισηγήθηκε ο Ελευθέριος Βενιζέλος αναλαμβάνοντας τη διακυβέρνηση της Ελλάδας μετά το Κίνημα στο Γουδί το 1909, προβλεπόταν και η δημιουργία των αναγκαίων θεσμών για την καλύτερη εξασφάλιση των ατομικών ελευθεριών, την εδραίωση του Κράτους Δικαίου και τον αστικό εκσυγχρονισμό της χώρας· μεταξύ των θεσμών αυτών ήταν και η επανίδρυση του Συμβουλίου της Επικρατείας για την εφαρμογή της αρχής της νομιμότητας στη Δημόσια Διοίκηση και εν γένει τον έλεγχο της κρατικής δράσης.¹³ Με εισηγητή τον Κωνσταντίνο Ρακτιβάν, τον μετέπειτα πρώτο Πρόεδρο του Συμβουλίου, και ένθερμο υποστηρικτή τον ίδιο τον Βενιζέλο, το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1911 επανιδρύει με τα άρθρα 82-86 το Συμβούλιο της Επικρατείας με αρμοδιότητες αφενός δικαστικές, σχετικά με διοικητικές διαφορές, αφετέρου γνωμοδοτικές, σχετικά με προτάσεις νόμων και κανονιστικών διαταγμάτων, καθώς και πειθαρχικές, σε σχέση με τους μόνιμους δημόσιους υπαλλήλους.

Με τον τρόπο αυτό το Σύνταγμα του 1911 καθιερώνει τον δυαδισμό της Δικαιοσύνης με τη σύσταση του Συμβουλίου της Επικρατείας και των διοικητικών δικαστηρίων παράλληλα με τα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια, καινοτομία που κρίθηκε απαραίτητη για τον αποτελεσματικότερο έλεγχο τη Διοίκησης και την εμπέδωση του κράτους δικαίου. Η αρνητική μορφή του ελέγχου που ασκούσαν έως τότε παρεμπιπτόντως τα κοινά δικαστήρια, εξαπλώνονταν στη μη εφαρμογή μιας διοικητικής πράξης σε μια συγκεκριμένη υπόθεση, εάν η πράξη αυτή κρινόταν παράνομη, καθώς τα κοινά δικαστήρια δεν είχαν αρμοδιότητα να κηρύξουν αυτή ταύτη τη διοικητική πράξη παράνομη και μη εφαρμόσιμη εφεξής. Πλέον με τη θέσπιση

Το 1934 το Συμβούλιο Επικρατείας μεταφέρθηκε στον 2ο όροφο της Βουλής των Ελλήνων, στο κτίριο των Παλαιών Ανακτόρων.

της αίτησης ακύρωσης, κατά μίμηση του γαλλικού *recours pour excès de pouvoir*, επιτυγχάνεται ο κατασταλτικός έλεγχος της Διοίκησης σε σχέση με κάθε διοικητική πράξη και με τον τρόπο αυτό η αποτελεσματική εφαρμογή της αρχής της νομιμότητας, καθόσον η διοικητική πράξη που κρίνεται από το Συμβούλιο της Επικρατείας ότι παραβιάζει νόμο, εξαφανίζεται εξ αρχής ως παράνομη πράξη και η ακύρωσή της ενεργεί έναντι όλων. Επιπλέον το Συμβούλιο της Επικρατείας προικοδοτείται και με την ανώτερη πειθαρχική δικαιοδοσία επί των δημοσίων υπαλλήλων, των οποίων η μονιμότητα καθιερώνεται από το ίδιο το Σύνταγμα, καθεστώς που αποτελεί έκτοτε τη βάση του Υπαλληλικού Δικαίου στην Ελλάδα. Ο οργανικός νόμος 290/15-9-1914 «περί Συμβουλίου Επικρατείας» ψηφίστηκε μετά τη λήξη των Βαλκανικών Πολέμων αλλά ουδέποτε εφαρμόστηκε, καθόσον οι δεινές ιστορικές συγκυρίες -η συμμετοχή της χώρας

στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Εθνικός Διχασμός, η Μικρασιατική Καταστροφή- ανέβαλαν τη λειτουργία του σώματος.

Χρειάστηκε να περάσει περίπου μια εικοσαετία, να παρεμβληθεί η επαναστατική κυβέρνηση των Πλαστήρα - Γονατά, οι δικτατορίες Πάγκαλου και Κονδύλη, και να επανέλθει ο Βενιζέλος στη διακυβέρνηση της χώρας, ώστε να ξεκινήσει ο θεσμός τη λειτουργία του στις 17.05.1929,¹⁴ σύμφωνα πλέον με τον νέο οργανικό νόμο 3713/1928 «Περί Συμβουλίου Επικρατείας», ο οποίος αντικατέστησε τον νόμο 290/1914. Προηγουμένως, το Σύνταγμα του 1927 είχε αφαιρέσει από το Συμβούλιο της Επικρατείας την αρμοδιότητα επεξεργασίας των νομοσχεδίων και των προτάσεων νόμων, αλλά διατήρησε τη γνωμοδοτική αρμοδιότητα για την επεξεργασία των κανονιστικών διαταγμάτων. Επίσης, με το Σύνταγμα του 1927 το Συμβούλιο αναγνωρίζεται ως ανώτατο διοικητικό δικαστήριο στη δικαιοδοσία του

οποίου υπάγονται οι διοικητικές διαφορές με εξουσία ακύρωσης πράξεων της Διοίκησης που εκδόθηκαν καθ' υπέρβαση εξουσίας ή κατά παράβαση νόμου, με αρμοδιότητα εκδίκασης των αιτήσεων αναίρεσης κατά αποφάσεων των διοικητικών δικαστηρίων, καθώς και των προσφυγών κατά των υπηρεσιακών συμβουλίων για απόλυση ή υποβιβασμό των μονίμων δημοσίων υπαλλήλων. Έκτοτε, όλα τα επόμενα Συντάγματα περιέλαβαν, ως προς τις αρμοδιότητες του Δικαστηρίου, παρόμοιες διατάξεις με αυτές του Συντάγματος του 1927 και ουδέποτε πλέον αμφισβητήθηκε η αναγκαιότητα του θεσμού για τον έλεγχο της Διοίκησης και της συνταγματικότητας των νόμων.

Οι δικαστές του Συμβουλίου κατοχυρώνονταν με ισοβιότητα, όπως και τα μέλη του Αρείου Πάγου και διαβαθμίζονται σε Εισηγητή, Πάρεδρο και Σύμβουλο. Ο Εισηγητής βοηθά τους Συμβούλους και τους Παρέδρους στην προπαρασκευή και διάγνωση των υποθέσεων, αλλά δεν μετέχει στις συνθέσεις, ο Πάρεδρος μετέχει με συμβουλευτική ψήφο και ο Σύμβουλος με πλήρη δικαιώματα. Κατά την ευφυή ρήση του πατέρα του Διοικητικού Δικαίου στη Γαλλία Μωρίς Οριού (1856-1929), το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει το πρόνομιο τα μέλη του να ανήκουν σε τρεις κλιμακωτές γενεές και οι αποφάσεις του συνιστούν το απόσταγμα της κοινής πνευματικής συμβολής των τριών αυτών γενεών, καθώς οι Σύμβουλοι εισφέρουν την πείρα τους, η οποία διακρίνεται από συντηρητικότητα λόγω της ηλικίας τους, οι Παρέδροι εισφέρουν τον ώριμο ζήλο τους και οι Εισηγητές τη νεανική τους ορμή και οι προσοδευτικότητα.

Εξ αρχής στο Συμβούλιο της Επικρατείας, με παρότρυνση του ίδιου του Βενιζέλου, ανατέθηκε πραιτωρικός ρόλος,¹⁵ καθώς είχε τη δυνατότητα διαμόρφωσης νέου δικαίου μέσω της νομολογίας του, κατά το παράδειγμα του Γαλλικού Συμ-

Η κυβέρνηση του Βενιζέλου προκάλεσε την έκδοση του οργανικού νόμου 3713 «Περί Συμβουλίου Επικρατείας» και τη 17η Μαΐου 1929 πραγματοποιήθηκε η επίσημη έναρξη των δημοσίων συνεδριάσεων του Δικαστηρίου.

βουλίου της Επικρατείας. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο πρώτος Πρόεδρος Κωνσταντίνος Ρακτιβάν¹⁶ στον πανηγυρικό λόγο του στα εγκαίνια του Σώματος στις 17 Μαΐου 1929, το Συμβούλιο της Επικρατείας δεσπόζει του κανόνος δικαίου («le juge maîtrise la loi»). Αξιοποιώντας δημιουργικά τα δεδομένα του Conseil d'État, η νομολογία του Συμβουλίου Επικρατείας, βασιζόμενη στους κανόνες του δημοκρατικού πολιτεύματος, του Συντάγματος και του ισχύοντος δημοσίου δικαίου δημιούργησε ένα σύστημα γενικών αρχών σε σχέση με την έννοια της νομιμότητας των διοικητικών πράξεων, η οποία αποτέλεσε πηγή δικαίου για την εύρυθμη

Ο Γεώργιος Κουντουριώτης (1782-1858) διετέλεσε πρώτος πρόεδρος των Συμβούλων Επικρατείας (έργο Διονυσίου Τσόκου, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα). ΔΕΞΙΑ: Με την υποστήριξη του καθηγητή Νικολάου. Ι. Σαριπόλου (1817-1887) πληρεξούσιου του Πανεπιστημίου στην Εθνοσυνέλευση, το Συμβούλιο Επικρατείας επανιδρύθηκε προσωρινά με το Σύνταγμα του 1864 με ασθενή πλειοψηφία και με νομοπαρασκευαστικές μόνον αρμοδιότητες.

λειτουργία της Διοίκησης. Αρχές όπως η αιτιολογία των διοικητικών πράξεων, η αδυναμία ανάκλησης των διοικητικών πράξεων, η χρηστή άσκηση της διακριτικής εξουσίας της Διοίκησης ή το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης του διοικουμένου διαπλάστηκαν από τις σημαντικές αποφάσεις (arrêts de principe) του Συμβουλίου της Επικρατείας. Σε αντίθεση, δηλαδή, με ό,τι ισχύει για τον Άρειο Πάγο, ο οποίος ερμηνεύει και εφαρμόζει το θετό δίκαιο, το Συμβούλιο της Επικρατείας, πέρα από την εφαρμογή του υφιστάμενου δικαίου, διαμόρφωσε εξ αρχής τους κανόνες νομιμότητας, τους οποίους στη συνέχεια υιοθέτησε ο νομοθέτης. Ως

επιστέγασμα της σπουδαιότητας του νέου δικαστικού θεσμού, με τα άρθρα 7 και 8 του εφαρμοστικού νόμου 3713/1928 αναγνωρίστηκε το προβάδισμα του Συμβουλίου Επικρατείας έναντι του Αρείου Πάγου, γεγονός που προκάλεσε έντονες αντιδράσεις του τελευταίου,¹⁷ το οποίο ήδη λειτουργούσε απρόσκοπτα σχεδόν έναν αιώνα για να αποσοβηθεί το πρόβλημα η κυβέρνηση Βενιζέλου αναγκάστηκε να αυξήσει τους μισθούς των ανωτάτων δικαστικών.

Η συμβολή του Κωνσταντίνου Ρακτιβάν στην επιτυχή χάραξη και την άρτια θεμελίωση του νομολογιακού έργου του Συμβουλίου υπήρξε καθοριστική. Ο Ρακτιβάν

Προτομή του Κωνσταντίνου Ρακιτσίαν (1865-1935), πρώτου προέδρου του Συμβουλίου Επικρατείας (1929-1935) στη Βέροια, τόπο καταγωγής του.

υπήρξε ένας βαθύτατα καταρτισμένος νομικός, ο οποίος από παραδοσιακός αστι-κολόγος, όταν κλήθηκε να προεδρεύσει του νεοσύστατου Συμβουλίου, μετατράπηκε με πρωτοφανή ευστροφία και ικανότητα πνεύματος σε δημιουργικό δικαστή και καθοδήγησε το Συμβούλιο στη διαμόρφωση των κανόνων δικαίου για την έννοια της νομιμότητας, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην προαγωγή της επιστήμης του ελληνικού διοικητικού και συνταγματικού δικαίου και στην ορθή εφαρμογή των νόμων από τη Δημόσια Διοίκηση.

Στη σχεδόν αιωνόβια ιστορία του το Συμβούλιο της Επικρατείας αποδείχθηκε το πιο αξιόπιστο ανάχωμα κατά των αυθαιρεσιών της Διοίκησης και του νομοθέτη.¹⁸ Ο Μιχαήλ Στασινόπουλος παρατηρούσε σχετικά ότι *«Διαπαιδαγωγείται η Διοίκησης του Κράτους από τις αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Από τη συμμόρφωσή της προς αυτές, πηγάζει ο σεβασμός της προς την έννοια του δικαίου. Από τον σεβασμό της όμως αυτό πηγάζει τώρα, η διαπαιδαγώγηση του πολίτου, ο οποίος μαθαίνει τώρα, τι σημαίνει σεβασμός προς τον νόμο, και αντιλαμβάνεται, ότι, σεβόμενος τον νόμο, καταλήγει να σέβεται τα ίδια τα δικαιώματά του. Επειδή κατοχύρωση των δικαιωμάτων μας δεν είναι δυνατό να υπάρχει, παρά μόνον εάν και εμείς οι ίδιοι σεβόμαστε το νόμο»*.¹⁹

Και αν στο διάβα του χρόνου δεν κατάφερε να ξεπεράσει τις αγκυλώσεις της εποχής του, όταν π.χ. αρνήθηκε να ακυρώσει το εκτελεστικό διάταγμα που απέκλειε την πρόσληψη στους κόλπους του γυναικας νομικού ως αντιτιθέμενου στην αρχή της ισότητας των πολιτών, απορριπτοντας έτσι την αίτηση της ενδιαφερόμενης Αγνής Στουδίτου-Ρουσοπούλου, ή όταν δεν αντιτάχθηκε σθεναρά στις παραβιάσεις των ατομικών δικαιωμάτων κατά τον Μεσοπόλεμο και τη Μεταπολεμική

Περίοδο,²⁰ αλλά με τις αποφάσεις του προσπάθησε να επιβάλλει την ισονομία και την ισοπολιτεία –εντέλει τον σεβασμό του Συντάγματος– στη Διοίκηση και στον ίδιο τον νομοθέτη, μέσω του ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων.²¹

Από την πιο πρόσφατη νομολογία αξίζει να σταχυολογηθεί ένα ελάχιστο δείγμα από τις αποφάσεις-ορόσημα που αναδεικνύουν την επίδραση της νομολογίας του στην ελληνική κοινωνία: Κρίθηκε ότι η υποχρέωση προς τους στρατιωτικούς να λάβουν άδεια σύναψης γάμου από την προϊσταμένη αρχή τους και η θέσπιση προϋποθέσεων στο πρόσωπο της μέλλουσας συζύγου συνιστά έντονη επέμβαση στην ιδιωτική ζωή και προσβολή της προσωπικότητας που δεν συνάδει με το Σύνταγμα. Επίσης, κρίθηκε ότι η αναγραφή του θρησκευματος στις αστυνομικές ταυτότητες προσβάλλει την ελευθερία του ατόμου να μην αποκαλύπτει τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις στις κρατικές αρχές. Ακόμα, η τιμή πώλησης των εφημερίδων κρίθηκε ότι συνιστά ουσιώδες στοιχείο της ελευθερίας του τύπου και δεν επιδέχεται νομοθετικής ρύθμισης. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει στη νομολογία του Ε' Τμήματος για το περιβάλλον και ιδίως για την προστασία των δασών και των ευπαθών οικοσυστημάτων, η οποία χαρακτηρίστηκε δικαστικός «ακτιβισμός»,²² καθώς γονιμοποίησε τον επιστημονικό διάλογο, εμπλούτισε τη νομική φιλολογία και εντέλει συνέβαλε στη συνταγματική αναγνώριση της αρχής της αειφορίας, ως ιδιαίτερου ατομικού δικαιώματος. Εντέλει, μελετώντας κανείς τις διοικητικές διαφορές που κρίθηκαν από το Συμβούλιο της Επικρατείας και τις αποφάσεις που εκδόθηκαν, κατανοεί πληρέστερα τον δημόσιο βίο της χώρας και τις παθογένειές του και εκτιμά βαθύτερα το δικαιοδοτικό έργο του Συμβουλίου στην επιβολή της αρχής της νομιμότητας και την επικράτηση του κράτους δικαίου.

Το πρώην κτίριο του Αρσακείου στην οδό Πανεπιστημίου στην Αθήνα, σήμερα έδρα του Συμβουλίου Επικρατείας. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Αποψη ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Εμπεριστατωμένη παρουσίαση της ιστορίας του θεσμού περιέχεται στην επίσημη ιστοσελίδα του Συμβουλίου της Επικρατείας στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.adjjustice.gr> από τον Β. Ανδρουλάκη, *Ιστορία και Παράδοση*, από όπου αντλούνται πολλές πληροφορίες της παρούσας δημοσίευσης.
- 2 Στις προθέσεις της βαυαρικής Αντιβασιλείας ήταν η δημιουργία πλήρους συστήματος απονομής διοικητικής δικαιοσύνης: έτσι με τον νόμο της 19ης Ιουλίου 1838 ίδρυσε τα πρωτόκλητα και δευτερόκλητα διοικητικά δικαστήρια, τα οποία όμως έμειναν ανεκτέλεστα.
- 3 Μ. Στασινόπουλος, *Δίκαιον των διοικητικών διαφορών*, Αθήνα 1980, 4η έκδ., σ. 130.
- 4 Έτσι Ι. Πετρόπουλος & Α. Κουμαριανού,

- «Το Συμβούλιο της Επικρατείας», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. ΙΓ', σ. 59 και ιδίως 61.
- 5 Έτσι *Τρύφων Ευαγγελίδης, Ιστορία του Όθωνος Βασιλέως της Ελλάδος (1832-1862)*, Αθήνα 1894, σ. 111.
- 6 Με δύο Πράξεις (της 3.9.1843, 31ο φύλλο της ΕτΚ και της 9.9.1843, 32ο φύλλο της ΕτΚ) εκδηλώνει την απερίφραστη συναίνεση και την προσχώρησή του προς την Επανάσταση.
- 7 Βλ. αναλυτικά Μ. Στασινόπουλος, «Ο ρόλος του Συμβουλίου της Επικρατείας κατά την Επανάσταση της 3 Σεπτεμβρίου 1843», στο *Σύμμεικτα εις μνήμην Αλεξάνδρου Σβώλου*, 1961, σ. 401 κ.ε.
- 8 Παράλληλα καταργήθηκαν και τα διοικητικά δικαστήρια και οι διοικητικές υποθέσεις υπήχθησαν στα πολιτικά δικαστήρια.

- 9 Ο Ν. Ι. Σαριπόλος υποστήριξε ότι «η πείρα απέδειξε ότι αι εκάστοτε φύρδην μίγδην συγκροτηθείσες επιτροπαι προς σύνταξη νόμων, συρραφήν μάλλον ή συγγραφήν νομοθετημάτων επισίου» παρατίθεται στο Α. Τσουτσος, «Ο θεσμός του Συμβουλίου της Επικρατείας ως παράγων της διοικητικής δικαιοσύνης», στο *Διοίκησης και Δίκαιον*, Αθήνα 1979, σ. 296 κ.ε., ιδίως σ. 331.
- 10 Βλ. και Μ. Στασινόπουλος, *ό.π.*, σ. 136.
- 11 Μεταξύ των οποίων οι Γεώργιος Ψύλλας, Δημήτριος Χρηστίδης, Ζαφείριος Βάλλβης, Ηλίας Ζερβός, Θεόδωρος Δεληγιάννης, Θρασύβουλος Ζαΐμης, Ιωάννης Μεσοσηνέζης, Ιωάννης Σούτσος, Κωνσταντίνος Λομβάρδος, Κωνσταντίνος Προβελέγγιος, Νικόλαος Κανάρης, Πέτρος Αρμένης-Βράϊλας, Ρήγας Παλαμίδης, Σπύρος Μίλιος, Ναπολέων Ζαμπέλης, Στέφανος Παδοβάς, Ανδρέας Λόντος, Δημήτριος Σαχτούρης, Ιωάννης Μαρίνος, Δημήτριος Μπουντούρης.
- 12 Α. Τσουτσος, *στο ίδιο*, σ. 327.
- 13 Α. Τσουτσος, «Η ανίδρυσις του Συμβουλίου της Επικρατείας εν έτει 1911», στο *Διοίκησης και Δίκαιον*, σ. 330 κ.ε.
- 14 Η πρώτη έδρα του Συμβουλίου της Επικρατείας ήταν το Ιλίου Μέλαθρον επί της οδού Πανεπιστημίου, το 1934 μεταφέρθηκε στον 2ο όροφο της Βουλής στο κτήριο των Παλαιών Ανακτόρων και από το 1992 στεγάζεται στο Αρσάκειο Μέγαρο, βλ. αναλυτικά Κ. Κουσουλή, «Χρονικό στεγάσεως του Συμβουλίου της Επικρατείας», στο *Η Αναθεώρηση του Συντάγματος και το Συμβούλιο της Επικρατείας*, Αθήνα 2001, σ. 175 κ.ε.επ.
- 15 Συμβολή της νομολογίας των δικαστηρίων στη διαμόρφωση και εξέλιξη του δικαίου μέσω της διαπλαστικής εξουσίας του δικαστή κατά την ερμηνεία των υφιστάμενων κανόνων δικαίου και της δυνατότητας διαμόρφωσης νέων αρχών.
- 16 *Το Συμβούλιο της Επικρατείας στην Ελλάδα, Ιστορικά Κείμενα*, ειδική έκδοση Αρμενόπουλου, 1979, σ. 133-145.
- 17 Βλ. το υπ' αριθμ. 46/1928 «Πρακτικό της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου», στο *Το Συμβούλιο της Επικρατείας στην Ελλάδα, Ιστορικά Κείμενα*, ειδική έκδοση Αρμενόπουλου, *ό.π.*, σ. 105-111. Διαμαρτυρίες δημοσιεύτηκαν και στον ημερήσιο αντιπολιτευόμενο τύπο, έτσι π.χ. η *Εσπερινή* της 14ης Δεκ. 1928 κατηγορεί «το Συμβούλιον αυτό όχι μόνον ως άχρηστον, όχι μόνον ως στρεφόμενον εναντίον της αρμοδιότητος του Αρείου Πάγου, αλλά και ως

Η επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου. Διακρίνεται έφιππος ο Δημήτριος Καλλέργης (Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών-Ίδρυμα Βούρου-Ευταξία, Αθήνα).

πολυδάπανον. Διότι το Συμβούλιον της Επικρατείας θα στοιχίσει εις το Κράτος 10.647.531 δραχμάς. Αλλά διά τίνα λόγον να γίνη η δαπάνη αυτή; Τι θα προσθέσει το άχρηστον αυτόν Συμβούλιον εις το Κράτος; [...] Διότι ο κ. Βενιζέλος θέλει να εγκαταστήση φίλους του εις το Συμβούλιον της Επικρατείας, διότι υπάρχουν πάντοτε οι ανώτατοι θεσιθήραιοι, οι οποίοι δεν αφήνουν ευκαιρίαν».

- 18 Έτσι Ν. Αλιβιζάτος, «Η ίδρυση του Συμβουλίου της Επικρατείας το 1928: ένα ιστορικό παράδοξο;», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα*, τ. Β2, Αθήνα 2003, σ. 244 κ.ε., ο οποίος αξιολογεί θετικά τη συνολική εισφορά του Συμβουλίου στο πλαίσιο των συγκεκριμένων πολιτικών αντιξοτήτων που αντιμετώπισε η χώρα, σε αντίθεση με τον Σ. Μαρκεζίνη, *Πολιτική Ιστορία της*

Νεωτέρας Ελλάδος. Σύγχρονος Ελλάς, τόμ. Γ', Αθήνα 1978, σ. 254 (υποσ. 312), ο οποίος κατηγορεί το Συμβούλιο για συντηρητικότητα και ατολμία.

- 19 Μ. Στασινόπουλος, «Πρόλογος», στο *Τόμος Τιμητικός του Συμβουλίου της Επικρατείας (1929-1979)*, τ. Ι, Αθήνα 1979, σ. 1 κ.ε. και ιδίως 11.
- 20 Όμως είχε το σθένος, στηριζόμενο στην αρχή της προηγούμενης ακρόασης, να ακυρώσει ως ανατιολόγητες τις απολύσεις των δικαστικών κατά την απριλιανή δικτατορία.
- 21 Έτσι, Ν. Αλιβιζάτος, *όπ. π.*, σ. 244 και 249.
- 22 Κατά την εύστοχη παρατήρηση του Χ. Γεραρή, «Αντί Πρόλογου», στο *Τιμητικός Τόμος του Συμβουλίου της Επικρατείας 75 χρόνια*, Θεσσαλονίκη-Αθήνα 2004, σ. VIII-XVI και ιδίως σ. XIV.

Η Πιερρίνα Κοριατοπούλου-Αγγέλη είναι δικηγόρος, διδάκτωρ της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ο ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΙ ΤΟΥ ΣΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΟΥ ΑΙΩΝΩΝ

ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Χ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ

Ο Άρειος Πάγος είναι το ανώτατο δικαστήριο της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα. Κύριος σκοπός του δικαστηρίου αυτού είναι, με την κατάθεση σχετικής αναιρέσεως, ο ακυρωτικός έλεγχος των αποφάσεων των δικαστηρίων προκειμένου να διασφαλιστεί η ομοιόμορφη και παγία εφαρμογή του νόμου «καθ' άπασαν της επικράτειαν».

Ο ΑΡΕΙΟΣ Πάγος είναι ένας ημιβραχώδης λόφος βορειοδυτικά της Ακρόπολης. Κατά μία γνώμη ο Άρειος Πάγος έλαβε το όνομά του επειδή εκεί δικάστηκε ο θεός Άρης και κατά άλλη εκδοχή διότι οι Αμαζόνες που ήταν κόρες του Άρεως στρατοπέδευαν εκεί όταν, σύμφωνα με τη μυθολογία, προσπάθησαν να εκπορθήσουν την Ακρόπολη. Σύμφωνα όμως με την επικρατέστερη εκδοχή η ονομασία του λόφου δόθηκε επειδή οι Αρές ή Ερινύες ή άλλως Ευμενίδες, που είναι οι θεότητες της απαραίτητης τιμωρίας, είχαν ιερό στον λόφο αυτό που αποτελούσε άσυλο των φονέων την εποχή που στην Αθήνα η πολιτεία δεν τιμωρούσε την ανθρωποκτονία και επαφίετο στους συγγενείς των θυμάτων να σκοτώσουν

τον δράστη διά της αυτοδικίας. Ο ικέτης δράστης φόνου κατέφευγε στο ιερό αυτό για να αποφύγει την αυτοδικία εις βάρος του υποκειμένου στη θεία δίκη των θεοτήτων αυτών.

Ο Άρειος Πάγος ή η εξ Αρείου Πάγου βουλή, που κατά την Αρχαιότητα υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους θεσμούς της Αθηναίων Πολιτείας, έχαιρε μεγάλου σεβασμού. Ομοιάζει στο Ομηρικό Συμβούλιο των Γερόντων που πλαισίωνε, όταν το πολίτευμα ήταν αριστοκρατικό, τον βασιλιά στο έργο της διοίκησης και την απονομή της δικαιοσύνης. Μέλη του Αρείου Πάγου εκλέγονταν όσοι προηγουμένως είχαν συμμετάσχει στο Σώμα των Εννέα Αρχόντων. Πριν γίνουν Αρεοπαγίτες αυτές οι διακεκριμένες προσωπικότητες

της Αθήνας, περνούσαν μια δοκιμασία για να ελεγχθεί το κύρος τους και γενόμενοι δεκτοί ως μέλη του Αρείου Πάγου το αξίωμά τους ήταν ισόβιο.

Σόλων ο Αθηναίος

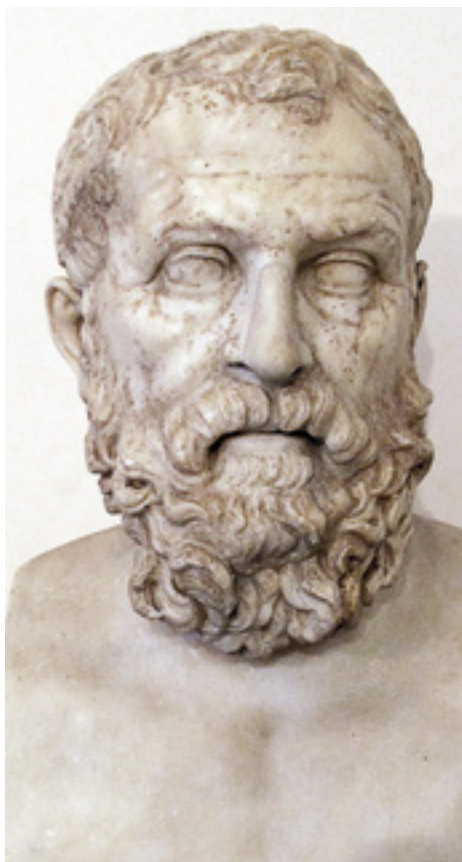
Κατά μία γνώμη, πριν από τον Σόλωνα ο Άρειος Πάγος ως δικαστήριο ήταν κάτι διαφορετικό από τη βουλή του Αρείου Πάγου και οι δικαστές δεν μετείχαν απαραίτητα της βουλής του Αρείου Πάγου ως πολιτικό όργανο. Βασικό στόχο είχε ο Άρειος Πάγος την επίβλεψη «των όσιων και ιερών», τη διαφύλαξη των πατριών, την υπόδειξη των διαφόρων Αρχόντων και την επιβολή ποινών σε όσους παραβίαζαν την παραδεδομένη τάξη των πραγμάτων. Μερικές φορές αποφάσιζε ή συμβούλευε τον Δήμο για πολύ σοβαρά θέματα, όπως έγινε κατά τη διάρκεια των Μηδικών Πολέμων. Ο Σόλων ήταν αυτός που διεύρυνε τις αρμοδιότητες του Αρείου Πάγου αναθέτοντας σε αυτόν την περιφρούρηση του δημοκρατικού πολιτεύματος της πόλεως της Παλλάδας Αθηνάς, την εκτέλεση των νόμων, την επιμέλεια της σωστής αγωγής και ανατροφής των παιδών, την κόσμια εμφάνιση των πολιτών, την επίβλεψη των δημοσιών ηθών και της φιλεργίας, κολάζοντας τους ασώτους. Επιπροσθέτως θέσπισε νόμο ούτως ώστε να εισαγγέλλει (να καταγγέλλει) αξιόποινη πράξη όχι μόνο ο παθών αλλά κάθε πολίτης που θα λάβει γνώση τέλεσης αξιόποινης πράξης. Ο Σόλων και μετά ο Κλεισθένης προσπάθησαν να εξασφαλίσουν τη «δικαίη ανισότητα» που εκφράζει διαχρονικά η δημοκρατία με νομοθεσία που στόχο είχε να εξασφαλίσει την ισότητα των πολιτών

ενώπιον του νόμου. Σύμφωνα με τη μυθολογία, ο Άρειος Πάγος πρωτολειτούργησε ως ποινικό δικαστήριο όταν οι Θεοί του Ολύμπου δίκασαν τον Θεό Άρη για τον φόνο του Αλιρροθίου, γιου του θεού Ποσειδώνα, ο οποίος είχε βιάσει την Αλκίππη που ήταν κόρη του Άρη. Άλλη μία μυθική δίκη, που κρίθηκε στον Άρειο Πάγο από θεούς και ανθρώπους, είναι αυτή του Ορέστη για τον φόνο του Αιγίσθου και της μητέρας του Κλυταίμνηστρας προκειμένου να εκδικηθεί για τον φόνο του πατέρα του Αγαμέμνονα. Επί της ενοχής του Ορέστη υπήρξε ισοψηφία αλλά τελικά αυτός αθωώθηκε με την ψήφο της Θεάς Αθηνάς, η οποία κατά τη μυθολογία συνυπολογιζόταν προστιθέμενη στις αθωωτικές ψήφους. Ο Άρειος Πάγος, αποτελούμενος μόνο από θνητούς, δίκασε και τον Δαίδαλο για τον φόνο του ανιψιού του Τάλω.

Η ίδρυση του Αρείου Πάγου ως ποινικού δικαστηρίου χάνεται στους μυθικούς χρόνους και δε στην εποχή του βασιλιά Κέκροπα και τον Θησέα. Αναφέρεται στην περίοδο του πρώτου Μεσσηνιακού Πολέμου ως δικαστήριο όπου ήθελαν να δικαστούν οι Μεσσήνιοι. Ο Δράκων είναι αυτός που για πρώτη φορά θέσπισε γραπτό νόμο με τον οποίο η Πολιτεία κατάργησε την αυτοδικία και ανέλαβε την υποχρέωση να τιμωρεί τους δράστες ανθρωποκτονιών τετελεσμένων και σε απόπειρα, με τη διεξαγωγή ποινικής δίκης στον Άρειο Πάγο. Όπως αναφέρει ο Δημοσθένης, «*ιδιώτατον πάντων και σεμνώτατον δικαστήριον, υπέρ ου τσαούτ' εστίν ειπείν καλά παραδεδομένα και μυθώδη και ων αυτοί μάρτυρες εσμέν, όσα περί ουδενός άλλου*

Το όνομα του βράχου του Αρείου Πάγου προέρχεται είτε από τον θεό Άρη, που κατά τη μυθολογία δικάστηκε εκεί για τον φόνο του Αλιρροθίου, γιου του Ποσειδώνα, είτε από τις Αρές ή Ερινύες ή άλλως Ευμενίδες, που ήταν χθόνιες θεότητες της τιμωρίας και της εκδίκησης. ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Στην ελαιογραφία του Μπουγκερό (19ος αι.) απεικονίζονται οι Ερινύες να πλήττουν τον Ορέστη (Μουσείο Τέχνης, Κράισλερ, Νόρφολκ, Βιρτζίνια). ΚΑΤΩ: Αποψη του βράχου από την Ακρόπολη.

δικαστηρίου». Όπως αναφέρει ο Πausανίας, στον Άρειο Πάγο υπήρχαν δύο λίθοι. Στον ένα λίθο της ύβρεως (πέτρα του παραπτώματος κατά το Αττικό Δίκαιο) καθόταν ο κατηγορούμενος και στον άλλο λίθο της αναιδίας (πέτρα της αδιαλλαξίας) καθόταν ο κατηγορός που, σε αντίθεση με τα σημερινώς κρατούντα, δεν χορηγούσε αιδώ.

Ο Σόλων διεύρυνε τις αρμοδιότητες του Αρείου Πάγου αναθέτοντας σε αυτόν την περιφρούρηση του δημοκρατικού πολιτεύματος της πόλεως της Παλλάδας Αθηνάς, την εκτέλεση των νόμων, την επιμέλεια της σωστής αγωγής και ανατροφής των παιδών, την κόσμημα εμφάνιση των πολιτών, την επίβλεψη των δημοσίων ηθών και της φιλεργίας, κολάζοντας τους ασώτους. Προτομή του 3ου αι. π.Χ., Αρχαιολογικό Μουσείο Νάπολης.

Οι δίκες διεξάγονταν στο ύπαιθρο για να μη βρίσκονται οι δικαστές κάτω από την ίδια στέγη με όσους κατηγορούνταν για ιδιαιζόντως ειδεχθή και ανόσια εγκλήματα. Για τα υπόλοιπα θέματα της αρμοδιότητάς του ο Άρειος Πάγος συνεδρίαζε στη Βασιλείο Στοά στην Αγορά των Αθηνών. Όταν τελούνταν βαριά εγκλήματα με άγνωστους δράστες, που διατάρασσαν την ησυχία των Αθηναίων, ο Άρειος Πάγος αναλάμβανε αυτεπαγγέλτως να ερευνήσει την υπόθεση και το αποτέλεσμα της έρευνας το ανέφερε στον Δήμο. Στους ενόχους των ανθρωποκτονιών από πρόθεση επιβαλλόταν η ποινή του θανάτου και η δήμευση της περιουσίας τους. Οι εξουσίες που έδωσε ο Σόλων στον Άρειο Πάγο, πέραν των δικαστικών, έσωσαν την Αθήνα κατά την διάρκεια κρίσιμων για τον ελληνισμό ιστορικών γεγονότων.

Ο Άρειος Πάγος τάχθηκε υπέρ του πολεμικού σχεδίου του Θεμιστοκλή για να αντιμετωπιστεί ο περσικός κίνδυνος όταν ο Ξέρξης ετοιμαζόταν να εισβάλει στην πόλη. Με την απόφαση αυτή ο Άρειος Πάγος συνέβαλε στη νίκη της ναυμαχίας της Σαλαμίνας. Ο Άρειος Πάγος μετά τη ναυμαχία και για 17 έτη έμεινε επικεφαλής της αθηναϊκής πολιτείας. Η δημοκρατική όμως Αθήνα δύσκολα ανεχόταν την κατάσταση αυτή. Ο ρήτορας Εφιάλτης ηγέτης της δημοκρατικής παράταξης με ψήφισμα, κατόπιν δικής του προτάσεως, της εκκλησίας του Δήμου το 462 π.Χ. πέτυχε να περιοριστούν, στο πλαίσιο της επίτευξης μιας πιο ριζοσπαστικής δημοκρατίας, οι εξουσίες του Αρείου Πάγου με αποτέλεσμα κάποιες από αυτές να δοθούν στη Βουλή των Πεντακοσίων, στην Ηλιαία και στην εκκλησία του Δήμου. Ο Άρειος Πάγος περιορίστηκε στις δικαιοδοτικές του αρμοδιότητες και την εποπτεία του θρησκευτικού νόμου διά του κολασμού των εγκλημάτων κατά των ιερών ελαιών της Θεάς Αθηνάς, των τεμενών των θεών και των λατρευτικών

Όταν ο Ξέρξης ετοιμαζόταν να εισβάλει στην Αθήνα, ο Άρειος Πάγος με απόφασή του τάχθηκε υπέρ του πολεμικού σχεδίου του Θεμιστοκλή συμβάλλοντας στη νίκη της ναυμαχίας της Σαλαμίνας. Ο Άρειος Πάγος μετά τη ναυμαχία και για 17 έτη έμεινε επικεφαλής της Αθηναϊκής Πολιτείας. Έργο του Βίλχελμ φον Κάουλμπαχ.

εθίμων. Παρ' όλα αυτά, το κύρος του Αρείου Πάγου δεν μειώθηκε, διότι τα μέλη του ήταν δοκιμασμένες προσωπικότητες και συμβούλευαν τους Άρχοντες της πόλης που είχαν θητεία ενός χρόνου. Ουδέποτε παρατηρήθηκε ο Άρειος Πάγος να εμπλέκεται σε πολιτικές αντιπαλοότητες.

Πολύ συχνά η εκκλησία του Δήμου ανέθετε στους Αρεοπαγίτες να διαχειρίζονται χρήματα ή ακόμα να συμβουλευουν τον Δήμο σχετικά με τον χειρισμό σοβαρών ζητημάτων. Όταν ο Θρασύβουλος αποκατέστησε τη Δημοκρατία στην Αθήνα εκδιώκοντας τους Τυράννους και τον σπαρτιατικό ζυγό που ήταν απότοκος του ατυχούς Πελοποννησιακού Πολέμου, ο Άρειος Πάγος για ένα χρονικό διάστημα απέκτησε τις παλαιές του αρμοδιότητες. Οι Αθηναίοι θέλησαν με αυτό τον τρόπο να επανεισαγάγουν την πατρίο πολιτεία όπως αυτή διαμορφώθηκε από τον Σόλωνα και τον Κλεισθένη. Αργότερα ο Δημήτριος ο Φαληρέας (345 π.Χ. – 280 π.Χ.)

ανέθεσε στον Άρειο Πάγο και στους γυναικονόμους την εποπτεία για την τήρηση των νόμων κατά της χλιδής. Το 338 π.Χ., στην ατυχή μάχη των Αθηναίων και των συμμάχων τους στη Χαιρώνεια κατά του Φιλίππου, κάποιοι από τους Αθηναίους έρριψαν τα όπλα τους στο πεδίο της μάχης και λιποτακτήσαντες επέστρεψαν στην Αθήνα. Ο Άρειος Πάγος επέβαλε σε αυτούς την εσχάτη των ποινών αντί της ποινής της ατιμίας. Στη συνέχεια ο Άρειος Πάγος ανέδειξε στρατηγό τον συνετό Φωκίωνα ακυρώνοντας με σωφροσύνη την εκλογή του Χαράδημου. Ο Φωκίωνας προσπάθησε, διαβλέποντας ότι η ήττα ήταν αναπόφευκτη, να πετύχει μια αξιοπρεπή ειρήνη αντιμαχόμενος τους φανατικούς που ήθελαν να συνεχιστεί ο πόλεμος αλλά και τους φιλομακεδονικούς που ήθελαν ειρήνευση άνευ όρων. Στην ιστορία έμεινε η αποτροπή από αυτόν των Αθηναίων να πανηγυρίσουν για τον θάνατο του Φιλίππου με τη ρήση του ότι «η δύναμη των

«Ο Απόστολος Παύλος κηρύσσει στην Αθήνα», έργο του Ραφαήλ, 16ος αιώνας (Μουσείο Βικτωρίας και Αλβέρτου, Λονδίνο). ΚΑΤΩ. Ο πολιούχος της πόλεως των Αθηνών Άγιος Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης διετέλεσε μέλος του ανωτάτου δικαστηρίου του Αρείου Πάγου. Φορητή εικόνα των αρχών του 18ου αιώνα. ΔΕΞΙΑ: Ο Άρειος Πάγος, ως το ανώτατο δικαστήριο του νέου ελληνικού κράτους, συστάθηκε εκ νέου με το βασιλικό διάταγμα του βασιλιά Όθωνα της 16ης Οκτωβρίου 1834.

αντιπάλων μειώθηκε απλά κατά ένα άτομο». Κατά τους Ρωμαϊκούς Χρόνους ο Άρειος Πάγος διατήρησε την αιγλή του καθώς μοιραζόταν τις διοικητικές αρμοδιότητες από κοινού με τη Βουλή και την εκκλησία του Δήμου.

Άγιος Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης

Ο πολιούχος της πόλεως των Αθηνών Άγιος Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης ήταν από τους πρώτους Αθηναίους πολίτες που ασπάστηκαν τον χριστιανισμό και ήταν σύγχρονος του Χριστού. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 9 μ.Χ. όταν στη Ρώμη αυτοκράτορας ήταν ο Οκτάβιος Αύγουστος. Καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια των Αθηνών και διακρινόταν για τη σοφία, τη σύνεση και τις αρετές του. Ήταν μέλος του Αρείου Πάγου των χρόνων εκείνων. Σε εποχές που, δυστυχώς συχνά επαναλαμβάνονται, και που ούτε οι θεομοί ούτε οι άνθρωποι μένουν ανεπηρέαστοι από τις πιέσεις της εξουσίας και του χρήματος ο Διονύσιος ήταν στη συνείδηση των Αθηναίων δικαστής ανεπίληπτου ήθους, δικαστής που τη συνείδησή του δεν την έκαμπτε καμία κοσμική δύναμη. Έγινε Αρεοπαγίτης *«διά το περιφανές του ανδρός εν τε σοφία και πλούτῳ και τρίτῳ της πολιτείας ανεπιλήπτῳ»*. Ασπάστηκε τον χριστιανισμό το έτος 52 μ.Χ. όταν ο Απόστολος Παῦλος κήρυξε τη διδασκαλία του Χριστού στον βραχώδη λόφο του Άρεως και φιλοξενήθηκε στην οικία του Διονυσίου. Στην Αθήνα ο Παῦλος αντίκρισε ένα βωμό που ήταν αφιερωμένος στον άγνωστο θεό. Αυτόν τον άγνωστο θεό παρουσίασε στον Άρειο Πάγο και πλήθος πολύ πίστεψε, ανάμεσά τους και ο Διονύσιος.

Ο Άρειος Πάγος σταμάτησε τη λειτουργία του στα χρόνια του αυτοκράτορα Θεοδόσιου Α' του Μεγάλου (379-395 μ.Χ.). Μετά τη Β' Οικουμενική Σύνοδο του 382 μ.Χ. στην οποία προήδρευσε ο πατριάρχης Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός ή Θεολόγος, ο αυτοκράτορας καθιέρωσε την

Ορθοδοξία ως επίσημη θρησκεία του κράτους και στη συνέχεια με διατάγματα απαγόρευσε κάθε είδους «ειδωλολατρική δεισιδαιμονία» και δη τα ειδωλολατρικά λατρευτικά έθιμα, τη λειτουργία ειδωλολατρικών σχολών και οτιδήποτε θύμιζε την εποχή των «εθνικών». Έκλεισαν εκείνη την εποχή φιλοσοφικές σχολές, τα μαντεία των Δελφών και της Δωδώνης και το τελεστήριο της Ελευσίνας. Καταργήθηκαν οι Ολυμπιακοί Αγώνες και απομακρύθηκαν από τους δημόσιους χώρους αγάλματα και έργα που θύμιζαν την αρχαία θρησκεία. Ξέσπασαν αναταραχές που κατέληξαν σε ωμότητες από πλευράς των επικρατησάντων χριστιανών φανατικών που γκρέμισαν αρχαίους ναούς και κατέστρεψαν διαχρονικά έργα τέχνης, μεταξύ των οποίων και το χρυσελεφάντινο άγαλμα του Δία στην Ολυμπία που ήταν έργο του γλύπτη Φειδία και αποτελεί ένα από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου. Στο πλαίσιο του διωγμού των «ελλήνων εθνικών» καταργήθηκε και η βουλή του Αρείου Πάγου και κατά συνέπεια ο Άρειος Πάγος ως δικαστήριο. Ο Άρειος Πάγος, ως το ανώτατο δικαστήριο του νέου ελληνικού κράτους, συστάθηκε εκ νέου μετά την πάροδο περίπου 1.450 χρόνων, στα ερείπια που άφησε πίσω του ο οθωμανικός ζυγός και στο παρατεταμένο σκοτός από τη μη έλευση της περιόδου της Αναγέννησης σε οποιοδήποτε τουρκικό βιλαέτι, με το βασιλικό διάταγμα του βασιλιά Όθωνα της 16ης Οκτωβρίου 1834. Η πρώτη απόφαση του Αρείου Πάγου εκδόθηκε στις 30 Απριλίου 1835 και δημοσιεύτηκε την 1η Μαΐου 1835.

Μετατροπή ναών σε δικαστήρια επί Όθωνα

Όταν η Αθήνα έγινε το έτος 1834 πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, δεν υπήρχαν στη μικρή και ολιγάριθμη κωμόπολη εκείνων των χρόνων τα κατάλληλα κτίρια για να στεγαστούν οι

δημόσιες υπηρεσίες. Με πρόταση του τότε υπουργού Δικαιοσύνης Γεωργίου Πραΐδη ο βασιλιάς Όθωνας και η τριμελής Αντιβασιλεία που συνέδραμε τον νεαρό βασιλιά αποφάσισαν να χρησιμοποιηθούν ερειπωμένοι ιεροί ναοί της περιοχής του Ψυρρή για να στεγαστούν τα δικαστήρια. Στα ως άνω μέλη της Αντιβασιλείας, που αποφάσισαν σχετικά, περιλαμβάνονταν και ο διάσημος νομομαθής και καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Μονάχου Γεώργιος Λουδοβίκος φον Μάουερ.

Έτσι επιλέχτηκε ο ναός της Αγίας Ελεούσας στη συμβολή των οδών Κακουργιοδικείου και Αγίας Ελεούσας για να στεγαστεί το Κακουργιοδικείο-Πρωτοδικείο, ο ναός του Αγίου Αθανασίου, που δεν υπάρχει σήμερα αφού κατεδαφίστηκε για να δημιουργηθεί η πλατεία Ψυρρή, για το Εφετείο και ο ναός της Γεννήσεως του Σωτήρος, που βρίσκεται στην οδό Χριστοκοπίδου 2 κοντά στην εβραϊκή συνοικία, για τη στέγαση του Αρείου Πάγου. Οι ναοί αυτοί ήταν σε πολύ κακή κατάσταση, ενώ στον ναό που στέγασε τον Άρειο Πάγο είχε καταπέσει η στέγη.

Τη μετατροπή των ναών αυτών σε δικαστήρια ανέλαβε ο Δανός αρχιτέκτονας Χριστιανός Χάνσεν. Όπως σημειώνει η καθηγήτρια της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Πολυτεχνείου Κρήτης Αμαλία Κωτσάκη στο πόνημά της *Η στέγαση της Δικαιοσύνης - Αθήνα 1834-2014*, η απονομή της δικαιοσύνης κάτω από τον τρούλο ενός χριστιανικού ναού ενίσχυε το ηθικό των Ελλήνων ενώ συμβολίζονταν και η μέθεξη του Θεού σε αυτή την τελετουργία, καθιστώντας την κρίση των δικαστών περισσότερο προσεκτική και στον ανώτατο ανθρωπινό βαθμό δίκαιη. Στα εγκαίνια του Αρείου Πάγου λειτούργησαν επτά αρχιερείς παρουσία των μελών του ανωτάτου δικαστηρίου της εποχής και της βασίλισσας Αμαλίας. Μετά τη θεία λειτουργία η βασίλισσα άφησε το κάθισμά της, που

ήταν ένας θρόνος με ξυλόγλυπτο στέμμα και τον δικέφαλο αετό, ως αφιέρωμα στον ναό-δικαστήριο. Ο θρόνος αυτός φυλάσσεται σήμερα ως κειμήλιο μέσα στο Ιερό Βήμα του ναού. Στη θέση του παλαιού ναού το έτος 1880 ανεγέρθηκε ο νέος ναός της Γενέσεως Σωτήρος.

Εκείνα τα χρόνια ο Άρειος Πάγος στεγάστηκε, όπως και το Πρωτοδικείο, και στην εκκλησία της Παναγίας Βλασσαρούς που βρισκόταν στην εξαφανισμένη σήμερα συνοικία της Πλάκας μεταξύ των Αέρηδων και του Θησειού. Η εκκλησία αυτή κατεδαφίστηκε κατά τις ανασκαφές της Αρχαίας Αγοράς.

Γρήγορα έγινε αντιληπτό ότι οι ναοί δεν μπορούν να στεγάσουν τα δικαστήρια της πρωτεύουσας. Έτσι επιλέγεται, μετά το 1841 και μέχρι να κατασκευαστεί σε θεωρητικό πάντα επίπεδο το δικαστικό μέγαρο Αθηνών, οι δικαστικές υπηρεσίες να στεγάζονται σε μισθωμένες ιδιωτικές οικίες.

Ο Άρειος Πάγος το 1875 στεγάζεται στην οδό Θουκυδίδου στην περιοχή της Πλάκας στη γωνία με την οδό Νικοδήμου. Στην ίδια οδό στεγάζονται και δη στα κτίρια της οδού με αριθμό 13 και 7 αντίστοιχα το Πρωτοδικείο όσο και το Εφετείο Αθηνών. Το 1893 ο Άρειος Πάγος στεγάζεται στη συμβολή των οδών Πανεπιστημίου και Εμμανουήλ Μπενάκη, το Εφετείο στην οδό Σωκράτους και το Πρωτοδικείο στην πλατεία Μητροπόλεως σε μισθωμένα πάντα κτίρια. Η περιπέτεια της αξιοπρεπούς στέγασης της δικαιοσύνης στην Ελλάδα συνεχίστηκε, από τις αρχές του 20ού αιώνα, στον χώρο που στεγαζόταν το παλαιό εθνικό τυπογραφείο και δη μεταξύ των οδών Πανεπιστημίου, Σανταρόζα, Σταδίου και Αρσάκη.

Ο 20ος αιώνας

Από το 1934 και μέχρι το 1981 ο Άρειος Πάγος στεγάστηκε στο Ιλίου Μέλαθρον στην οδό Πανεπιστημίου. Το οικημα αυτό

Στη διασταύρωση των οδών Αγίας Ελεούσης και Κακουργιοδικείου, στην περιοχή του Ψυρρή, βρισκόταν επί Τουρκοκρατίας ο ενοριακός ναός της Αγίας Ελεούσας. Το 1835 αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθεί ως έδρα του Κακουργιοδικείου. Για τον σκοπό αυτό οικοδομήθηκε, μεταξύ των ετών 1835-1837, το σημερινό διώροφο νεοκλασικό κτίριο, χωρίς ωστόσο να κατεδαφιστεί πλήρως η εκκλησία.

κατασκευάστηκε από τον αρχαιολόγο Ερρίκο Σλήμαν το έτος 1884 για να χρησιμεύσει ως οικία του. Το έργο ανατέθηκε στον Ερνέστο Τσίλλερ και έχει έναν αναγεννησιακό ρυθμό που είναι προσαρμοσμένος στις διατάξεις του ώριμου κλασικισμού. Το 1926 και μετά τον θάνατο του Σλήμαν το κτίριο αγοράστηκε από το ελληνικό δημόσιο και μετά από λίγα χρόνια στεγάστηκε ο Άρειος Πάγος.

Από την 23η Φεβρουαρίου 1981 και μέχρι σήμερα ο Άρειος Πάγος μεταφέρθηκε στο κτίριο Θέμιδος Μέλαθρον που κατασκευάστηκε από τον αρχιτέκτονα Ιάσονα Ρίζο και βρίσκεται στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας απέναντι από το ιστορικό γήπεδο του Παναθηναϊκού Α.Ο. σε χώρο που καταλάμβαναν παλαιότερα οι φυλακές Αβέρωφ.

Διατελέσαντες πρόεδροι

Πρώτος Πρόεδρος του Αρείου Πάγου διορίστηκε ο Χριστόδουλος Κλωνάρης από τη Λεπτοκαρυά Ζαγορίου (1835-1848). Η έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης τον βρήκε στο Παρίσι να σπουδάζει νομικά. Υπήρξε ο δικηγόρος υπεράσπισης του οπλαρχηγού Πλαπούτα στην περιφημη δίκη κατ' αυτού και του Γέρου του Μοριά στο Ναύπλιο. Ο κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας τον διόρισε υπουργό Δικαιοσύνης, κάτι που επανέλαβε αργότερα ο Σπυρίδων Τρικούπης. Το 1837 αναγορεύτηκε σε επίτιμο καθηγητή στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έπαιξε ενεργό ρόλο στην επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843. Δημοσίευσε πολλές διατριβές του στο περιοδικό *Θέμις*, ιδιαίτερα δε για το Οθωμανικό Δίκαιο.

Μεταξύ των εξεχουσών προσωπικοτήτων που υπηρέτησαν τον ναό της Θέμιδας από τη θέση του προέδρου του Αρείου Πάγου θα πρέπει να αναφερθούν οι Γεώργιος Ράλλης, Αριστείδης Μωραΐτινης, Δημήτριος Βάλβης, Αντώνιος Ζηλήμων, Κωνσταντίνος Καυκάς, Στυλιανός Μαυρομικάλης και άλλοι. Αρκετοί επίσης ήταν εκείνοι οι λειτουργοί της Θέμιδας που διαδραμάτισαν ρόλο στην ιστορία της νεότερης Ελλάδας.

Ο Κωνσταντινουπολίτης Γεώργιος Ράλλης ήταν πρόεδρος του ανωτάτου δικαστηρίου για 12 έτη (1849-1861). Ο πατέρας του, ο Φαναριώτης πολιτικός Αλέξανδρος Ράλλης, απαγχονίστηκε μόλις ξέσπασε

η Ελληνική Επανάσταση. Ο ίδιος κατάφερε να διαφύγει στην Ευρώπη και σπούδασε νομικά στο Παρίσι και τη Βιέννη. Το 1837 διορίστηκε επίτιμος καθηγητής του εμπορικού δικαίου στη Νομική Σχολή Αθηνών και στη συνέχεια πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Κατ' επανάληψη διορίστηκε υπουργός Δικαιοσύνης. Γιος του ήταν ο πρωθυπουργός Ιωάννης Ράλλης και δισέγγονός του ο πρωθυπουργός Γεώργιος Ράλλης.

Ο Αριστείδης Μωραΐτινης (1861-1871) εκ Σμύρνης ορμώμενος σπούδασε νομικά στην Ιταλία και τη Γαλλία. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του γνωρίστηκε με τον Ιωάννη Καποδίστρια ο οποίος τον προέ-

Ο θρόνος της βασίλισσας Αμαλίας όπως φυλάσσεται σήμερα στον ναό της Γενέσεως του Σωτήρος στη συνοικία Ψυρρή. Στη θέση της υπήρχε εκκλησία των μεταβυζαντινών χρόνων του Χριστοκοπίδη. Μετά την απελευθέρωση στέγαζε προσωρινά τον Άρειο Πάγο. Μνημονεύεται ότι στα εγκαίνια της εκεί λειτουργίας του Ανωτάτου Δικαστηρίου παρέστη και η βασίλισσα Αμαλία.

τρεψε να εγκαταλείψει τη Σμύρνη, στην οποία σκόπευε να επιστρέψει, και να έλθει στην Ελλάδα. Το 1863 και το 1867 κλήθηκε για να αναλάβει υπηρεσιακός πρωθυπουργός της Ελλάδας. Με την ιδιότητα αυτή υποδέχτηκε τον βασιλιά Γεώργιο Α' κατά την αποβίβασή του στον Πειραιά.

Ο Μεσολογγίτης Δημήτριος Βάλλβης (1872-1885). Κατά την πολιορκία του Μεσολογγίου βρισκόταν μέσα στην πόλη με την οικογένειά του. Κατάφερε κατά την έξοδο να διαφύγει στη νήσο Κάλαμο και από εκεί στην Ιταλία. Σπούδασε νομικά στην Πίζα. Ήταν πρόεδρος του ειδικού δικαστηρίου που δίκασε μέλη της κυβέρνησης Βούλγαρη (Σιμωνιακά). Τιμήθηκε με τον Μεγαλόσταυρο του Σωτήρα. Ο βασιλιάς Γεώργιος Α' στις 3 Μαΐου 1886 τον διόρισε, λόγω της έκρυθμης πολιτικής κατάστασης, πρωθυπουργό.

Ο Σίφνιος Αντώνιος Ζηλήμων (1922-1933). Επί των ημερών του το κύρος της δικαιοσύνης έφτασε σε κορυφαία ύψη. Για δεκαετίες, μετά τη συνταξιοδότησή του, μνημονευόταν στους δικαστικούς κύκλους η περίοδος Ζηλήμονα στον Άρειο Πάγο. Αναγορεύτηκε επίτιμος διδάκτωρ των Πανεπιστημίων Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Κατά την περίοδο της Κατοχής αρνήθηκε να συνεργαστεί με τους Γερμανούς, περιορίστηκε στη γενέτειρά του και απεβίωσε το 1944.

Ο Ιωάννης Αποστολόπουλος, που καταγόταν από τις Κομποτάδες Φθιώτιδας (1953-1959), το 1926 απολύθηκε από το δικαστικό Σώμα γιατί δεν συμμορφώθηκε με τας «άνωθεν οδηγίας» της κυβέρνησης Γεωργίου Κονδύλη. Επανήλθε στον δικαστικό κλάδο λόγω των μεγάλων αντιδράσεων που προκλήθηκαν στον νομικό κόσμο από την απόλυσή του. Διετέλεσε προϊστάμενος του Πρωτοδικείου Αθηνών και εξέδωσε το έργο *Ο Πρόεδρος Πρωτοδικών*. Για την αφοσίωσή του στη δικαιοσύνη τιμήθηκε με το παράσημο του χρυσού Ταξίαρχη και τον Μεγαλόσταυρο του

Τάγματος Γεωργίου Α'. Αίθουσα του Πρωτοδικείου Αθηνών φέρει το όνομά του.

Ο Κωνσταντίνος Καυκάς από το Δεβένι Κορινθίας (1959-1963) τιμήθηκε με τον Μεγαλόσταυρο του Τάγματος του Φοίνικος και κατέλιπε πλούσιο συγγραφικό έργο σχετικά με το Αστικό Δίκαιο.

Ο Μανιάτης Στυλιανός Μαυρομικάλης (1963-1968) καταγόταν από την ιστορική οικογένεια των Μαυρομικαλαίων. Σπούδασε νομικά στη Γερμανία και την Ελβετία. Διατέλεσε το έτος 1963 υπηρεσιακός πρωθυπουργός αναλαμβάνοντας ταυτόχρονα και το Υπουργείο Εσωτερικών με σκοπό να οδηγήσει τη χώρα σε εκλογές. Απομακρύνθηκε από τη θέση του το 1968 για να επανέλθει τιμητικά το έτος 1974. Τιμήθηκε με τον Ανώτερο Ταξίαρχη του Φοίνικος.

Ο Κερκυραίος Κωνσταντίνος Γάγγας (1976-1977) διετέλεσε υπουργός Δικαιοσύνης στην κυβέρνηση Κωνσταντίνου Καραμανλή το 1975.

Ο Γεώργιος Κώνστας από τη Φωκίδα (1982-1985) πρωτοστάτησε στην ίδρυση της Ενώσεως Δικαστών και Εισαγγελέων. Το 1968 απολύθηκε από το δικαστικό Σώμα, μαζί με άλλους δικαστικούς όπως ο μετέπειτα Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας Χρήστος Σαρτζετάκης, με το Β.Δ. της 29ης Μαΐου 1968. Αποκαταστάθηκε στην υπηρεσία του τον Σεπτέμβριο του 1974.

Ο Ιωάννης Γρίβας από την Κάτω Τιθορέα Λοκρίδας (1989-1990) διετέλεσε υπηρεσιακός πρωθυπουργός της Ελλάδας για να οδηγηθεί η χώρα στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1989. Συμμετείχε στο δικαστήριο που δίκασε τους ηγέτες του πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου 1967. Ήταν επικεφαλής δικαστής στο ειδικό δικαστήριο που δίκασε το σκάνδαλο για το γιουγκοσλαβικό καλαμπόκι.

Ο Βασίλειος Κόκκινος, από την Ατλάντη Φθιώτιδας (1990-1996), το έτος 1974 και μέχρι τον Μάιο του 1975, παράλληλα

με τα δικαστικά του καθήκοντα, διετέλεσε δήμαρχος Ναυπλίου διορισμένος από την κυβέρνηση εθνικής ενότητας μέχρι τη διεξαγωγή των δημοτικών εκλογών. Ήταν πρόεδρος του Ειδικού Δικαστηρίου που δίκασε το σκάνδαλο της Τράπεζας Κρήτης το 1991.

Πέρα από τους προαναφερθέντες θα πρέπει να αναφερθούν η Βασιλική Θάνου από τη Χαλκίδα (2015-2017), η πρώτη γυναίκα υπηρεσιακή πρωθυπουργός της Ελλάδας από 21 Αυγούστου 2015 μέχρι 21 Σεπτεμβρίου 2015, και η Ρένα Ασημακοπούλου από την Πυλία Μεσσηνίας (2011-2013), που ήταν η πρώτη ελληνίδα πρόεδρος του Αρείου Πάγου.

Πρώτος εισαγγελέας του Αρείου Πάγου του νεοσύστατου ελληνικού κράτους εξελέγη ο Ανδρόνικος Πάικος εκ Θεσσαλονίκης (1835-1837 και 1857-1866), διετέλεσε Μακεδόνας αγωνιστής κατά τον μεγάλο ξεσηκωμό του Γένους το 1821. Μετά την έλευση του Ιωάννη Καποδίστρια ολοκλήρωσε τις σπουδές του στην Ευρώπη. Σπούδασε νομικά στην Πίζα και άσκησε δικηγορία στη Βιέννη. Η Επανάσταση του 1821 τον βρήκε στη Μολδοβλαχία. Συμμετείχε στις προσπάθειες του Ρήγα Φεραίου για την κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασης. Συγκέντρωσε χρήματα και πολεμοφόδια και ναυλώνοντας ένα ιστιοφόρο καράβι αφίχθηκε στην Καλαμάτα περί τα τέλη του 1821 και εντάχθηκε στο σώμα του Δημήτριου Υψηλάντη λαμβάνοντας μέρος σε διάφορες μάχες κατά τον απελευθερωτικό αγώνα. Εκλέχτηκε πληρεξούσιος στην Α' Εθνοσυνέλευση το 1843. Το 1837 διορίστηκε από τον Αρμανσπεργκ, ενώ απουσίαζε ο Όθωνας, καθηγητής και κοσμήτορας στη Σχολή Δικαστικών και Πολιτικών Επιστημών. Όταν ο βασιλιάς επέστρεψε στην Ελλάδα, ανακάλεσε τον διορισμό αυτό. Διορίστηκε αρχικά Υπουργός Δικαιοσύνης το 1837 και μετά υπουργός Εξωτερικών το έτος 1841.

Ο Κωνσταντινουπολίτης Δημήτριος Σούτζος (1837-1847), όταν εξεργάγη η Επανάσταση οπούδαζε στο Ιάσιο και εντάχθηκε στον Ιερό λόχο από τον Νικόλαο Υψηλάντη λαμβάνοντας μέρος στην ατυχή μάχη του Δραγατσανίου την 7η Ιουνίου 1821. Το 1837 διορίστηκε έκτακτος καθηγητής της Σχολής Δικαστικών και Πολιτικών Επιστημών. Υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Αρχαιολογικής Εταιρείας Αθηνών. Μετείχε στη σύνθεση του δικαστηρίου που καταδίκασε τον Κολοκοτρώνη και τον Πλαπούτα.

Ο Ιωάννης Σωμάκης (1848-1857), από το Χαλίκι Ηπείρου, έλαβε μέρος στην Επανάσταση κατά της τουρκικής τυραννίας. Μετείχε στην έκδοση της πρώτης πολιτικής απόφασης του Αρείου Πάγου του νεότερου ελληνικού κράτους που αναφέρθηκε πιο πάνω. Ήταν εξάδελφος του Ιωάννη Κωλέττη.

Ο Κωνσταντίνος Προβελέγγιος (1866-1873), από τη Σίφνο, γόνος οικογένειας που καταγόταν από τη Φλωρεντία. Σπούδασε νομικά στην Πίζα, τη Γένοβα, τη Βαυαρία και την Πρωσία. Αναγορεύτηκε διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης. Το 1837 διορίστηκε καθηγητής της Νομικής Αθηνών. Διετέλεσε Υπουργός Δικαιοσύνης (1852), Οικονομικών (1853) και Εσωτερικών (1857-1859 και 1866). Ήταν θείος του ποιητή Αριστείδη Προβελέγγιου.

Ο Κωνσταντίνος Βασιλείου από την Καλαμάτα (1876-1918), σπούδασε νομικά σε Γερμανία και Γαλλία και εκλέχτηκε καθηγητής της Νομικής Σχολής Αθηνών το έτος 1911 διδάσκοντας αστικό και ποινικό δικονομικό δίκαιο.

Ο Άγγελος Μπουρόπουλος από το Ναύπλιο διετέλεσε εισαγγελέας του Αρείου Πάγου για 11 περίπου χρόνια (1939-1945 και 1946-1950). Το 1920, ως εισαγγελέας Πρωτοδικών, τοποθετήθηκε Διευθυντής Δικαστικού στην ελληνική Αρμοστεία της Σμύρνης και υπηρέτησε μέχρι την αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων.

Από 1934 έως το 1981 ο Άρειος Πάγος εγκαταστάθηκε στο Ιλίου Μέλαθρον.

Αναγορεύτηκε διδάκτωρ της Νομικής Σχολής το 1912. Στην υπηρεσιακή κυβέρνηση Θεοτόκη διορίστηκε υπουργός Δικαιοσύνης. Υπήρξε πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου και στη συνέχεια Πρόεδρος της Επιτροπής Συντάξεως του Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Ίδρυσε μαζί με καθηγητές της Νομικής Σχολής το μακροβιότερο και ιστορικότερο περιοδικό *Ποινικά Χρονικά*. Όταν αποχώρησε από τον Άρειο Πάγο, η εφημερίδα των Ελλήνων Νομικών έγραψε ότι *«γενική είναι τοις πάσιν η συνείδησις ότι ο απελθών εισαγγελεύς εκράτησεν υψηλά την κορυφήν του αξιώματός τούτου»*. Διετέλεσε υπηρεσιακός υπουργός Δικαιοσύνης τα έτη 1951 και 1956. Τιμήθηκε με τον Μεγαλόσταυρο του Φοίνικος. Μετά τον θάνατό του η Ελληνική Εταιρεία Ποινικού Δικαίου διοργάνωσε προς τιμήν του επιστημονικό μνημόσυνο.

Ο Δημήτριος Κιουσόπουλος από την Ανδρίτσεινα Ολυμπίας (1950-1952) ανέ-

λαβε το Γραφείον της Εισαγγελίας περί των εγκληματιών πολέμου και με την ιδιότητα αυτή αντιπροσώπευσε την Ελλάδα ως βοηθός κατηγορού στο διεθνές δικαστήριο της Νυρεμβέργης κατά την εκδίκαση της δεύτερης σειράς εγκληματιών πολέμου. Το 1951 διετέλεσε υπηρεσιακός Υπουργός Εσωτερικών και τον Οκτώβριο του 1952 του ανατέθηκε ο σχηματισμός υπηρεσιακής κυβέρνησης που διεξήγαγε τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1952. Τιμήθηκε με τον Μεγαλόσταυρο του Φοίνικα και τον Ανώτατο Ταξίαρχο του Γεωργίου Α'. Επιμελήθηκε τη σύνταξη και έκδοση της ελληνικής βίβλου για τα διαπραχθέντα στην Ελλάδα εγκλήματα πολέμου κατά τη γερμανική κατοχή. Το «*Νέον Δίκαιον*» διέβλεψε στο πρόσωπό του *«τον πανδερκή οφθαλμόν τον εφορευόμενα των δικαστικών ημών πραγμάτων»*.

Ο Κωνσταντίνος Κόλλιας από τα Στύλια Κορινθίας (1962-1968) υπηρέτησε τη θητεία του στο εκστρατευτικό σώμα Μικράς Ασίας και τιμήθηκε με αριστείο ανδρείας.

Διετέλεσε ο πρώτος πρωθυπουργός μετά το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967 στο πλαίσιο συμβιβασμού των Ανακτόρων, που δεν ήθελαν στρατιωτικό πρωθυπουργό, με τους πρωταίτιους του πραξικοπήματος. Μετά το αποτυχημένο αντιπραξικόπημα του βασιλιά Κωνσταντίνου της 13ης Δεκεμβρίου 1967, στο οποίο πήρε ενεργά μέρος, απέδρασε στη Ρώμη συνοδεύοντας τη βασιλική οικογένεια. Αμέσως μετά καθαιρέθηκε από εισαγγελέας

του Αρείου Πάγου. Επέστρεψε στην Αθήνα μετά την επάνοδο του Κωνσταντίνου Καραμανλή το 1974.

Ο Ανδρέας Τούσης από το Θεσπρωτικό Πρέβεζας (1954-1968). Το έτος 1968 με τον νόμο «περί εξυγιάνσεως της τακτικής δικαιοσύνης» απολύθηκε από το δικαστικό σώμα. Το 1974 αποκαταστάθηκε αλλά δεν επανήλθε στο εισαγγελικό σώμα λόγω συμπλήρωσης του ανωτάτου ορίου ηλικίας. Το 1951 αναγορεύτηκε διδάκτορας

Εξωτερική όψη του κτιρίου του Αρείου Πάγου, επί της λεωφόρου Αλεξάνδρας. Εγκαινιάστηκε το 1981. ΚΑΤΩ: Η αίθουσα ολομέλειας του Αρείου Πάγου.

της Νομικής Σχολής των Παρισίων. Συνέγραψε νομικά πονήματα τόσο στο Αστικό όσο και στο Ποινικό Δίκαιο. Ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα και έχοντας από το 1952 τη διεύθυνση του Γραφείου Εγκλημάτων Πολέμου κατάφερε να συλλάβει τον Απρίλιο του 1957 τον εγκληματία πολέμου Γερμανό Μαξ Μέρτεν. Αυτός ήταν ανώτατος εισαγγελέας της ναζιστικής Γερμανίας. Θεωρείται ο κύριος υπεύθυνος της γενοκτονίας των Εβραίων της συμπρωτεύουσας. Για τον λόγο αυτό αποκλήθηκε και «κασάπης της Θεσσαλονίκης». Παρά τις πιέσεις που δέχτηκαν τα Υπουργεία Δικαιοσύνης και Εξωτερικών από τον Γερμανό πρέσβη στην Αθήνα και την τότε γερμανική κυβέρνηση, ο εισαγγελέας δεν ενέδωσε, κατάφερε να τον προφυλακίσει και να τον οδηγήσει ενώπιον της ελληνικής δικαιοσύνης όπου και καταδικάστηκε σε κάθειρξη 25 ετών. Δύο χρόνια μετά τη σύλληψή του εκδόθηκε από τη Βουλή των Ελλήνων σχετικός νόμος με βάση τον οποίο απελάθηκε στη Δυτική Γερμανία. Κατά την κηδεία του ο αντεισαγγελέας του Αρείου Πάγου Λεωνίδα Παπακαρούς ανέφερε: *«Ο Ανδρέας Τούσης υπήρξε εν εξέχουσα δικαστική φυσιογνωμία προικισμένος με το τάλαντον και την ψυχοσύνθεση του δικαστού, την ευψυχίαν και το θάρρος, την ευσυνειδησίαν και την ηθικὴν ακεραιότητα, την οποίαν εις τας κρίσιμους στιγμάς της Δικαιοσύνης επέδειξεν»*.

Ο Κωνσταντίνος Σταμάτης (1985-1986), από τη Σάμο, με πλούσιο συγγραφικό και επιστημονικό έργο. Διδάκτωρ ποινικού δικαίου της Νομικής Σχολής με θέμα της διατριβής του τη συρροή ποινικών νόμων. Μετεκπαιδεύτηκε στο Τύμπιγκεν Γερμανίας. Το 1975 υποστήριξε την κατηγορία στη δίκη στο Πενταμελές Εφετείο των πρωτεργατών του πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου 1967. Διετέλεσε υπηρεσιακός υπουργός Δικαιοσύνης κατά τις εκλογές των ετών 1989 και 1990 και υπουργός

Δικαιοσύνης στην κυβέρνηση Ξεν. Ζολώτα (1989-1990). Υπήρξε αντιπρόεδρος της ελληνικής εταιρείας Ποινικού Δικαίου. Εξελέγη στην αρχή έκτακτος και στη συνέχεια τακτικός καθηγητής του Ποινικού Δικαίου της Νομικής Σχολής Αθηνών διδάσκοντας τους φοιτητές Ποινικό Δίκαιο και ποινική δικονομία.

Ο Γεώργιος Πλαγιαννάκος από το Γύθειο (1989-1993) συμμετείχε ως εφέτης με πρόεδρο τον Ιωάννη Ντεγιάννη στο πενταμελές εφετείο που δίκασε τους πρωταίτιους του πραξικοπήματος του 1967. Αναγορεύτηκε διδάκτωρ της Νομικής Σχολής του Αμβούργου. Συνέχισε τις μεταπτυχιακές σπουδές του στην Ελβετία. Η διδακτορική του διατριβή δημοσιεύτηκε στα γερμανικά με δαπάνες του Πανεπιστημίου του Αμβούργου και του Ινστιτούτου Μαξ Πλανκ. Το έτος 1982 διενήργησε έρευνα για τη μασονία στους κόλπους του δικαστικού σώματος και με πόρισμα προς τον εισαγγελέα του Αρείου Πάγου πρότεινε να απαγορευτεί στους δικαστές να μετέχουν σε τεκτονικές στοές. Οι εισηγήσεις του υιοθετήθηκαν. Διετέλεσε υπηρεσιακός Υπουργός Δικαιοσύνης για τις εκλογές του 1993.

Πρώτη γυναίκα εισαγγελέας του Αρείου Πάγου (2013-2016) υπήρξε η Ευτέρπη Κουτσαμάνη από τον Πολιχνίτο Μυτιλήνης, η οποία κατείχε την εισαγγελική έδρα στη δίκη σε δεύτερο βαθμό της τρομοκρατικής οργάνωσης «17 Νοέμβρη».

Εισαγγελείς Θύματα

Το εισαγγελικό σώμα πλήρωσε βαρύ τίμημα στον αγώνα για την προάσπιση της δημοκρατίας, της δικαιοσύνης και της κοινωνικής ειρήνης. Θύματα της τρομοκρατίας αλλά πάντα στις μνήμες όλων των υπηρετούντων στο δικαστικό και εισαγγελικό σώμα είναι οι φονευθέντες εισαγγελείς Κωνσταντίνος Ανδρουλιδάκης τη 10η Ιανουαρίου 1989 και Γεώργιος Θεοφανόπουλος την 1η Απριλίου 1985,

όπως επίσης και ο τραυματισθείς εισαγγελέας Παναγιώτης Ταρασουλέας τη 18η Ιανουαρίου 1989.

Σημαντικοί εισαγγελείς

Αείμνηστοι θα μείνουν στη συνείδηση όλων οι εισαγγελείς που προέταξαν τα στήθη τους στο πλαίσιο της άσκησης του λειτουργήματός τους. Δεν θα ξεχαστεί ο εισαγγελέας Παύλος Δελαπόρτας από την Κεφαλλονιά για το σθένος που επέδειξε στη δίκη της υπόθεσης Λαμπράκη αλλά και ο χαλκέντερος και ακέραιος αντεισαγγελέας του Αρείου Πάγου Δημήτριος Τσεβάς για τους αγώνες του για τη δικαιοσύνη. Ο Τσεβάς, που γεννήθηκε στο Πολυδένδρι Αττικής, μεταξύ άλλων συνέταξε το πόρισμα για τα γεγονότα της εξέγερσης του Πολυτεχνείου το 1973, ενώ ήταν πολέμιος της διαφθοράς εντός και εκτός του δικαστικού και εισαγγελικού σώματος. Μεταξύ των σοβαρότατων υποθέσεων που ερεύνησε ήταν και αυτή του θανάτου του Αλέκου Παναγούλη σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα την 1η Μαΐου 1976 δηλώνοντας ότι *«είναι περίεργο ατύχημα. Τόσο περίεργο για να μην μπορεί κανείς να υποστηρίξει λογικώς ότι είναι ατύχημα»*. Όταν υπηρετούσε ως εισαγγελέας Πρωτοδικών Ηρακλείου Κρήτης ήρθε σε ρήξη με τους κυβερνητικούς την εποχή εκείνη παράγοντες. Αργότερα ασχολήθηκε με το σκάνδαλο Κοσκωτά και την τρομοκρατία στην Ελλάδα. Όπως αναφέρει ο Γεώργιος Πλαγιανάκος στη νεκρολογία που δημοσιεύτηκε στα *Ποινικά Χρονικά*, *«ήταν ένας ασκητικός εισαγγελέας μακριά από κοσμικές ή κοινωνικές εμφανίσεις, αφοσιωμένος στο δικαστικό του έργο κατά τρόπο σχεδόν ιεραποστολικό, και αυτός ήταν ένας επιπλέον λόγος της πλήρους αφοσίωσής του στο δικαστικό ιδεώδες την πραγμάτωση του οποίου εναγωνίως επεδίωκε»*.

Πρώτοι διδάξαντες το «δικαστικό σθένος» ήταν οι δικαστές Γεώργιος Τερτσέτης και Αναστάσιος Πολυζωίδης, που αρνήθηκαν να υπογράψουν ως μέλος και πρόεδρος του Πενταμελούς Δικαστηρίου Ναυπλίου αντιστοίχα, με διαταγή άνωθεν, την καταδίκη του Θ. Κολοκοτρώνη και του Δημητρίου Πλαπούτα για εσχάτη προδοσία. Ο Αναστάσιος Πολυζωίδης φυλακίστηκε για την πράξη του αυτή αλλά, όταν ενηλικιώθηκε ο βασιλιάς Όθωνας, αποκαταστάθηκε και έφτασε να λάβει τη θέση του αντιπροέδρου του Αρείου Πάγου, ενώ το 1837 διορίστηκε Υπουργός Παιδείας και Εσωτερικών. Υπήρξε πολέμιος του Ι. Καποδίστρια.

Επιστημονική και υπηρεσιακή καταξίωση επέδειξαν τα πολύ πρόσφατα χρόνια, μεταξύ άλλων, ο πρόεδρος του Αρείου Πάγου Στέφανος Μαθίας (1996-2002) από την Αθήνα, ο εισαγγελέας του Αρείου Πάγου Ευάγγελος Κρουσταλάκης (2002-2003) από τη Θήβα, ο γνωστός για την ευθυκρισία και την εξέχουσα νομική κατάρτισή του αρεοπαγίτης Διονύσιος Κονδύλης, ο διώκτης της διαφθοράς στο ελληνικό δημόσιο εισαγγελέας του Αρείου Πάγου Γεώργιος Σανιδάς από τη Λιβαδειά (2006-2009) και τόσοι άλλοι. Πέραν όσων προσωπικοτήτων αναφέρθηκαν πιο πάνω αλλά και όσων από δική μας ασυνείδητη αμέλεια δεν αναφέρθηκαν, θα πρέπει να κάνουμε ειδική μνεία στους αφανείς και μη αντικρίζοντες τα φώτα της δημοσιότητας χαμηλόβαθμους ακόμα δικαστές και εισαγγελείς που σε χαλεπούς καιρούς με εργατικότητα, αυταπάρνηση και συνείδηση της υψηλής αποστολής τους νυχθημερόν μοχθούν στον ναό της Θέμιδας για να επιτελέσουν το καθήκον τους μην ενδίδοντας σε κάθε είδους πειρασμό και σειρήνα. Είθε ο θεός να είναι αρωγός στην επιτέλεση του δύσκολου λειτουργήματός τους.

Ο Γεώργιος Χ. Βούλγαρης είναι αντεισαγγελέας Εφετών.

Συστήματα εξωτερικής Θερμομόνωσης **Baumit**

baumit

Εξοικονομήστε ενέργεια
και βελτιώστε το επίπεδο
διαβίωσης.

- Μέχρι και 250% λιγότερη κατανάλωση ενέργειας
- Υψηλή ποιότητα και εξαιρετικά ανθεκτικές ενώσεις
- Άριστη και εύκολη εργασιμότητα
- Ποικιλία χρωμάτων και επιχρισμάτων
- Υγιεινή διαβίωση και μόνιμη βελίτωση της ποιότητας ζωής
- Αντέχουν μια ολόκληρη ζωή

Παντού δίπλα σας
210 55 80 120-1

baumarket.gr

ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΩΝ ΜΑΓΙΑ

«Πολύ νωρίς, για να προσεγγίσω την αρχαιολογία του Μεξικού, ειδικεύτηκα στο ημερολόγιο των Μάγια, των οποίων τα μυστικά μου αρέσει να αποκαλύπτω στο ευρύ κοινό»

ΤΗΣ ΕΛΙΣΣΕ ΦΕΡΡΑΝ

Οι Μάγια

Θα ταρκαουνήσουν τον πλανήτη

Τι θα συνέβαινε στις 21 Δεκεμβρίου 2012; Αυτό είναι το μεγάλο ερώτημα που είχε τεθεί τότε. Ο καθένας είχε τη δική άποψη: οι Μάγια προέβλεψαν «το τέλος του κόσμου για το 2012», αυτό είναι «το τέλος του ημερολογίου τους», «το τέλος ενός κύκλου» και «η αρχή μιας νέας εποχής». Σε ποιον να δώσω τα περισσότερα εύσημα; Σε θεωρίες αποκάλυψης, σε νέες ομιλίες, σε αρχαιολόγους ή στις σύγχρονες κοινότητες των Μάγια;

Δεδομένου του εύρους των πληροφοριών που είναι διαθέσιμες στο διαδίκτυο, είναι σχεδόν αδύνατο για τους μη ειδικούς να διακρίνουν τι είναι ιστορική μαρτυρία και τι ερμηνεία. Όσο για την εξεύρεση της προφητείας των Μάγια που ήταν η αιτία όλης αυτής της συζήτησης, είναι χάσιμο χρόνου, καθώς... δεν υπάρχει! Προς δυσαρέσκεια όλων των εραστών των αποκαλυπτικών θεωριών, οι αρχαίοι Μάγια δεν έγραψαν απολύτως τίποτα για το τέλος της χρονιάς ούτε προέβλεψαν «το τέλος του κόσμου» ούτε προανήγγειλαν καταστροφικά γεγονότα με το «τέλος του ημερολογίου τους». Για να εξετάσουμε την

προέλευση αυτής της φήμης, είναι σημαντικό να επιστρέψουμε σε διάφορα σημεία. Ποιοι είναι οι Μάγια για τους οποίους μιλάμε; Και σε ποιο χρονοδιάγραμμα αναφερόμαστε; Αυτά τα ιστορικά και πολιτιστικά ορόσημα είναι απαραίτητα για όποιον επιθυμεί να κατανοήσει τη λειτουργία του ημερολογίου τους και τη συμμετοχή του στο φαινόμενο του 2012.

Ονόματα και ημερομηνίες παντού

Οι γνώσεις μας για το ημερολόγιο των Μάγια σχετίζονται στενά με την ιστορία της αποκωδικοποίησης της γραφής τους. Στα τέλη του 19ου αιώνα, οι πρωτοπόροι της αρχαιολογίας των Μάγια ανακάλυψαν το μυστήριο των πρώτων αναγλύφων: ονόματα ημερών, κύκλων και ημερομηνιών, που υπάρχουν παντού. Στην κλασική εποχή (η ακμή του πολιτισμού των Μάγια συμπίπτει με την περίοδο μεταξύ 300 και 900 μ.Χ.), κάλυψαν σχεδόν όλες τις στήλες που ανεγέρθηκαν στην καρδιά των τελετουργικών τους τετραγώνων. Χάρη στην κατανόηση αυτών των ημερομηνιών, η ιστορία αυτού του πολιτισμού έχει πλέον εν μέρει ανασυσταθεί. Στις επιγραφές, η παρουσία του ημερολογίου είναι

Ο ιερέας παρουσιάζεται με τα χαρακτηριστικά του θεού Ήλιου, είναι ο aj k'ij («φύλακας των ημερών»), είναι αυτός ο οποίος ερμήνευσε την επιρροή των θεοτήτων οι οποίες προεδρεύουν κάθε ημέρα, για να αξιολογήσει, με την ευκαιρία της γέννησης, τις επαγγελματικές και ψυχολογικές ικανότητες του νεογέννητου.

τόσο έντονη που οι πρώτοι αρχαιολόγοι θεωρούσαν τους Μάγια μια κοινωνία ειρηνικών ιερέων, παθιασμένη με την καταγραφή του χρόνου. Αυτό το ρομαντικό όραμα έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τον τρόπο με τον οποίο οι Ισπανοί είχαν απεικονίσει τον πολιτισμό των Αζτέκων (περ. 1200-1519 μ.Χ.): μια βίαιη κοινωνία, όπου ασκούσαν συστηματικά η πρακτική της ανθρωποθυσίας. Έκτοτε, αρχαιολογικά ευρήματα στα τέλη του 20ού αιώνα έδειξαν ότι οι διαφορές μεταξύ των δύο αυτών πολιτισμών απέχουν πολύ από το να είναι τόσο προφανείς (βλ. πλαίσιο). Οι ιερείς των Μάγια, όπως οι Αζτέκοι, χρησιμοποιούν ένα τελετουργικό ημερολόγιο 260 ημερών, σε συνδυασμό με ένα ηλιακό έτος 360 ημερών, στο οποίο προσθέτουν 5 ημέρες για τη συμπλήρωσή του. Αυτό το ημερολόγιο είναι κοινό για όλους τους πολιτισμούς που γεννήθηκαν στη Μέση Αμερική (πολιτισμική ζώνη από το Μεξικό ως και την Ονδούρα, της οποίας ο μητρικός πολιτισμός ήταν οι Ολμέκοι, 1500-400 π.Χ.). Η βάση αυτού του συστήματος είναι ο κύκλος των 260 ημερών. Οι Μάγια τον αποκαλούσαν *τσολκίν* (*tzolkin*) και οι Αζτέκοι *τοναλπογουάλλι* (*tonalpohualli*).

Αυτοί οι πολιτισμοί είναι οι μόνοι στον κόσμο που επινόησαν ένα ημερολόγιο 260 ημερών. Πράγματι, η διάρκειά του δεν αντιστοιχεί σε κανένα αστρονομικό φαινόμενο (σεληνιακό ή ηλιακό) και εξάπτει την περιέργεια αρκετών γενεών αρχαιολόγων. Σήμερα, το αίνιγμα αποσαφηνίζεται με πληροφορίες που συλλέγονται από τις κοινότητες της Γουατεμάλας οι οποίες εξακολουθούν να το χρησιμοποιούν: η διάρκεια του *τσολκίν* λέγεται πως σχετίζεται με εκείνη της ανθρώπινης κύησης (9 μήνες ή 270 ημέρες). Ο συμβολισμός

είναι απόλυτα λογικός όταν γνωρίζουμε πώς ο κύκλος των 20 ημερών δομεί την κοινωνική ζωή και ορίζει το πεπρωμένο των ανδρών. Σε κάθε γέννηση, συνηθίζεται να συμβουλευονται έναν ιερέα (έναν *aj k'ij*, «κηδεμόνα των ημερών»). Χάρη στην τέλεια γνώση του *τσολκίν*, καθορίζει τις επαγγελματικές και ψυχικές ικανότητες του παιδιού. Η ανάγνωσή του βασίζεται στην ερμηνεία της ημερομηνίας γέννησης. Τεχνικά, αυτό αποτελείται πάντα από ένα όνομα ημέρας (που επιλέγεται από τα 20 ονόματα των θεών ή «αρχόντων» οι οποίοι προεδρεύουν στις ημέρες), για παράδειγμα, 1 Καν (Kan: Ιγκουάνα), 2 Τσικτσάν (Chicchan: Φίδι), 3 Τιμί (Cimi: Θάνατος), 4 Μανίκ (Manik: Ελάφι), 5 Λαμάτ (Lamat: Αφροδίτη), 6 Μουλούκ (Muluk: Νερό).

Σε περίπτωση μαντείας, ο ιερέας λαμβάνει υπόψη του την επιρροή του άρχοντα της ημέρας που συνδέεται με το συμβολικό σχήμα (χαρακτήρας μάλλον ισχυρός, αδύναμος, θαρραλέος...) για να καθορίσει τις ιδιότητες ενός ατόμου ή μιας συγκεκριμένης ημέρας.

Οι κύριοι του χρόνου εμπνέουν πολλές προφητείες

Σήμερα, αυτή η τέχνη της ερμηνείας μεταδίδεται από την προφορική παράδοση. Σπόροι και κρύσταλλοι χρησιμεύουν ως μέσα για τη μαντεία. Στους προϊσπανικούς χρόνους, αυτή η επιστήμη του ημερολογίου αποτυπωνόταν σε χειρόγραφα (ή κώδικες), υφάσματα κατασκευασμένα από αγαυή, καλυμμένα με στόκο, που έχουν πτυχώσεις σαν αυτές ενός ακορντιόν. Μόνο τρεις από αυτούς τους κώδικες σώθηκαν μετά την ισπανική κατάκτηση: της Δρέσδης, του Παρισιού και της

Το Ημερολόγιο των Μάγια θεωρείται το ακριβέστερο ημερολόγιο που δημιουργήθηκε ποτέ από οποιονδήποτε γνωστό πολιτισμό και βασίζεται σε τρεις κύκλους: Έναν κεντρικό κύκλο 365 ημερών, έναν «ιερό» κύκλο 260 ημερών κι έναν Μεγάλο Κύκλο 5.125 ετών. Σύμφωνα με τη μυθολογία των Μάγια, οι Μεγάλοι Κύκλοι τελειώνουν με καταστροφή.

250 ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ
ΧΡΟΝΙΑ ΠΡΙΝ

Το τέλος της πρώτης εποχής χαρακτηρίζεται από την εξαφάνιση του 90% των ειδών που κατοικούν στη γη.

65 ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ
ΧΡΟΝΙΑ ΠΡΙΝ

Ένας μετεωρίτης πέφτει στο Τσικσουλούμπ, στο Μεξικό. Προκάλεσε τεράστιες πυρκαγιές που οδήγησαν στην έκλειψη των δεινοσαύρων, σε παγκόσμια κλίμακα.

165 π.Χ.

Το βιβλίο του Δανιήλ εγκαινιάζει το αποκαλυπτικό είδος, που περιγράφει την έλευση του μεσσιανικού Βασιλείου στο τέλος του χρόνου.

1525

Ο πάστορας Τ. Μύντσερ (T. Munzer), ο οποίος ηγήθηκε της εξέγερσης των χωρικών στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ηττήθηκε και καταδικάστηκε σε θάνατο από τους πρίγκιπες. Πεισιμένος για την επικείμενη τελική κρίση, ήθελε να δημιουργήσει μια θεοκρατία για να προετοιμαστεί για τη βασιλεία του Χριστού.

1534

Στις 5 Απριλίου, ο Γιαν Ματτάις (Jan Mattheijs), ένας Ολλανδός ιεροκήρυκας που ταλανίζεται από οράματα, είναι πεπεισμένος ότι αυτή η ημέρα σηματοδοτεί την ένδοξη επιστροφή των υιού του Θεού. Μόνος και άοπλος, προκάλεσε τους καθολικούς στρατούς που πολιορκούσαν το Μύνστερ, όπου εφάρμοσε το πρόγραμμά του για την αποκάλυψη.

1555

Πρώτη έκδοση των *Προφητειών* του Νοστράδαμου, οι προφητείες του οποίου φτάνουν μέχρι το 3797.

Μαδρίτης. Εκτός από το να χρησιμεύουν ως προφητικά αλμανάκ, αναφέρονται επίσης στην παρατήρηση των κύκλων της Σελήνης και της Αφροδίτης. Κανένα δεν αναφέρει προφητεία σχετική με το 2012.

Όλη αυτή η διαμάχη δεν προέρχεται από τις γνώσεις μας για το *τσολκίν*, αλλά από τις ερμηνείες που έχουν γίνει από το «μακρύ κατάστιχο των Μάγια», σύμφωνα με την έκφραση που χρησιμοποιούσαν οι αρχαιολόγοι. Πρόκειται για έναν ιδιαίτερο τρόπο καταγραφής του χρόνου, ο οποίος κληρονομήθηκε από τους Ολμέκους και τελειοποιήθηκε από τους Μάγια σε όλη τη διάρκεια της κλασικής περιόδου. Η

μοναδικότητα και η πρωτοτυπία του ημερολογίου των Μάγια συνδέεται με την καταμέτρηση μιας μακρότατης χρονικής περιόδου.

Αυτό το ημερολόγιο θα γοητεύσει με την πολυπλοκότητά του όλους τους ερευνητές που θα το μελετήσουν. Με τους πέντε πολλαπλούς κύκλους των 20, που προστίθενται ο ένας στον άλλο από μια ημερομηνία μυθικής προέλευσης η οποία τοποθετείται στο 3114 π.Χ., αυτό το ημερολόγιο είναι ένα από τα πιο σύνθετα ημερολόγια, αν όχι το πιο σύνθετο, που επινοήθηκαν ποτέ στην ιστορία της ανθρωπότητας. Για κάθε ημερομηνία που αναγράφεται, μετρά τις ημέρες (*κιν*), τους μήνες των 20 ημερών (*ουινάλ*), τα έτη 360 ημερών (*τουν*), τις περιόδους των 20 x 360 ημερών (*κατούν*) και αυτές των 400 x 360 ημερών (*μπακτούν*) που παρήλθαν από την αρχική ημερομηνία. Η πιο σημαντική περίοδος στα μάτια των Μάγια είναι η εικοσαετία, το *κατούν*. Πολλές προφητείες γράφτηκαν για τους άρχοντες της εποχής, οι οποίοι «βασίλεψαν» κατά τη διάρκεια κάποιου *κατούν*, και άσκησαν ισχυρή επιρροή λόγω της πολιτικής δύναμης που κατείχαν. Για περισσότερο από μια χιλιετία, οι βασιλιάδες των Μάγια είχαν κάνει πολλά τελετουργικά προκειμένου να γιορτάσουν το πέρασμα ανάμεσα σε δύο *κατούν*.

Οι σημαντικότερες μαρτυρίες αυτών των τελετουργικών είναι οι στήλες που οι βασιλιάδες ανέγειραν για την περίπτωση. Σε αυτές απεικονίζονται ως πολεμιστές που υποτάσσουν τους ηττημένους εχθρούς ή κάνοντας προσφορές. Κατασκευασμένες με ευθεία ή στρογγυλή διατομή και συνήθως χρωματισμένες με κόκκινο ή μπλε χρώμα, υμνούν το μεγαλείο των ηγεμόνων της εποχής. Στην κορυφή τους υπάρχει μια μεγάλη μενέθους ημερομηνία, η οποία δείχνει τον συνολικό αριθμό των κύκλων που έχουν παρέλθει, από τη μυθική καταγωγή τους έως το σχετικό *κατούν*.

Το Τζόλκιν, το θρησκευτικό ημερολόγιο, βασίζεται σε ένα σύστημα (με βάση τον αριθμό 20) και αποτελείται από 260 ημέρες. Αυτή η διάρκεια, η οποία δεν αντιστοιχεί σε οποιοδήποτε γνωστό αστρονομικό φαινόμενο, εμφανίζεται ως σύμβολο της ανθρώπινης κυκλοφορίας.

Πόλεμος και Ειρήνη. Στις τοιχογραφίες στην τοποθεσία Μποναμπάκ στο Μεξικό περιλαμβάνονται ιερείς σε τελετουργικό, καθώς και σκηνές μαχών και βασανιστών, οι οποίες διαταράσσουν την εικόνα του μέχρι πρότινος ενός ειρηνικού λαού. Αναπαραγωγή τοιχογραφίας από τον 8ο αιώνα.

Ένας τεράστιος κύκλος καταδικασμένος να τελειώσει μετά από 5.125 χρόνια

Η αιτία που επιλέχθηκε ο Αύγουστος του 3114 π.Χ. ως χρόνος έναρξης της μακράς καταμέτρησης, πολύ πριν από την απαρχή οποιουδήποτε πολιτισμού στη Μέση Αμερική, παραμένει σκοτεινή. Δεν αντιστοιχεί σε κανένα σημαντικό γεγονός της ιστορίας των Μάγια ή των Ολμέκων –όπως είναι η γέννηση του Χριστού στο Γρηγοριανό Ημερολόγιο– ούτε σε ένα συγκεκριμένο αστρονομικό φαινόμενο.

Ουσιαστικό σημείο είναι πως η μακρά καταμέτρηση θεωρείται ένας τεράστιος κύκλος, που προορίζεται να κλείσει μετά από 13 *μπακιούν*, ή περίπου 5.125 χρόνια. Αυτό μας φέρνει ακριβώς στην ημερομηνία της 21ης Δεκεμβρίου 2012. Η ημερομηνία αυτή δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο οποιασδήποτε προφητείας από τους αρχαίους Μάγια, αλλά έχει μια

ιστορική πραγματικότητα σύμφωνα με τους υπολογισμούς όσων ερευνούν το ημερολόγιο. Όμως πριν βγάλουμε βιαστικά συμπεράσματα, πρέπει να αναφερθούμε σε δύο βασικά σημεία.

Το πρώτο είναι ότι οι σύγχρονοι μελετητές των Μάγια δεν χρησιμοποιούν πλέον τη μέτρηση του έτους 1.000. Αυτό δεν διευκόλυνε το έργο των επιγραφολόγων οι οποίοι στις αρχές του 20ού αιώνα μελέτησαν επιγραφές καθώς και τις προφητείες που καταγράφηκαν κατά την αποικιακή εποχή με την ελπίδα να βρουν μια ημερομηνία που θα επέτρεπε τη συσχέτιση του παλιού ημερολογίου των Μάγια με το Γρηγοριανό Ημερολόγιο. Μετά από αρκετά χρόνια έρευνας, τρεις ειδικοί, οι Τζων Τ. Γκούντμαν, Χουάν Μαρτίνες Ερνάντες και Έρικ Θομπ, συμφώνησαν εντέλει στην ημερομηνία της 11ης Αυγούστου 3114 π.Χ. Όμως η συναίνεση αυτή στην ημερομηνία δεν μπορεί να ληφθεί ως από-

Η κεντρική πλατεία του Τικάλ, αρχαίας πόλη των Μάγια η οποία βρίσκεται στο τροπικό δάσος της βόρειας Γουατεμάλας. ΚΑΤΩ: Οι Μάγια εκτός από ειρηνικοί αγρότες και ιερείς που κάποτε πίστευαν ότι ήταν, πολέμησαν σε αιματηρούς πολέμους.

λυτη αλήθεια. Υπάρχει ένα περιθώριο λάθους ενός ή περισσοτέρων ετών. Αυτό, αναπόφευκτα, θα είχε επιπτώσεις στην ημερομηνία λήξης του κύκλου. Είναι αρκετά πιθανό πως η ημερομηνία έχει ήδη παρέλθει ή ότι τοποθετείται κάποια στιγμή στα χρόνια μετά τη «μοιραία» ημερομηνία της 21ης Δεκεμβρίου 2012. Δεύτερο σημείο το οποίο πρέπει να ληφθεί υπόψη είναι πως στους Μάγια η έννοια της έναρξης ή του τέλους του κύκλου δεν έχει αποκαλυπτική χροιά, με την έννοια την οποία την αντιλαμβανόμαστε εμείς. Η εμφάνιση φημών που μιλούν για το «τέλος του ημερολογίου των Μάγια» ή για το «τέλος του χρόνου» οφείλεται σε αντιλήψεις της δικής μας χριστιανικής παράδοσης.

Προετοιμασία για τη μετάβαση χωρίς να ενδώσουμε σε πανικό

Το τέλος κάθε κύκλου είναι θεωρείται η έλευση ενός νέου. Οι Μάγια ανησυχούσαν κυρίως για τη σωστή μετάβαση από τον έναν κύκλο στον άλλο. Μέσω των τελετουργιών τους στο τέλος της περιόδου (αρχή για το *κατούν* και τα χρόνια), περίμεναν την καλύτερη στιγμή για την άφιξη των μελλοντικών αρχόντων του χρόνου που θα «κυβερνούσαν» την επόμενη περίοδο. Η ημερομηνία της 21ης Δεκεμβρίου 2012 υπήρξε, ως εκ τούτου, ένα σημείο διέλευσης ανάμεσα σε δύο τεράστιους κύκλους των 13 μπακτούν ή 5.125 χρόνων. Όλα ήταν πριν από την ημερομηνία της 11ης Αυγούστου 3114 π.Χ. Πράγματι, δεν αντιστοιχεί πραγματικά στην απαρχή του κόσμου ή στο σημείο «μηδέν» του χρόνου κατά τους Μάγια, δεδομένου ότι στις επιγραφές λέγεται ότι σηματοδοτεί το τέλος ενός προηγούμενου κύκλου. Σύμφωνα με τους Μάγια, ο χρόνος περνά και επαναλαμβάνεται στο άπειρο, κύκλοι ακολουθούν ο ένας τον άλλο αμείλικτα. Κάθε

περίοδος έχει έναν ιδιαίτερο και συγκεκριμένο χαρακτήρα. Όμως τι θα συνέβαινε μετά την 21η Δεκεμβρίου 2012; Οι αρχαίοι Μάγια δεν το είχαν προβλέψει. Ωστόσο, αν θέλουμε να παραμείνουμε πιστοί στις παραδόσεις τους, μπορούμε να επιλέξουμε να προετοιμαστούμε καλύτερα γι' αυτή τη μετάβαση στον νέο κύκλο. Την ώρα που η κοινωνία μας διέρχεται μια θεμελιώδη κρίση, είναι σημαντικό να μην πανικοβαλλόμαστε και να αντιμετωπίζουμε με αυτοπεποίθηση τις αναπόφευκτες αλλαγές. Κάθε τέλος είναι μια ανανέωση. Ας χτίσουμε λοιπόν τον κόσμο του αύριο.

Ο μύθος των πέντε ήλιων των Αζτέκων

Οι Αζτέκοι είχαν ένα εξελικτικό όραμα για τον κόσμο. Οι θεότητες δημιούργησαν την ανθρωπότητα αρκετές φορές. Τέσσερις δημιουργίες και άλλες τόσες καταστροφές θα είχαν ήδη συντελεστεί πριν από την έλευση της πέμπτης εποχής, της «εποχής του «ήλιου» (οι Μάγια βρίσκονται στην τέταρτη ανθρωπότητα). Η κάθε μυθική εποχή φέρει το όνομα του τελικού κατακλυσμού. Οι πρώτοι άνθρωποι, που τρέφονταν με κουκουναρία, καταβροχθίστηκαν από τα τζάγκουαρ. Αυτός είναι ο ήλιος «4 τζάγκουαρ». Εν συνεχεία ο ήλιος «4 άνεμοι», η ανθρωπότητα παρασυρόταν από τον άνεμο, κάποιοι άνθρωποι μεταμορφώθηκαν σε πιθήκους. Ο ήλιος «4 βροχή», μια βροχή φωτιάς, κατέστρεψε την τρίτη ανθρωπότητα, η οποία είχε αρχίσει να καλλιεργεί τον πρόγονο του καλαμποκιού: οι απόγονοί τους είναι οι γαλοπούλες. Μια πλημμύρα έπληξε την τέταρτη ανθρωπότητα, «4 νερό», η οποία μετατράπηκε σε ψάρι. Τέλος, οι θεοί θυσιάστηκαν στο Θεοισουκάν, και γέννησαν τον πέμπτο ήλιο «4ο κίνημα».

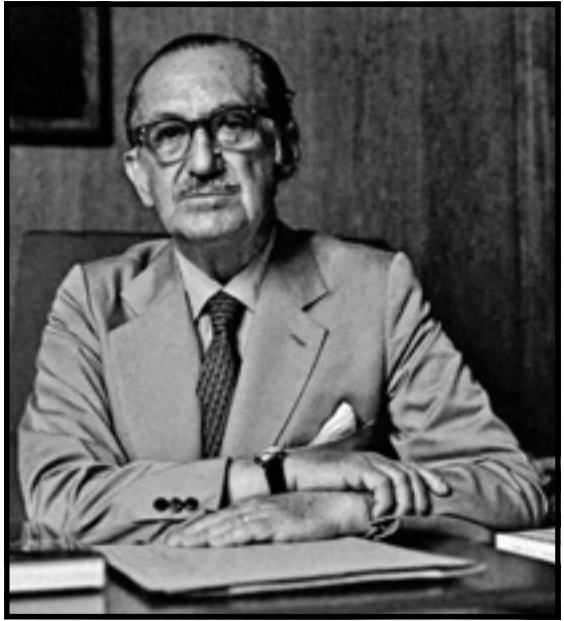
Η Ελισέ Φερράν είναι κοινωνική ανθρωπολόγος με ειδίκευση στον πολιτισμό των Μάγια.
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Ιωάννα Ζώρζου.

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΚΙΝΑΣ ΑΠΟ ΤΟ 1974 ΩΣ ΤΟ 1978

ΤΟΥ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΑΝΤ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΗ

Οι ελληνικές κυβερνήσεις μετά τη Μεταπολίτευση επιδίωξαν τη διεύρυνση των στόχων της εξωτερικής πολιτικής τους. Πλέον, μαζί με την ένταξη στην ΕΟΚ και την αντιμετώπιση της τουρκικής προκλητικότητας, η Ελλάδα επιδίωκε τη σύσφιξη των σχέσεων της όχι μόνο με τις χώρες του άμεσου περιγυρού της, όπως στα Βαλκάνια ή στη Μεσόγειο, αλλά και την ανάπτυξη επαφών με τα κομμουνιστικά κράτη, τόσο με την ΕΣΣΔ και τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης όσο και με την Κίνα. Η αποκατάσταση των ελληνοκινεζικών σχέσεων και οι επαφές της δικτατορικής κυβέρνησης αποτέλεσαν τη βάση στην οποία στηρίχτηκαν οι πρώτες μεταπολιτευτικές κυβερνήσεις για να προωθήσουν την πολιτική ανοιγμάτων στο έτερο μεγάλο κομμουνιστικό κράτος, τη λαϊκή Κίνα. Μπορεί τα έτη 1974-1977 οι επαφές να κινούνταν σε χαμηλά επίπεδα, ωστόσο σταδιακά δημιουργούνταν οι προϋποθέσεις για την περαιτέρω βελτίωσή της, με κατάληξη την επίσκεψη του Καραμανλή στο Πεκίνο το 1979. Είχε μεσολαβήσει τόσο η ανταλλαγή επισκέψεων μεταξύ υπουργών του οικονομικού επιτελείου των δύο κυβερνήσεων όσο και η σημαντικότερη επίσκεψη του Κινέζου υπουργού Εξωτερικών Χουάνγκ Χούα στην Αθήνα. Η παρούσα δημοσίευση αποσκοπεί στο να καταδείξει τις ελληνικές προσπάθειες για εμπέδωση καλού κλίματος στα ελληνοκινεζικά και το κατά πόσο αυτές απέδιδαν.

ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Επί δικτατορίας, Ελλάδα και λαϊκή Κίνα σύναψαν διπλωματικές σχέσεις. Μάλιστα ο Νικόλαος Μακαρέζος ως αντιπρόεδρος της ελληνικής κυβέρνησης μετέβη στην Κίνα τον Μάιο του 1973, οπότε και υπογράφηκαν διακρατικές συμφωνίες. **ΔΕΞΙΑ:** Ο Ευάγγελος Αβέρωφ, με την ιδιότητα του υπουργού Εθνικής Άμυνας, είχε συνομιλίες με Κινέζους αξιωματούχους τόσο τον Οκτώβριο του 1975 όσο και τον Ιούλιο του 1977. Σε αυτές συζητούνταν οι πολιτικές επαφές των δύο χωρών αλλά και το γενικότερο πλαίσιο των σχέσεων Δύσης-Ανατολής. **ΚΑΤΩ:** Ο θάνατος του Μάο Τσε-τουνγκ στις 9 Σεπτεμβρίου 1976 ήταν η αφορμή για να αναφερθεί για πρώτη φορά δημόσια ο Καραμανλής στις ελληνοκινεζικές σχέσεις και στο ότι η κομμουνιστική Κίνα επηρέαζε τον συσχετισμό δυνάμεων του διπολικού κόσμου.

Οι πρώτες μεταπολιτευτικές σχέσεις. Τα «ρηκά νερά» των ετών 1974-1976

Μετά τη Μεταπολίτευση, Ελλάδα και Κίνα κινούνταν στην κατεύθυνση της περαιτέρω σύσφιξης των σχέσεών τους. Οι διμερείς επαφές τον Ιούλιο του 1974 κινούνταν σε ρηκά νερά. Αρχικά, η κυβέρνηση εθνικής ενότητας επιθυμούσε να συμπληρώσει το περιεχόμενο της συμφωνίας θαλάσσιων μεταφορών που είχε συναφθεί κατά την επίσκεψη του Μακαρέζου το Πεκίνο στις 23 Μαΐου 1973.¹ Ακολούθως η Ελλάδα προέβη σε επικύρωση της συμφωνίας που είχε συναφθεί ομοίως στις 23 Μαΐου 1973 περί πολιτικών αεροπορικών μεταφορών και των παραρτημάτων της.²

Έτσι, οι διμερείς επαφές κινούνταν και το έτος 1975 σε χαμηλό επίπεδο. Στις 19 Απριλίου 1975 οι δύο χώρες αντάλλαξαν επιστολές με σκοπό τη σύναψη συμφωνίας για την προστασία των εμπορικών και βιομηχανικών σημάτων.³ Ήταν η πρώτη διμερής συμφωνία που σύναψαν Ελλάδα και Κίνα μετά τη Μεταπολίτευση. Ενδιαφέρον παρουσίασαν οι συνομιλίες που είχε ο υπουργός Εθνικής Άμυνας Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας με τον Κινέζο πρεσβευτή Χε Γιανγκ στις 18 Οκτωβρίου 1975. Οι συνομιλίες αναλώθηκαν στην επισκόπηση της διεθνούς κατάστασης και ιδίως των αμυντικών συσχετισμών μεταξύ NATO και Συμφώνου Βαρσοβίας. Οι Κινέζοι ενδιαφέρονταν για τις σχέσεις Ελλάδας-NATO μετά την αποχώρηση της χώρας από τον στρατιωτικό βραχίονα της Συμμαχίας. Εξέφρασε ακόμα τους προβληματισμούς των Κινέζων για τη σοβιετική επιρροή και παρουσία, πέρα από τα Βαλκάνια, και στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή. Ο Αβέρωφ δεν πήρε θέση υπέρ της Κίνας ή της ΕΣΣΔ.⁴ Οι συζητήσεις αυτές δεν παρήγαγαν κάποιο απότέλεσμα στις διμερείς σχέσεις παρά εντάσσονταν στην προσπάθεια των Κινέζων να περιορίσουν τη σοβιετική ισχύ,

αφού στο πλαίσιο της σινοσοβιετικής ρήξης οι σχέσεις μεταξύ των κομμουνιστικών δυνάμεων βρίσκονταν στο ναδίρ.⁵

Το 1976 δεν σημειώθηκαν ιδιαίτερες εξελίξεις. Στις 21 Ιουνίου 1976 αντιπροσωπείες των δύο χωρών είχαν συνάντηση στην Αθήνα με θέμα την προοπτική βελτίωσης των εμπορικών ανταλλαγών. Επικεφαλής της ελληνικής πλευράς ήταν ο γενικός διευθυντής του Υπουργείου Εμπορίου Αθανάσιος Ανδρεόπουλος και της κινεζικής ο αντίστοιχος του Υπουργείου Εξωτερικού Εμπορίου Πενγκ Τσιν Πο.⁶ Σε συνέχεια των επαφών αυτών, οι δύο πλευρές τροποποίησαν, ως προς τεχνικά σημεία (λ.χ. συναλλαγματική αξία), την εμπορική συμφωνία του 1973, επιλέγοντας και πάλι την οδό της ανταλλαγής επιστολών.⁷ Καμία άλλη επαφή δεν υπήρξε όλο το 1976 πλην της αναφοράς του Καραμανλή στον Μάο που είχε αποβιώσει. Απέφυγε να προβεί σε εκθιαστικά σχόλια, αλλά οι νύξεις σχετικά με το πόσο ο Κινέζος πρόεδρος επηρέασε τις διεθνείς εξελίξεις ήταν χαρακτηριστικές. Τον χαρακτήρισε μία από τις μεγαλύτερες προσωπικότητες του 20ού αιώνα και τόνισε πως το έργο του δεν επηρέασε μόνο την Κίνα αλλά και μετέβαλε τον διεθνή συσχετισμό δυνάμεων. Η κατακλείδα του, πως δεν μπορούσαν να προβλεφθούν οι επιπτώσεις των πολιτικών του στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, καταδείκνυε πως για την Ελλάδα το ότι η Λαϊκή Κίνα θα πρωταγωνιστούσε, θετικά ή αρνητικά, τα επόμενα χρόνια οδηγούσε στο συμπέρασμα πως επιβαλλόταν η ανάπτυξη των διμερών εμπορικών σχέσεων με τους Κινέζους.⁸ Η ανακοίνωση του Καραμανλή ήταν η πρώτη δημόσια τοποθέτησή του σχετικά με τις σχέσεις της Ελλάδας με την Κίνα. Έστω και αν η ανακοίνωσή του είχε χαρακτήρα εθιμοτυπίας, προοίδιαζε για τα επόμενα βήματα που ήθελαν να πραγματοποιήσουν οι ελληνικές κυβερνήσεις στην κατεύθυνση της προώθησης της διμερούς συνεργασίας.

Ο Ιωάννης Βαρβιτσιώτης ως υπουργός Εμπορίου είχε επαφές με τον ομόλογό του Λι Τσιανγκ στην Αθήνα στις 14 Ιανουαρίου 1977. Στόχος των δύο χωρών ήταν η αύξηση των εμπορικών ανταλλαγών και η βελτίωση των σχέσεων σε όλους τους τομείς της οικονομικής συνεργασίας. ΔΕΞΙΑ: Τον Αύγουστο του 1978 ο υφυπουργός Εξωτερικών Ανδρέας Ζαΐμης (στη φωτ.), μαζί με τον υπουργό Εμπορίου Γεώργιο Παναγιωτόπουλο, υπέγραψαν την ίδρυση γραφείου εμπορικού ακολούθου στο Πεκίνο, αφού έως τότε εμπορικός ακόλουθος υπήρχε μόνο στην ελληνική πρεσβεία στην Ιαπωνία.

Οι επαφές του 1977-1978

Αξιοσημείωτο γεγονός στην προώθηση των διμερών σχέσεων υπήρξε η επίσκεψη του Κινέζου υπουργού Εξωτερικού Εμπορίου Λι Τσιανγκ στην Αθήνα στις 14 Ιανουαρίου 1977.⁹ Ο Τσιανγκ είχε επαφές με τον Ιωάννη Βαρβιτσιώτη, υπουργό Εμπορίου. Οι συζητήσεις αφορούσαν θέματα για την περαιτέρω ανάπτυξη του διμερούς εμπορίου.¹⁰ Την επίσκεψη του Τσιανγκ ανταπέδωσε ο νέος Έλληνας υπουργός Εξωτερικών Γεώργιος Παναγιωτόπουλος, που μετέβη στο Πεκίνο τον Απρίλιο του 1978. Τα αποτελέσματα των επισκέψεων αυτών οδήγησαν στην επίσκεψη του Κινέζου υπουργού Εξωτερικών στην Αθήνα και στην κορύφωση των σχέσεων με τη μετάβαση του Έλληνα πρωθυπουργού στην Κίνα.

Την 1η Ιουλίου 1977 είχε συνάντηση ο υπουργός Εθνικής Άμυνας Ευάγγελος Αβέρωφ με τον Κινέζο επιτελάρχη, αναπληρωτή αρχηγό του στρατού της κομμουνιστικής Κίνας Χου Τσουνάν. Όπως συνέβη και με την προαναφερθείσα συζήτηση του Αβέρωφ με τον Κινέζο πρεσβευτή, οι συζητήσεις δεν επεκτάθηκαν στα θέματα διμερούς συνεργασίας.¹¹ Η συνάντηση αυτή, όπως και οι συνομιλίες με τον Χε Γιανγκ, δεν εισέφερε κάτι νέο στις ελληνοκινεζικές σχέσεις, αλλά από την άλλη έδειχνε πως οι δύο χώρες είχαν αρχίσει να αναπτύσσουν διαύλους επικοινωνίας που δεν αφορούσαν μόνο τον οικονομικό ή μορφωτικό τομέα αλλά επεκτείνονταν (έτσι επιδερμικά) και σε ζητήματα μείζονος πολιτικής. Κατά τη διάρκεια του 1977 δεν υπήρξαν άλλες

θεσμικές επαφές μεταξύ των δύο χωρών. Μοναδική εξαίρεση ήταν η επίσκεψη του βουλευτή της Νέας Δημοκρατίας Γεώργιου Δαλακούρα στην Κίνα, στις αρχές Μαΐου. Η επίσκεψή του είχε περισσότερο ιδιωτικό παρά πολιτικό χαρακτήρα. Ωστόσο, η κινεζική πλευρά διευκόλυνε την επίσκεψη του Δαλακούρα, ένδειξη του ότι επιθυμούσε να την εντάξει στο πλαίσιο των βελτιούμενων ελληνοκινεζικών σχέσεων.¹²

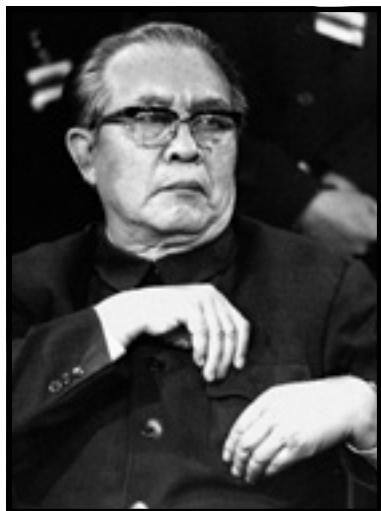
Τον Απρίλιο του 1978 πραγματοποιήθηκε η ανταποδοτική συνάντηση των υπουργών Εμπορίου στο Πεκίνο.¹³ Ο Γεώργιος Παναγιωτόπουλος μετέβη στην κινεζική πρωτεύουσα για συνομιλίες με αξιωματούχους και δη με τον Λι Τσιανγκ. Οι συνομιλίες του κινήθηκαν στο ίδιο μοτίβο με τις αντίστοιχες του Ιανουαρίου του 1977. Πέρα από την ανασκόπηση των έως τότε συναλλαγών, οι δύο πλευρές συμφώνησαν στο να προχωρήσουν σε περαιτέρω εμβάθυνση των σχέσεων στον εμπορικό τομέα. Πρόκριναν μάλιστα τον κλάδο του εμπορίου ως μια πτυχή των διμερών σχέσεων που θα μπορούσε να αποτελέσει πρότυπο και για άλλες πτυχές της ελληνοκινεζικής συνεργασίας.¹⁴ Επίσης, στο πλαίσιο του επανακαθορισμού των γραφείων εμπορικών συμβούλων και ακολούθων, ο υφυπουργός Εξωτερικών Ανδρέας Ζαΐμης και ο υπουργός Εμπορίου Γεώργιος Παναγιωτόπουλος αποφάσισαν στις 16 Αυγούστου 1978 την ίδρυση γραφείου εμπορικού ακολούθου στο Πεκίνο, που θα είχε αρμοδιότητα την ηπειρωτική Κίνα. Η αρμοδιότητα για την Ταϊβάν (όπως και για τα άλλα κράτη της Άπω Ανατολής: Νότια Κορέα, Φιλιππίνες και ασφαλώς Ιαπωνία) παρέμενε στον εμπορικό ακόλουθο της πρεσβείας του Τόκιο.¹⁵ Η ίδρυση του γραφείου έγινε μόλις έναν μήνα πριν από την επίσκεψη του Κινέζου υπουργού Εξωτερικών στην Αθήνα, και έτσι η ελληνική πλευρά μπορούσε να επικαλεστεί μια έμπρακτη απόδειξη

του ότι –ακόμα και σε τεχνικό/διπλωματικό, επίπεδο– προωθούσε λύσεις για την αναβάθμιση των διμερών σχέσεων.

Στην κατεύθυνση αυτή κινήθηκαν οι διπλωματικές υπηρεσίες των δύο κρατών που προετοίμασαν την επίσκεψη του υπουργού Εξωτερικών Χουάνγκ Χούα στην Αθήνα. Επρόκειτο για την πρώτη επίσκεψη Κινέζου υπουργού στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό σηματοδότησε ένα νέο κεφάλαιο στις ελληνοκινεζικές σχέσεις, που οδήγησε και στην πρώτη επίσκεψη Έλληνα πρωθυπουργού στο Πεκίνο. Άλλωστε, οι όποιες επαφές μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας ήταν χαμηλής σημασίας. Ακόμα και η μετάβαση του Γεώργιου Παναγιωτόπουλου στην Κίνα τον Απρίλιο του 1978 ή η συνάντηση του Αβέρωφ Χου Τσουάν δεν είχαν τη βαρύτητα της επίσκεψης Χουάνγκ.

Ο Κινέζος υπουργός Εξωτερικών στην Αθήνα. Οι συνομιλίες Χουάνγκ Χούα - Ράλλη

Το γεγονός ότι ο Χουάνγκ θα επισκεπτόταν την Ελλάδα έγινε γνωστό στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1978, ενώ η επίσημη ανακοίνωση πραγματοποιήθηκε στις 13 Σεπτεμβρίου 1978.¹⁶ Έτσι ο Κινέζος αξιωματούχος επισκέφθηκε την Αθήνα στις 21 Σεπτεμβρίου 1978. Ο Χουάνγκ ήταν ήδη υπουργός Εξωτερικών της Κίνας από τις 3 Δεκεμβρίου 1976, και το 1978 ακολουθούσε μια τακτική ανοιγμάτων προς την Ελλάδα και την Τουρκία. Ως προς τη βελτίωση των επαφών με την Ελλάδα σημαντικό ρόλο έπαιξε και η απεμπλοκή της Κίνας από την Αλβανία στις 7 Ιουλίου 1978.¹⁷ Πρόθεση των μεταμαοϊκών Κινέζων ηγετών ήταν να βελτιώσουν τις σχέσεις τους με τις βαλκανικές χώρες, αρχικά με αυτές που δεν ήταν απολύτως ευθυγραμμισμένες με τη σοβιετική εξωτερική πολιτική, όπως η Ρουμανία, και ακολούθως και με την αδέσμευτη Γιουγκοσλαβία. Η ρήξη των σινοαλβανικών σχέσεων εντέλει

Ο Χουάνγκ Χούα. Ο Κινέζος υπουργός Εξωτερικών είχε συναντήσεις τόσο με τον Καραμανλή (ΔΕΞΙΑ) όσο και με τον υπουργό Εξωτερικών Γεώργιο Ράλλη. Η επίσκεψή του αποτέλεσε τον προπομπό της μετάβασης του Καραμανλή, πρώτου Έλληνα πρωθυπουργού, στο Πεκίνο το 1979.

εξυπηρέτησε την κινεζική πρόθεση βελτίωσης των επαφών με τόσο με τα άλλα –πλην Βουλγαρίας– κομμουνιστικά βαλκανικά κράτη όσο και με την Ελλάδα.¹⁸

Στο πλαίσιο αυτό ο Χουάνγκ Χούα είχε συναντήσεις τόσο με τον ομόλογό του Γεώργιο Ράλλη όσο και με τον πρωθυπουργό Καραμανλή. Ένδειξη του πόσο οι δύο χώρες ήθελαν να προβάλουν την επίσκεψη ως αφειρητία μιας νέας εποχής στις διμερείς σχέσεις ήταν και η συνάντηση του Χουάνγκ με τον πρόεδρο της Δημοκρατίας Κωνσταντίνο Τσάτσο.¹⁹

Ήδη από τις πρώτες δημόσιες τοποθετήσεις του Χουάνγκ φάνηκε πως σκοπός των Κινέζων ήταν η προώθηση της διμερούς συνεργασίας, κάνοντας λόγο για φιλική επίσκεψη και ικανοποιητική ως τότε πορεία των ελληνοκινεζικών σχέσεων.²⁰ Στις αρχικές επαφές Ράλλη-Χουάνγκ διαπιστώθηκε η βούλησή τους να αναπτύξουν κοινές δράσεις σε τομείς όπως οι εμπορικές και αγροτικές ανταλλαγές, η ναυτιλία αλλά και η συνεργασία σε επιστημονικό και μορφωτικό επίπεδο. Οι αντιπροσωπείες αποτελούνταν, εκτός των δύο υπουργών, για την ελληνική πλευρά

από τον υφυπουργό Ανδρέα Ζαΐμη και τους πρέσβεις Βύρωνα Θεοδωρόπουλο, γενικό γραμματέα του Υπουργείου Εξωτερικών, και Δημήτριο Βελισσαρόπουλο, που ήταν επικεφαλής της πρεσβείας στο Πεκίνο· ιδίως ο τελευταίος μελετούσε τον κινεζικό πολιτισμό, γεγονός που εκτιμήθηκε από τους Κινέζους.²¹ Στην κινεζική αντιπροσωπεία συμμετείχε ο βοηθός υπουργός Εξωτερικών Σουνγκ Σι Χουάνγκ, ο πρεσβευτής στην Αθήνα Χο Γουάνγκ, αλλά και η σύζυγος του Χουάνγκ, η Χο Λι Λιανγκ, που κατείχε θέση διευθύντριας διεθνών υποθέσεων στο κινεζικό Υπουργείο Εξωτερικών.²² Οι δύο πλευρές συζήτησαν και τις τρέχουσες πολιτικές εξελίξεις. Η κινεζική αντιπροσωπεία έδωσε βαρύτητα στη στάση της ΕΣΣΔ στο διεθνές γίγνεσθαι, ενώ η ελληνική στάθηκε κυρίως στην προώθηση των θέσεων της χώρας στο Κυπριακό, τα ελληνοτουρκικά –γνωρίζοντας πως οι Κινέζοι επιζητούσαν βελτίωση των επαφών τους και με την Τουρκία–,²³ αλλά και τα ελληνικά ανοίγματα στον βαλκανικό και τον αραβικό κόσμο. Σημαντική ήταν η στήριξη της Κίνας στην προοπτική ενίσχυσης

του ρόλου της ΕΟΚ στις ευρωπαϊκές εξελίξεις αλλά και η θετική στάση στην υποψηφιότητα της Ελλάδας για ένταξη στην Κοινότητα. Για τα ελληνοτουρκικά (ιδίως περί της υφαλοκρηπίδας και του εναέριου χώρου) ή για το Κυπριακό η κινεζική αντιπροσωπεία απέφυγε να πάρει θέση. Το γεγονός μπορεί να αποδοθεί στην επιθυμία της Κίνας να αναπτύξει ταυτόχρονα τις σχέσεις με τους Τούρκους.

Οι αναφορές του Ράλλη στη διεθνή κατάσταση αφορούσαν την ανάγκη σεβασμού των αρχών του διεθνούς δικαίου, της ανεξαρτησίας και εδαφικής ακεραιότητας των κρατών και της ειρηνικής επίλυσης των διαφορών και της μη επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις άλλων κρατών. Παρότι αυτά, κατά σαφή δήλωσή του, αφορούσαν ιδίως την τουρκική στάση στην Κύπρο και στο Αιγαίο, αναφέρθηκε και στην ανάγκη μη επέμβασης των υποθέσεων των αφρικανικών κρατών –για τα οποία η Κίνα ενδιαφερόταν να μην περιέλθουν στον σοβιετικό έλεγχο–, αλλά και στον θετικό ρόλο που επιτελούν στις παγκόσμιες υποθέσεις οι Αδέσμευτοι. Στα σχόλια αυτά ο Χουάνγκ αντέδρασε με θετικό τρόπο, αφού πολιτικός στόχος της Κίνας ήταν η αποδυνάμωση της σοβιετικής υπερδύναμης, ιδίως στον Τρίτο Κόσμο αλλά και δευτερευόντως στην Ευρώπη. Έτσι δικαιολογούνταν η δημόσια στήριξη του Κινέζου πρωθυπουργού στην προσπάθεια ένταξης στην ΕΟΚ της Ελλάδας αλλά και στη συνεργασία της Δυτικής Ευρώπης με τις βαλκανικές και μεσογειακές χώρες μέσω της Ελλάδας. Μάλιστα η στήριξη αυτή ήταν εμφανέστατη όταν ο Χουάνγκ αναφέρθηκε στην προώθηση της ευρωπαϊκής ενότητας και ασφάλειας ως «ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της παγκόσμιας ειρήνης», κάνοντας έτσι σαφές πως συντασσόταν με τον Ράλλη, που διαπίστωσε και δημοσίως την επιθυμία της Κίνας να ενταχθεί η Ελλάδα στην ΕΟΚ.²⁴

Στις κατ' ιδίαν συνομιλίες ο Χουάνγκ αναφέρθηκε και στη βαλκανική πολιτική της Ελλάδας και ιδίως στο ότι η Κίνα ευνοούσε τη διαβαλκανική συνεργασία γιατί περιορίζει την επιρροή άλλων χωρών στη χερσόνησο· ουσιαστικά οι Κινέζοι εμμέσως πλην σαφώς ενέτασαν τη διαβαλκανική συνεργασία σε μέσο ενίσχυσης της αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής της Γιουγκοσλαβίας και της Ρουμανίας και κατ' επέκταση την απομείωση των σοβιετικών ερεισμάτων στα Βαλκάνια.²⁵

Πέρα από τις συνομιλίες με τον Ράλλη, ο Χουάνγκ είχε στις 22 Σεπτεμβρίου 1978 συναντήσεις τόσο με τον Καραμανλή όσο και με τον Τσάτσο.²⁶ Στις συνομιλίες με τον Καραμανλή υπήρξε μια σύνοψη των όσων διαμείφθηκαν σε επίπεδο αντιπροσωπειών στο Υπουργείο Εξωτερικών. Μάλιστα ο Χουάνγκ έκανε το επόμενο βήμα και διαβίβασε πρόσκληση του Κινέζου πρωθυπουργού Χούα Κούο Φενγκ στον Καραμανλή να επισκεφθεί την Κίνα (όμοια πρόσκληση απηύθυνε και στον Ράλλη). Χαρακτηριστικό ήταν πως προδικάσε πως η υποδοχή που θα επιφυλασσόταν στον Καραμανλή θα ήταν θερμή και πως ο τελευταίος ήταν γνωστός όχι μόνο στην πολιτική ηγεσία αλλά και στον κινεζικό λαό για την πολιτική του πορεία.²⁷ Ο Καραμανλής αποδέχθηκε την πρόσκληση, και παραπέμφθηκε στις διπλωματικές υπηρεσίες των δύο χωρών να καθορίσουν την ημερομηνία της επίσκεψης.²⁸ Σε εθιμοτυπικό επίπεδο κινήθηκε η συνάντηση του Κινέζου υπουργού με τον Κωνσταντίνο Τσάτσο. Η υποδοχή του προέδρου της Δημοκρατίας ήταν εγκάρδια, και σημειολογικά αυτό καταδείκνυε τη σημασία που απέδιδε η Ελλάδα στη σύμφιση των σχέσεων με την Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας. Οι δύο άνδρες είχαν φιλική συνομιλία, και ο Τσάτσος εστίασε στο κοινό χαρακτηριστικό τους, το πόσο δηλαδή επηρέασαν οι δύο λαοί κατά την Αρχαιότητα τη διαμόρφωση του πολιτισμού.²⁹

Ο διάδοχος του Μάο, Χούα Κούο Φενγκ, μέσω του Χουάνγκ Χούα, απήλυσε πρόσκληση στον Καραμανλή να επισκεφθεί την Κίνα. Ένα μήνα πριν, τον Αύγουστο του 1978, ο Κούο Φενγκ επισκέφθηκε το Βουκουρέστι και το Βελιγράδι. ΔΕΞΙΑ: Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής συναντάται με τον αντιπρόεδρο της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας Ντενγκ Χσιάο Πινγκ στο Πεκίνο στις 13 Δεκεμβρίου 1979.

Μορφωτική συμφωνία

Στις 22 Σεπτεμβρίου 1978 υπογράφηκε από τους Ράλλη και Χουάνγκ μορφωτική συμφωνία.³⁰ Ήταν η πρώτη μορφωτική συμφωνία που υπέγραφε η Λαϊκή Κίνα με δυτικό κράτος και το γεγονός αυτό ήταν ενδεικτικό της σημασίας που απέδιδαν οι Κινέζοι στη σύσφιξη των σχέσεων με την Ελλάδα. Πρόβαλαν ιδίως το ότι δύο χώρες με σημαντικό υπόβαθρο στην πολιτιστική και ιστορική πορεία της ανθρωπότητας, παρά το εντελώς διαφορετικό κοινωνικοπολιτικό τους σύστημα, με αφορμή τη μορφωτική συνεργασία πλησίαζαν η μία την άλλη και σε πολιτικό επίπεδο.³¹ Οι δύο πλευρές αποτίμησαν τη συμφωνία ως, κατά τον Χουάνγκ, «σταθμό για την περαιτέρω ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων και της συνεργασίας». Μάλιστα ανακοίνωσαν και τις πρώτες πολιτιστικές ανταλλαγές, με σημαντικότερη την παράσταση της Όπερας του Πεκίνου στο Φεστιβάλ Αθηνών.³²

Μπορεί η διμερής συνεργασία να εκκινούσε από τομείς ήσσονος πολιτικής, αλλά

ήταν πρόθεση των δύο πλευρών να εμβυθύνουν και στην οικονομική συνεργασία, εξού και η ανταποδοτικού χαρακτήρα συνάντηση του Χουάνγκ με τον Παναγιωτόπουλο.³³ Στις συνομιλίες με τον υπουργό Εμπορίου έγινε αποτίμηση της συνάντησης του Απριλίου και υπήρξε κοινός τόπος η δυνατότητα επέκτασης των οικονομικών σχέσεων (λ.χ. με προσφορά νέων προϊόντων προς συναλλαγές), παρότι εξέφρασαν ικανοποίηση για το ύψος των μέχρι τότε εμπορικών ανταλλαγών.³⁴

Επιπρόσθετα, ο Χουάνγκ αναφέρθηκε ήδη κατά τις συζητήσεις με τον Ράλλη στην πολιτική που ακολουθούσε η Κίνα μετά τον Μάο. Ο ίδιος δήλωσε πως στόχος της Λαϊκής Κίνας ήταν σε βάθος εικοσαετίας ο πλήρης εκσυγχρονισμός της βιομηχανίας, της γεωργίας αλλά και οι επενδύσεις σε νέες τεχνολογίες, ακόμα και στην αμυντική βιομηχανία. Προσέβλεπε στην παροχή στήριξης από την Ελλάδα. Άλλωστε, ακόμα και η μορφωτική συμφωνία προέβλεπε την ανταλλαγή επισκέψεων πανεπιστημιακών και ερευνητών,

μέσω των οποίων η Κίνα προσέβλεπε στη μεταφορά εμπειρίας και τεχνογνωσίας από Έλληνες επιστήμονες.³⁵ Ενδεικτική ήταν στο πλαίσιο αυτό και η επίσκεψη του Χουάνγκ στα ναυπηγεία του Σκαρμαμαγκά. Η επιλογή των ναυπηγείων δεν ήταν τυχαία, αφού σε αυτά κατασκευάζονταν πετρελαιοφόρα πλοία. Η Κίνα προσέβλεπε στην εμβάθυνση της συνεργασίας στη ναυτιλία και ιδίως στη μεταφορά των προϊόντων από και προς την επικράτεια της μέσω των ελληνόκτητων πλοίων.³⁶ Η συνεργασία σε επίπεδο ναυτιλίας απασχόλησε αρκετά τις συζητήσεις των δύο αντιπροσωπειών στο υπουργείο Εξωτερικών, ιδίως κατά τον δεύτερο κύκλο τους, την 22α Σεπτεμβρίου 1978. Οι Κινέζοι αντιμετώπισαν θετικά τα ελληνικά αιτήματα, να δέχονται περισσότερους ελλιμενισμούς ελληνόκτητων πλοίων σε λιμένες της ηπειρωτικής Κίνας, να ναυπηγούνταν κινεζικά πλοία σε ελληνικά ναυπηγεία –εξ ου και η προαναφερθείσα επίσκεψη του Κινέζου υπουργού στο Σκαρμαμαγκά–, να προωθηθεί η συνεργασία και στον τουριστικό τομέα, ιδίως με την παροχή τεχνογνωσίας από την Ελλάδα. Τα θέματα αυτά συμφωνήθηκε να αποτελέσουν αντικείμενο της παραπέρα προώθησης των διμερών σχέσεων.³⁷ Τέλος, πριν από την αναχώρησή του ο Χουάνγκ επισκέφθηκε ιδιωτικώς την Ακρόπολη.

Τα αποτελέσματα της επίσκεψης Χουάνγκ

Αποτιμώντας την επίσκεψη του Χουάνγκ, πέραν των προφανών αναφορών –πρόκειται για την πρώτη επίσκεψη Κινέζου υπουργού στην Ελλάδα–, αυτή μπορεί να θεωρηθεί μια θετικότατη εξέλιξη στις διμερείς σχέσεις. Η κομμουνιστική Κίνα είχε αποφασίσει να προχωρήσει σε ανοίγματα στη Βαλκανική, σε αντιστάθμισμα της σοβιετικής ισχύος.³⁸ Η προσέγγιση με τη Ρουμανία και τη Γιουγκοσλαβία κινούνταν σε αυτό το μοτίβο. Οι Κινέζοι

έπρεπε να ζυγίσουν τις άλλες επιλογές τους στη χερσόνησο: η Βουλγαρία, ως απολύτως εξαρτώμενη από την ΕΣΣΔ στην εξωτερική της πολιτική, δεν προσφερόταν, ενώ η ρήξη στις σινοαλβανικές σχέσεις είχε απομακρύνει κάθε δυνατότητα επαναπροσέγγισης του Αλβανού ηγέτη Ενβέρ Χότζα με την Κίνα. Έχοντας να επιλέξουν ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία, οι Κινέζοι επέλεξαν την Ελλάδα, δίχως ασφαλώς να παραγνωρίζεται η προσπάθεια που κατέβαλαν για να αναπτύξουν σχέσεις και με τους Τούρκους· ωστόσο η Ελλάδα κατάφερε και «προηγήθηκε», αφού οι σινοτουρκικές σχέσεις βελτιώθηκαν ιδίως μετά το 1981-1982, οπότε και ο υπουργός Εξωτερικών και ο πρόεδρος επισκέφθηκαν το Πεκίνο.³⁹ Ωστόσο, όπως η Ελλάδα δεν πήρε θέση στη σοβιετική αντιπαράθεση, έτσι και οι Κινέζοι στάθηκαν ουδέτεροι έναντι των ελληνικών θέσεων στα ελληνοτουρκικά, όπως γενικότερα επικαλούνταν τόσο τη γεωγραφική απόσταση όσο και την έλλειψη ισχύος για να αναλάβουν διαμεσολαβητικό ρόλο.⁴⁰ Η ελληνική πλευρά το γνώριζε αυτό, αλλά τούτο δεν την εμπόδιζε να ενημερώνει την κινεζική για τις θέσεις της αλλά και να προωθεί σε γενικότερο επίπεδο τις διμερείς σχέσεις.

Το πρόκριμα της Ελλάδας ήταν αποτέλεσμα δύο γεγονότων. Αφενός θεωρούσαν πως η γεωπολιτική θέση της χώρας τόσο στα Βαλκάνια όσο και ως δυτική χώρα που αναμενόταν να ενταχθεί στην ΕΟΚ καθιστούσαν την Ελλάδα κατάλληλη για να προβούν σε ανοίγματα προς τη Δύση. Ήταν ενδεικτικό των κινεζικών προθέσεων το ότι τόσο ο Χουάνγκ όσο και Χσιεν Νιεν αναφέρθηκαν με θέρμη στην προοπτική ένταξης της Ελλάδας στην Κοινότητα και στη γενικότερη ενδυνάμωση της Δυτικής Ευρώπης, αλλά και στην αποδυνάμωση της σοβιετικής επιρροής στα Βαλκάνια (λ.χ. μέσω των ελληνικών πρωτοβουλιών, μαζί με τις πιο αυτόνο-

Ο Μάο Τσε-τουγκ συναντάται με τον Νικήτα Χρουστσόφ. Η σινοσοβιετική διαμάχη αναγόταν στα μέσα των δεκαετιών του 1950 και 1960 αλλά επηρέαζε την κινεζική εξωτερική πολιτική και το 1970.

μες στην εξωτερική τους πολιτική (Ρουμανία και Γιουγκοσλαβία). Ωστόσο η ελληνική πλευρά δεν αναφέρθηκε καθόλου στις σινοσοβιετικές έριδες –είχε μάλιστα προηγηθεί η μετάβαση του Ράλλη στη Μόσχα– προκειμένου να μην εμπλακεί στον ανταγωνισμό μεταξύ Κίνας και ΕΣΣΔ.

Αφετέρου οι Κινέζοι έλκονταν από τον ελληνικό πολιτισμό και ιστορία. Ασφαλώς και η προσέγγισή τους με τη Δύση δεν εξαρτιόταν από την πολιτιστική κληρονομιά. Όμως το γεγονός ότι επέλεξαν για την υπογραφή μορφωτικής συμφωνίας, για πρώτη φορά με δυτικό κράτος, την Ελλάδα ήταν απότοκο της συνεισφοράς των αρχαίων Ελλήνων στη διαμόρφωση του σύγχρονου κόσμου. Οι Κινέζοι κομμουνιστές, παρά την ιδεολογία τους, πρόβαλλαν τη σημασία της Κίνας στη διαμόρφωση της οικουμενικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Έτσι, συμβολικά, πρότασαν την υπογραφή μορφωτικής συμφωνίας με την Ελλάδα για να καταδείξουν το ότι, αν και οι δύο χώρες διέθεταν με διαφορετικά οικονομικά, κοινωνικά και

πολιτικά συστήματα, ένωναν τις δυνάμεις τους σε πολιτιστικό επίπεδο. Ακόμα και η επίσκεψη του Χουάνγκ στην Ακρόπολη είχε αυτό τον συμβολικό χαρακτήρα. Η μορφωτική συμφωνία θα μπορούσε κάλλιστα να είχε υπογραφεί σε επίπεδο διπλωματών ή μεταξύ χαμηλόβαθμων υπουργών. Το ότι οι υπουργοί Εξωτερικών υπέγραψαν στην Αθήνα τη συμφωνία έδειχνε πως οι Κινέζοι έδιναν αυξημένη σημασία στην ανάπτυξη των σχέσεών τους με την Ελλάδα.

Ήδη από τα μέσα του 1974 η ελληνική διπλωματία δραστηριοποιήθηκε έντονα για την ανάπτυξη των επαφών με την ΕΟΚ και για τη σύσφιξη των σχέσεων με χώρες διαφορετικών κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών συστημάτων. Έμφαση δόθηκε τόσο στα Βαλκάνια, στη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική όσο και σε άλλες «ομάδες κρατών», όπως τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης με προεξάρχουσα την ΕΣΣΔ, αλλά και στη λαϊκή Κίνα. Έτσι εφαρμόστηκε στην πράξη «πολυδιά-

στατη» εξωτερική πολιτική, κυρίως στις επαφές με κομμουνιστικά καθεστώτα.

Ως προς τις ελληνοκινεζικές σχέσεις, οι κυβερνήσεις Καραμανλή επιδίωξαν την ανάπτυξη επαφών με την ίδια την κινεζική ηγεσία. Η αρχική στόχευση σε θέματα οικονομικής και μορφωτικής συνεργασίας ήταν αναμενόμενη, αφού αποτελούσαν ζητήματα ήσσονος πολιτικής όπου θα μπορούσαν να υπάρξουν συγκλίσεις δίκως να αμφισβητηθεί ο δυτικός προσανατολισμός της Ελλάδας. Επιστέγασμα αυτών υπήρξε η μετάβαση του Κινέζου υπουργού Εξωτερικών στην Αθήνα.

Οι ελληνικές επιλογές κρίνονται θετικά, αφού η χώρα κατάφερε να ενισχύσει τη διεθνή της θέση και να προωθήσει τη διμερή συνεργασία. Το ότι οι Κινέζοι δεν λάμβαναν ξεκάθαρα θέση υπέρ των ελληνικών θέσεων στις διαφορές με τους Τούρκους στο Αιγαίο και στην Κύπρο δεν μπορούσε να οδηγήσει σε αρνητικό πρόσημο την πορεία των ελληνοκινεζικών επαφών, αφού τελικά αυτές βοήθησαν στο να ενισχυθεί από τη μία η ελληνική οικονομία, από την άλλη να προβάλει τις θέσεις της και να δημιουργήσει βάσεις συνεργασίας με μια χώρα που η διεθνής της θέση θα αυξανόταν όλο και περισσότερο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Ν. 73/1975, ΦΕΚ 140/Α/16.07.1975.
- 2 Ν.Δ. 45/1974, ΦΕΚ 254/Α/20.11.1974.
- 3 Ν. 242/1975, ΦΕΚ 295/Α/30.12.1975.
- 4 Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ, Φ.27/15, Αβέρωφ προς Υπουργείο Εξωτερικών: υπόμνημα συζήτησης μεταξύ υπουργού Εθνικής Αμύνης Αβέρωφ και του Κινέζου πρέσβη Χε Γιανγκ.
- 5 D. Chourchoulis, σ. 70.
- 6 Αρχείο ΕΡΤ, κωδ. τεκμ. 0000020301.
- 7 Ν. 561/1977, ΦΕΚ 77/Α/12.03.1977.
- 8 Ανακοίνωση προς τον τύπο Υπουργείου Προεδρίας της Κυβέρνησης, 9 Σεπτεμβρίου 1976.
- 9 Αρχείο ΕΡΤ, κωδ. τεκμ. 0000015897.

- 10 G. Hsiao (1977), *The Foreign Trade of China: Policy, Law, and Practice*, Σαν Φρανσίσκο: University of California Press, σ. 71 κ.ε.
- 11 Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ, Φ.30/15, Υπόμνημα συζητήσεων μεταξύ υπουργού Εθνικής Αμύνης Αβέρωφ και Αναπληρωτή Αρχηγού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού Κίνας στρατηγού Χου Τσουάν.
- 12 Δελτίο Τύπου Ροταριανού Ομίλου Αθηνών, 10 Μαΐου 1977.
- 13 D. Chourchoulis, σ. 73.
- 14 *Καθημερινή*, 22 Σεπτεμβρίου 1978.
- 15 Π.Δ. 615/1978, ΦΕΚ 132/Α/26.08.1978.
- 16 Ανακοίνωση προς τον Τύπο, Υπουργείο Εξωτερικών, 13 Σεπτεμβρίου 1978.
- 17 D. Andelman (1980), «China's Balkan Strategy», *International Security*, τ. 4, αρ. 3, χειμώνας 1979-1980, σσ. 60-79.
- 18 D. Chourchoulis, σ. 73.
- 19 *Καθημερινή*, 21 Σεπτεμβρίου 1978.
- 20 ΑΠΕ, δηλώσεις Χουάνγκ Χούα στο αεροδρόμιο προς τους δημοσιογράφους, τηλεγράφημα 21ης Σεπτεμβρίου 1978.
- 21 Ο πρεσβευτής ασχολήθηκε επισταμένα με τη συγκριτική μελέτη των ανατολικών πολιτισμών με την αρχαιοελληνική γραμματεία· βλ. Δ. Βελισσαρόπουλος, *Η φιλοσοφία στις Τρεις Χώρες: Ελλάδα, Ινδία, Κίνα*, εκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα 2001, και του ίδιου, *Ιστορία της Κινεζικής Φιλοσοφίας*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1981.
- 22 Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο, Άφιξη του Υπουργού Εξωτερικών της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας Χουάνγκ Χούα στην Αθήνα, κωδικός τεκμηρίου, D 1847, κωδικός θέματος T 8960.
- 23 Andelman, ό.π.
- 24 Απομαγνητοφώνηση δηλώσεων Γ. Ράλλη και Χουάνγκ Χούα, Υπουργείο Εξωτερικών 21 Σεπτεμβρίου 1978, δημ. σε *Καθημερινή*, 22 Σεπτεμβρίου 1978.
- 25 *Καθημερινή*, 23 Σεπτεμβρίου 1978.
- 26 Αρχείο ΕΡΤ, κωδ. τεκμ. 0000073128.
- 27 Κ. Σβολόπουλος, *Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο, γεγονότα και κείμενα*, εκδ. ΙΔΚ-Καθημερινή, Αθήνα 2005, τ. 10, σ. 329.

Οι επαφές της Κίνας με την Ελλάδα ξεκίνησαν μετά την αποκατάσταση των σχέσεων Κίνας-ΗΠΑ. Η προσέγγιση του Μάο με τον Ρίτσαρντ Νίξον το 1972 έδωσε στους Κινέζους τη δυνατότητα να αυξήσουν θεαματικά τις επαφές τους με χώρες της Δύσης.

- 28 Ανακοίνωση προς τον Τύπο Υπουργείου Εξωτερικών, 22 Σεπτεμβρίου 1978.
- 29 ΕΟΑ, Συνάντηση του του Υπουργού Εξωτερικών της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας Χουάνγκ Χούα με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κωνσταντίνο Τσάτσο στην Αθήνα, κωδικός τεκμηρίου D1847, κωδικός θέματος T 8962.
- 30 Ν. 931/1979, ΦΕΚ 148/Α'/05.07.1979.
- 31 *Ο.π.*
- 32 ΕΟΑ, Υπογραφή ελληνοκινεζικής Συμφωνίας μορφωτικής συνεργασίας στην Αθήνα από τον Υπουργό Εξωτερικών της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας Χουάνγκ Χούα και τον Έλληνα ομόλογο του Γεώργιο Ράλλη, κωδικός τεκμηρίου D1847, κωδικός θέματος T 8964.
- 33 *Καθημερινή*, 22 Σεπτεμβρίου 1978.
- 34 *Ο.π.*, 23 Σεπτεμβρίου 1978.
- 35 *Ο.π.*, απομαγνητοφώνηση δηλώσεων Γ. Ράλλη και Χουάνγκ Χούα, Υπουργείο Εξωτερικών, 21 Σεπτεμβρίου 1978.
- 36 ΕΟΑ, Επίσκεψη του Υπουργού Εξωτερικών της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας Χουάνγκ Χούα στα ναυπηγεία του Σκαραμαγκά, κωδικός τεκμηρίου D1847, κωδικός θέματος T 8960.
- 37 *Ναυτεμπορική*, 23 Σεπτεμβρίου 1978
- 38 J. W. Garver, *China's Quest: The History of the Foreign Relations of the People's Republic of China*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2016, σ. 349-359.
- 39 Zan Tao (2015), «Sino-Turkish Relationship: Centering on Turkey's Perception About the Rise of China», στο R. Kutay Karaca & Wang Li (επιμ.), *Sino-Turkey Relations: Concept Policies and Prospects*, Istanbul Gelişim University Press, Κωνσταντινούπολη, σ. 84 επ.
- 40 *Ο.π.*, Andelman, σ. 60.

Ο Εμμανουήλ Αντ. Εμμανουηλίδης είναι Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Νομικής ΑΠΘ, Δρ. Ν. Δικηγόρος-Διαπιστευμένος Διαμεσολαβητής.

Η ΑΜΦΙΣΒΗΤΟΥΜΕΝΗ ΠΑΤΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑ ΑΝΤΡΥ ΚΑΙ Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΔΙΦΘΟΓΓΟΥ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΠΑΙΔΙΚΗ

ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΜΑΡΚΕΑ

Έχουν περάσει σχεδόν 25 χρόνια αφότου τέθηκε για πρώτη φορά ζήτημα ονοματολογίας στην ειδικότητα της Ιατρικής που ασχολείται με την αντιμετώπιση των παθήσεων του μυοσκελετικού συστήματος, και ακόμα δεν έχουμε συνηθίσει την αντικατάσταση του όρου Ορθοπεδική με τον καινούργιο Ορθοπαιδική. Για τους πρεσβύτερους που είχαν μάθει την πρώτη ονομασία, φαίνεται εξαιρετικά δύσκολο να συνηθίσουν τη νέα. Και ταυτόχρονα, βλέπουμε καθημερινά δημόσια έγγραφα να επιμένουν στην παλιά μορφή. Αρκετοί αποδεικνύονται αναποφάσιστοι, προτιμώντας άλλοτε τη μία και άλλοτε την άλλη ονομασία. Στον Χρυσό Οδηγό το αμφίσημο χάος επαναλαμβάνεται πεισματικά.

Ο Ντοστογιέφσκι το είχε κάποτε επισημάνει: *«Τι να είναι αυτό που φοβούνται περισσότερο απ' όλα οι άνθρωποι; Το καινούργιο βήμα, την καινούργια δική τους λέξη».*

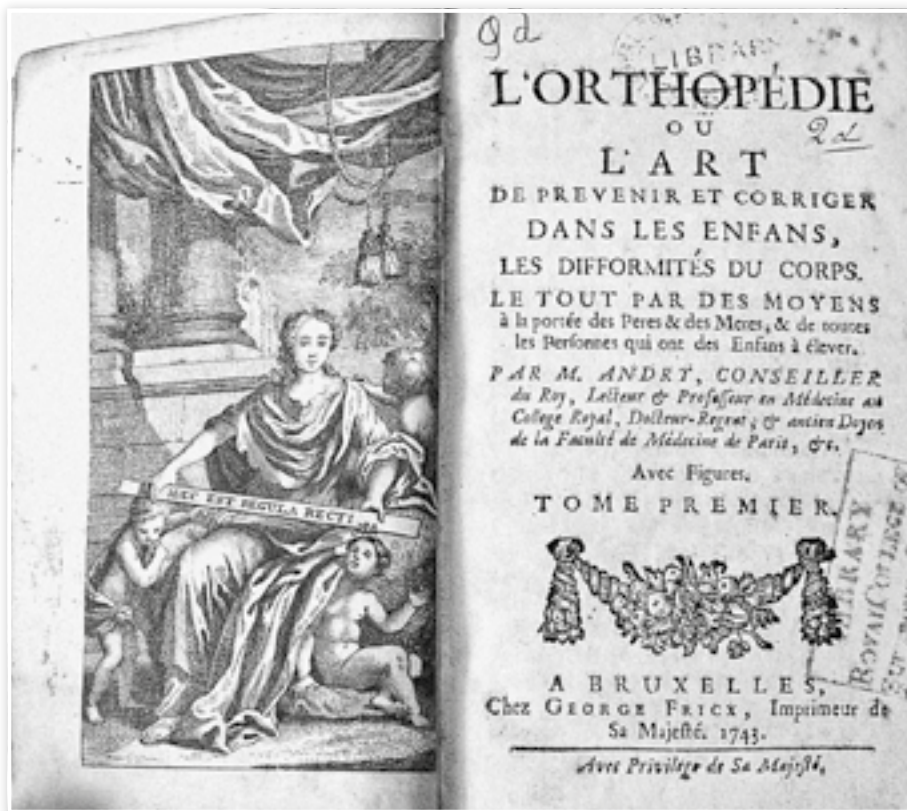
ΤΟ γεγονός θα περνούσε ίσως απαρατήρητο αν δεν ήταν ολοφάνερο. Δεν είναι λίγοι όσοι υποστηρίζουν ότι υπάρχουν τόσα υπαρκτά προβλήματα που μας ταλαιπωρούν ώστε να μη χρειάζεται να κατασκευάζουμε ανύπαρκτα. Προβλήματα επιβίωσης, πολιτισμικά, εθνικά, προβλήματα γλώσσας και επικοινωνίας προπαντός. Ίσως η άποψη να είναι σωστή. Αλλά αποκλείει δυστυχώς τον διάλογο.

Γιατί χρειάζονται γαλήνη και ξεχωριστή παιδεία για να εξελιχθεί ο διάλογος. Πρέπει, πρώτα απ' όλα, να θέλγει τους διαλεγόμενους η λογική ακροβασία, η κύηση και ο τοκετός των εννοιών, το αρμονικό συνταίριασμα και τα ωραία απροσδόκητα που αυτό συνεπάγεται. Με αυτή την επιδίωξη ξεκίνησε μια άτυπη έρευνα προς κάθε κατεύθυνση, σε δημοσιεύσεις ελληνικές και ξένες, σε λεξικά παλαιά και νέα, στο ίδιο το διαδίκτυο. Σταχυολογήθηκαν

Η Σαιν-Νιζιέ στις όχθες του ποταμού Σον, όπως είναι σήμερα. ΚΑΤΩ: Ο Νικολά Αντρύ (1658-1742) σε δραστήρια ηλικία.

Το βιβλίο *L'orthopédie* του Νικολά Αντρώ. Στην προμετωπίδα της πρώτης σελίδας (ΕΠΑΝΩ) διακρίνεται η θεά Επιστήμη να κρατά χάρακα για να υποστηρίξει την αξία του «μέτρου». ΑΠΕΝΑΝΤΙ. Σελίδα του *L'orthopédie* με πρακτικές συμβουλές επίλυσης προβλημάτων σε όσα άτομα ασχολούνται με τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών.

όσα ήταν ικανά να φωτίσουν την ιστορική καταγραφή των γεγονότων. Με σεβασμό στη γλώσσα. Και με έμφαση στη διατήρηση χαμηλών τόνων στο επίμαχο θέμα. Γιατί, όπως γράφει η Κική Δημουλά, «ψιθυριστά αγαπιούνται οι λέξεις».

Όλα δείχνουν ότι ξεκίνησαν με τη δημοσίευση το 1741 ενός βιβλίου με τον παράδοξο τίτλο *L'Orthopédie*, το οποίο υπέγραφε ο Νικολά Αντρώ, ένας διακεκριμένος παιδίατρος που ζούσε στο Παρίσι. Ο Αντρώ αδυνατούσε να προβλέψει την απήχηση που θα είχε αυτή η λέξη αναφορικά με την ονοματοδοσία σε μια νέα εξειδίκευση της Χειρουργικής που σκόπευε να επιλύσει προβλήματα του σκελετού. Δικαίως εκλήθη «πατέρας της Ορθο-

παιδικής». Μολαταύτα, σύγχρονες αντιλήψεις αμφισβητούν αυτή την πατρότητα, ενώ εκφράζονται σοβαρές υποψίες ότι ο όρος δεν ανταποκρίνεται ακριβώς στο περιεχόμενο της επιστήμης την οποία καλείται να επισημάνει, καθώς και στη φιλοσοφία αυτών που την υπηρετούν.

Ο Νικολά Αντρώ και η εποχή του

Ο Νικολά Αντρώ γεννήθηκε στην καθολική ενορία του Σαιν-Νιζιέ στις όχθες του ποταμού Σων στις 24 Αυγούστου 1658. Οι γονείς του ασχολούνταν με το εμπόριο, έτρεφαν όμως διαφορετικές προσδοκίες για τον μικρό τους γιο. Η πρώτη επιλογή του Αντρώ ήταν να ακολουθήσει θεολογικές σπουδές, όπως είχαν πράξει

οι μεγαλύτεροι αδελφοί του, ο Αντουάν και ο Κλωντ, οι οποίοι είχαν χειροτονηθεί ιερείς. Ωστόσο, εγκατέλειψε αυτή την ιδέα οριστικά το 1690, όταν γράφτηκε στην ιατρική σχολή του Πανεπιστημίου της Ρενς. Μετά την κατεδάφιση του Πανεπιστημίου επί βασιλείας Λουδοβίκου ΙΔ', συνέχισε τις σπουδές του στο Παρίσι. Την ίδια χρονιά, υποστήριξε διδακτορική διατριβή με τον περιέργο τίτλο «Η σχέση ανάμεσα στην ευτυχία του ιατρού και την

υπακοή του ασθενούς στην αντιμετώπιση των ασθενειών». Φαίνεται ότι παρόμοια θέματα ήταν συνήθη εκείνη την εποχή.

Ο Αντρύ διήγε ταραχώδη ζωή, αν κρίνουμε από τις διαρκείς αντιπαλότητες που είχε με τους συναδέλφους του. Ως καθηγητής στο Κολέγιο της Γαλλίας αρχικά και, στη συνέχεια, ως κοσμήτορας στο Πανεπιστήμιο το 1724 και μέλος της εκδοτικής επιτροπής του *Περιοδικού των Σοφών* (*Journal des Savants*), δεν έπαψε να δίνει προσωπικές μάχες ενάντια σε ό,τι φάνταζε στον νου του ως εξωφρενικό. Βασική του φροντίδα είχε να καυτηριάζει τις συνήθειες της εποχής, πασχιζοντας να μειώσει στα μάτια των συγχρόνων του την αξία των απαίδευτων κουρέων-χειρουργών.

Η αντιδραστική αυτή στάση δίνεται ανάγλυφα στη μονογραφία που δημοσίευσε στα 1738 με τίτλο: *Cleon à Eudoxe touchant la prééminence de la médecine sur la chirurgie* (*Περί της υπεροχής της παθολογίας έναντι της χειρουργικής*). Είναι οξύμωρο το γεγονός ότι ο συντάκτης του έργου είναι ο ίδιος άνθρωπος τον οποίο δύο αιώνες αργότερα οι χειρουργοί ορθοπαιδικοί σε όλο τον κόσμο αναγνώρισαν ως «πατέρα» τους!

Στην προσωπική του ζωή ο Νικολά Αντρύ είχε την εμπειρία τριών γάμων, ενώ απέκτησε μία μόνο κόρη από την τρίτη του σύζυγο. Πέθανε στο Παρίσι στις 13 Μαρτίου 1742, στην ηλικία των 84 ετών, ένα χρόνο ακριβώς μετά τη δημοσίευση του περίφημου *L'Orthopédie*.

Το συγγραφικό έργο του Νικολά Αντρύ

Ανάμεσα στα συγγραφικά έργα του Νικολά Αντρύ ενδιαφέρον έχουν δύο βιβλία, γραμμένα με απόσταση σαράντα ετών το ένα από το άλλο. Ασχολούνται με δύο εντελώς διαφορετικά θέματα: την παρασιτολογία το ένα, την ορθοπαιδική το άλλο. Το πρώτο δημοσιεύτηκε στα 1700 με τίτλο: *De la génération des vers dans le*

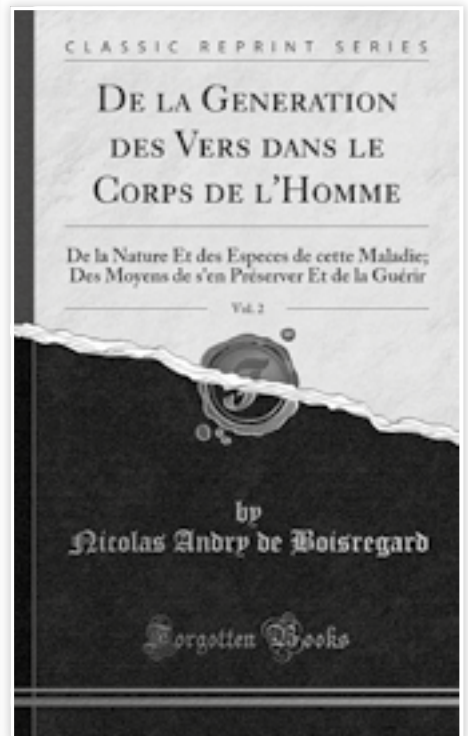
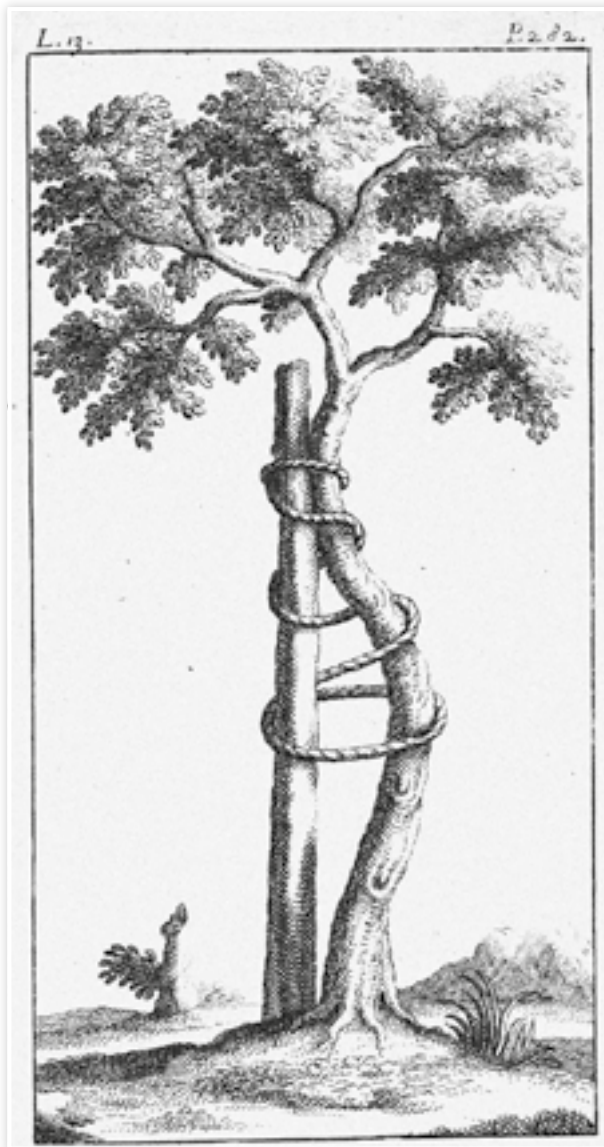

corps de l'homme. De la nature et des espèces de cette maladie, les moyens de s'en préserver et de la guérir (Η γένεση των σκωλήκων στο ανθρώπινο σώμα. Τα διάφορα είδη και οι τύποι αυτής της νόσου και τρόποι προφύλαξης και θεραπείας). Παραδόξως, το βιβλίο αυτό χάρισε στον συγγραφέα του τον τιμητικό τίτλο του «πατέρα της παρασιτολογίας», παρότι η εξήγηση που δίνει για την παθολογία

των σκωλήκων είναι συχνά υποθετική. Σημειωτέον ότι τα χαρακτηριστικά που το φιλοτεχνούν είναι εξαιρετικά. Το 1704, συμπληρώθηκε με μερικές ακόμα σελίδες, σχετικές με τις «Παρασιτώσεις».

Έναν μόλις χρόνο πριν από το τέλος του βίου του, σε ηλικία 83 ετών, ο Αντρί συνέγραψε το έργο που θα του χάριζε την αθανασία. Ο τίτλος ήταν σαφής: *L'orthopédie ou l'art de prévenir et corriger dans les enfants les difformités du corps* (Η Ορθοπαιδεία ή η τέχνη πρόληψης και διόρθωσης των σωματικών παραμορφώσεων

Σελίδα του *L'orthopédie* όπου αναδεικνύεται η περιφρημη γκραβούρα με το ετοιμόρροπο δενδρύλλιο. ΚΑΤΩ: Σύγχρονη ανατύπωση του συγγράματος *Παρασιτολογία* του Νικολά Αντρί. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο Ελβετός ιατρός Ζαν-Αντρέ Βενέλ (1740-1791), πρωτοπόρος της Ορθοπαιδικής.

στα παιδιά). Το βιβλίο δημοσιεύτηκε σε πρώτη έκδοση στα γαλλικά το 1741 σε 2 τόμους και έγινε αμέσως δεκτό με ενθουσιασμό από το αναγνωστικό κοινό στο οποίο απευθυνόταν. Σύντομα αναδημοσιεύτηκε έξω από τα σύνορα της Γαλλίας, πρώτα στις Βρυξέλλες (1742), στη συνέχεια στο Λονδίνο (1743) μεταφρασμένο στα αγγλικά (*Orthopaedia or the Art of Correcting and Preventing Deformities in Children*) και τον επόμενο χρόνο (1744) στο Βερολίνο στα γερμανικά.

Στο βιβλίο περιέχονται πρακτικές συμβουλές σε απλό, απερίπτο και κατανοητό λόγο. Στον υπότιτλο υπάρχει υποσημείωση ότι «*παρέχονται πρακτικοί τρόποι που εύκολα μπορούν να εφαρμοστούν από τους ίδιους τους γονείς και όσους ασχολούνται με τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών*». Στις αρετές του συγκαταλέγονται οι δώδεκα έξοχες γκραβούρες των Χούμπολτ και Γκέλαρντ.

Το έργο χωρίζεται σε τέσσερα βιβλία, με τα τρία πρώτα να συναποτελούν τον πρώτο τόμο. Σ' έναν εκτενή σημασιολογικό πρόλογο, ο Αντρύ επιχειρεί να εξηγήσει την προέλευση του όρου *Orthopaedia* με τις ακόλουθες φράσεις: «*Όσον αφορά στον τίτλο του βιβλίου, σχηματίζεται από τις ελληνικές λέξεις ορθός και παις. Από τις δύο αυτές λέξεις σχηματίζεται αυτό που η Ορθοπαιδεία δηλώνει σε μία μόνο λέξη, γι' αυτό που έχω ξεκινήσει να κάνω, δηλαδή να διδάξω τρόπους πρόληψης και διόρθωσης των παραμορφώσεων στα παιδιά*».

Ο νεολογισμός του Αντρύ δεν είναι αυθαίρετος, αλλά ταιριάζει με τον συνήθη τρόπο σχηματισμού νέων λέξεων που ήταν προσφιλής εκείνη την εποχή. Στην *Εγκυκλοπαίδεια* των Ντιντερό και ντ' Αλαμπέρ του 1763, υπάρχει ειδική μνεία για το έργο του Νικολά Αντρύ και το περιεχόμενο της Ορθοπαιδείας, καθώς και ένα μνημειώδες χαρακτηριστικό που απεικονίζει ένα παιδί να στηρίζει ένα ετοιμόρροπο δενδρύλλιο.

Η τύχη του όρου «Orthopaedia»

Η λέξη *Orthopaedia* ήταν γραφτό ν' απασχολήσει εκείνους που επιμένουν να στοχάζονται και να ικνηλατούν στα κρυσπεδα της γνώσης. Η δυναμική της συνεχίζει αδιάλειπτα, από την εποχή του Αντρύ μέχρι τώρα, να προκαλεί αντιγνώμεις. Οφείλουμε όμως να ομολογήσουμε ότι είναι η μόνη λέξη που χρησιμοποιήθηκε εύστοχα για να σηματοδοτήσει την ορθοπαιδική χειρουργική, τον κλάδο που ασχολείται ισότιμα με τα παιδιά και τους ενηλίκους και κινείται σε δύο άξονες, αυτόν της συντηρητικής αντιμετώπισης και τον άλλο της χειρουργικής.

Μετά την πρώτη δημοσίευση συναντάμε τον όρο με την ευκαιρία και άλλων αφορμών, η αντιπροσωπευτικότερη των οποίων είναι η απόφαση του Βενέλ να τη χρησιμοποιήσει για την κλινική *Ortho-*

paedic Institute που θεμελίωσε στην Ελβετία. Στα 1805 ο όρος εμφανίστηκε για δεύτερη φορά σε μια πραγματεία που δημοσίευσε ο Ντεσμπορντό με τον τίτλο: *New Orthopaedics*. Αυτό το έργο αποτέλεσε το έναυσμα για τη δημιουργία μιας σειράς δοκιμών αμέσως μετά.

Έκτοτε, πολλοί συγγραφείς ασχολήθηκαν με τις σκελετικές παθήσεις, ωθούμενοι κατά καιρούς σε αναζήτηση άλλου ονόματος για τον κλάδο. Ο Ντελπές πρότεινε την *Ορθομορφία* στο Μονπελιέ στα 1828, ενώ οι Μπρισετό και Ντζινβερνούα από το Παρίσι επέμεναν στον όρο *Ορθοσωματία* στα 1833. Ο Μπιγκ στο Λονδίνο προτιμούσε τον όρο *Ορθοπραξία* το 1867. Ο Μπουβιέ χρησιμοποίησε τον όρο *Παθήσεις του κινητικού συστήματος*, ενώ ο Σαιν-Ζερμαίν παρατήρησε το 1884 ότι το δεύτερο συνθετικό του όρου προέρχεται από το ρήμα *παιδεύω* και θα έπρεπε η

ειδικότητα να καλείται *Ορθοπαιδευτική*. Λίγο πριν από το κατώφλι του 20ού αιώνα, οι Μπάουερ, Χολμς (1870), Σάιρε (1879), Σράιμπερ (1888) και ακολούθως οι Ουίτμαν (1904) και Τέυλορ (1909) χρησιμοποίησαν τον πληρέστερο όρο *Ορθοπαιδική Χειρουργική*.

Ο όρος που επικράτησε, επέζησε εξαιτίας της ιδιαίτερης ευκολίας στην προφορά του, ενώ σύντομα υιοθετήθηκε από το λεξιλόγιο πολλών γλωσσών: *Orthopédie, Orthopaedica, Orthopedic, Orthopaedische, Orthopedia, Orthopedicka, Orthopaedics*.

Η ιστορία του όρου στην Ελλάδα και η «επανάσταση του 1994»

Από τις υπάρχουσες πηγές, μπορούμε να διαβεβαιώσουμε ότι η πρώτη εμφάνιση της λέξης *Ορθοπεδική* (με -ε-) απαντά στην εφημερίδα *Εστία* το 1898. Έκτοτε,

Τα ιδεογράμματα της λέξης *καράτε*, σημαίνουν «άδειο χέρι». ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Το εξώφυλλο του συγγράμματος του Ιωάννη Χρυσοσπάθη.

ξεχάστηκε μέχρι το 1925, όταν ο Ιωάννης Χρυσοσπάθης ανέλαβε την έδρα της ειδικότητας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ο Χρυσοσπάθης, παρασυρμένος από τον ισχύοντα συρμό που ήθελε την απλούστερη γραφή της λέξης, ενστερνίζεται την ορθογραφία του όρου με -ε- όταν τον χρησιμοποιεί στο σύγγραμμά του *Ορθοπεδική* στα 1932. Στον πρόλογο, δικαιολογεί την επιλογή του αυτή ως εξής: «*Επειδή ή ἔξις τυγχάνει ἰσχυρωτέρα τῆς λογικῆς, ἐκρίναμεν νά μὴν ἐπιμείνωμεν εἰς τὴν ὀρθὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως ὀρθωτικὴ ἀλλὰ νά μεταχειρισθῶμεν τὴν ἐπικρατήσαν ἤδη ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἰατρικῇ γλώσσῃ ἐκ τοῦ ὀρθῶς καὶ πεδάω ὀρθοπεδικήν*».

Ἐκτοτε, η ονομασία της ειδικότητας με -ε- (*Ορθοπεδική*) επανέρχεται σε κάθε εγχώριο πανεπιστημιακό σύγγραμμα. Τη συναντάμε στο βιβλίο των Γαροφαλίδη, Χαρτοφυλακίδη, Ρηγόπουλου *Σύγχρονος*

Ορθοπεδική του 1964, καθώς και στο αξιόλογο σύγγραμμα του Γερμάνη *Ορθοπεδική Χειρουργική* στα 1977, πλούσιο σε ιστορικές αναφορές. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, έκανε την εμφάνισή του το σύγγραμμα του Γεωργίου Χαρτοφυλακίδη *Θέματα Ορθοπεδικής και Τραυματολογίας*, ενώ στα 1984 στη Θεσσαλονίκη, δημοσιεύτηκε το βιβλίο του Παναγιώτη Συμεωνίδη *Ορθοπεδική*.

Στον πρόλογο του βιβλίου του, ο Συμεωνίδης αφήνει να διαφανεί η αμφισβήτηση για την ορθότητα της ονομασίας. Γράφει μεταξύ άλλων: «*Ο νέος ὀρος Ορθοπεδική (με -ε-) δεν ανταποκρίνεται, ούτε ανταποκρινόταν, στο αντικείμενο της Ορθοπεδικής σε ὅλη του την ἔκταση, γι' αὐτὸ ο συγγραφέας αὐτοῦ τοῦ βιβλίου διερωτάται για την αναγκαιότητα της αλλαγῆς του αρχικοῦ ὀρου Ορθοπαιδική που προέρχεται ἀπὸ ἐλληνικὲς λέξεις καὶ ἐγίνε παγκόσμια ἀποδεκτὸς, σε ἀντίθεση με το Ορθοπεδική που περιορίστηκε μόνο στην ἐλληνικὴ βιβλιογραφία*». Η στίθα της διαφωνίας είχε ήδη εκδηλωθεί από πανεπιστημιακή γραφίδα.

Στη δεύτερη έκδοση του βιβλίου το 1996, ο Συμεωνίδης υιοθετεί τον ὀρο με -αι- και γίνεται σαφής: «*Η εμμονή στη γραφή με -ε- συνιστά ἀναίτια ἀπόρριψη της τιμῆς που μας ἐγίνε ἀπὸ ξένο καθηγητὴ στη γλώσσα καὶ στη χώρα μας καὶ την ὁποία εμεῖς ἀπεμπολήσαμε. Ὑστερα ἀπὸ λεπτομερὴ μελέτη του θέματος, κατέληξα στο συμπέρασμα διόρθωσης αὐτοῦ του λάθους καὶ ἀποκατάστασης της ὀρθῆς ιστορικῆς ἐτυμολογίας του ὀρου σε Ορθοπαιδική*». Καταλήγει με την ἔκκληση: «*Αποτελεῖ ἐπείγουσα ἀνάγκη ἡ ἀποκατάσταση της ἐτυμολογίας του ὀνόματος στα ἐλληνικά ὥστε νά μὴν προστεθεῖ ἓνα ἐπὶ πλέον ἐπιχειρήμα σ' ἐκεῖνα που χρησιμοποιούνται για την αλλαγῆ, ὅτι δηλαδή ἀκόμη καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες Ορθοπεδικοί χειρουργοί, ἀπὸ τη γλώσσα των ὁποίων προέρχεται το ὄνομα, το ἔχουν ἀλλάξει*».

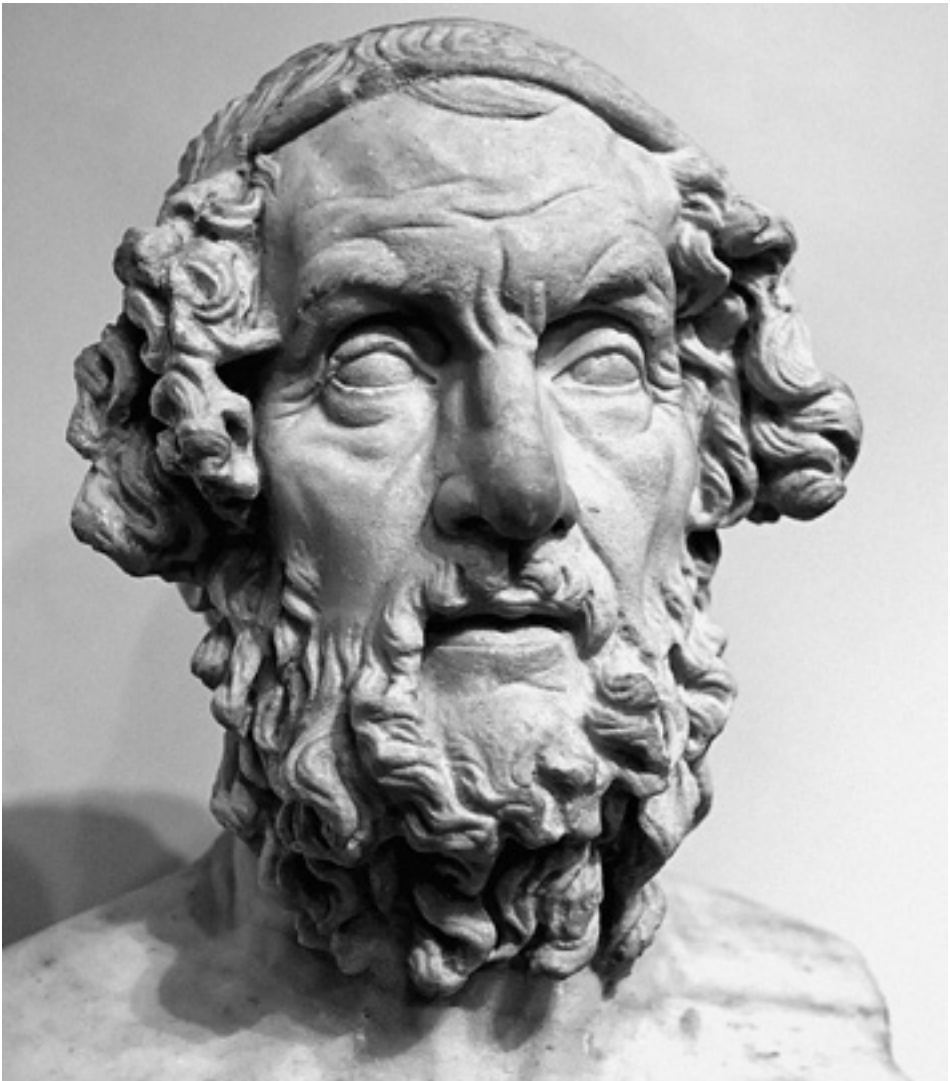

Αλλά η καθοριστική κίνηση του Συμμεωνίδη, για την επάνοδο του όρου *Ορθοπαιδική* στις ιστορικές και ετυμολογικές του ρίζες, ήταν η σύνταξη επιστολής δύο χρόνια πριν, στην οποία είχε καταθέσει τα επιχειρήματά του. Την απέστειλε στον πρόεδρο και τα μέλη του ΔΣ της Ελληνικής Εταιρείας Χειρουργικής Ορθοπαιδικής και Τραυματολογίας (ΕΕΧΟΤ) στις 30 Μαρτίου 1994 και την κοινοποίησε ταυτόχρονα σε όλους τους καθηγητές Ορθοπαιδικής των ιατρικών σχολών της χώρας, οι περισσότεροι των οποίων, με πρώτο τον

καθηγητή Γεώργιο Χαρτοφυλακίδη, επικρότησαν το περιεχόμενό της. Ο τότε πρόεδρος της ΕΕΧΟΤ Πουρνάρας υποστήριξε ένθερμα την πρόταση. Ακολούθησαν μικρές αντιπαραθέσεις με επιστολές και συζητήσεις μέχρι το 1996, όταν ο τότε πρόεδρος της ΕΕΧΟΤ Νίκος Αντωνίου ζήτησε τη γνώμη τριών γλωσσολόγων, του Μπαμπινιώτη από το Πανεπιστήμιο Αθηνών και των Χρηστίδη και Πετρούνια από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Είναι ενδιαφέρουσες οι θέσεις των γλωσσολόγων, οι οποίοι κατέθεσαν όσα

Προτομή του Ομήρου της ρωμαϊκής περιόδου (Βρετανικό Μουσείο, Λονδίνο).

γνωρίζουν με βάση την προέλευση του νεολογισμού του Αντρύ, τους ετυμολογικούς κανόνες και τις αρχές της γλωσσολογίας. Ωστόσο, δεν απέκλεισαν τις συμβιβαστικές και παρετυμολογικές λύσεις που επιτρέπουν την παραμονή της ονομασίας με την προγενέστερη γραφή της *Ορθοπεδική*. Τελικά, οι Μπαμπινιώτης και Χρηστίδης στάθηκαν σαφώς υπέρ της γραφής του όρου με *-αι-*, ενώ ο Πετρούνας δεν πήρε ξεκάθαρη θέση.

Συμπερασματικά, στο συνέδριο της ΕΕΧΟΤ που πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1997 με πρόεδρο τον Νικολακάκο, η γενική συνέλευση αποφάσισε με συντριπτική πλειοψηφία την καθιέρωση της γραφής *Ορθοπαιδική* (με *-αι-*). Να σημειωθεί πως δύο χρόνια νωρίτερα, η Ορθοπαιδική Εταιρεία Μακεδονίας-Θράκης είχε –πρώτη αυτή– αποφασίσει στο ετήσιο συνέδριό της την καθιέρωση της νέας γραφής.

Το ρήμα στη γλωσσονομία

Από τον καθηγητή γλωσσολογίας στο Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Γεώργιο Μπαμπινιώτη, μαθαίνουμε ότι οι σημασίες, όπως και οι έννοιες, είναι οντότητες που υπάρχουν στο μυαλό μας. Για να κοινωνηθούν, όμως, πρέπει να ντυθούν με λέξεις. Έχουμε την εσωτερική ανάγκη να καταλάβει ο ένας τον άλλο, αφού μόνο έτσι θα οδηγηθούμε σε μια πιο βαθιά συνείδηση του κόσμου. Μέσα από τούτο το πρίσμα συνάγεται ότι είμαστε δεσμευμένοι και εξαρτημένοι από τη γλώσσα μας επειδή απλούστατα σκεφτόμαστε.

Οι σύγχρονοι γλωσσολόγοι απορούν ακόμα σε ζητήματα γλωσσονομίας. Και ένα απ' τα πρωταρχικά ερωτήματα που δυναστεύει τη σκέψη τους είναι αν στην «πρωτογενή μάζα» που προσδιόρισε τη γέννηση των λέξεων, προϋπήρχαν τα *ουσιαστικά* ή τα *ρήματα*. Μολαταύτα, δεν είναι απορίας άξια μια πρώτη διαπίστωση: η βάση της γλώσσας είναι η δράση, ή με

άλλα λόγια, το ρήμα που την εκφράζει.

Το ερώτημα που αναφύεται είναι σαφές: ποιος είναι ο ρόλος του ρήματος στη γέννηση των λέξεων; Την απάντηση αναλαμβάνει να δώσει ανυποψίαστος ο ίδιος ο Μπαμπινιώτης: «*Με ρήματα χτίζεται και σε ρήματα πατάει η γλώσσα μας*». Η γλώσσα, έτσι κι αλλιώς, βρίσκει διέξοδο για κάθε εκφραστική της ανάγκη. Οι γλωσσικές καταβολές ενεργοποιούνται από τα ερεθίσματα και τις συνθήκες του περιβάλλοντος. Ο άνθρωπος, από καταβολής κόσμου, έψαχνε να βρει τρόπους να εκφράσει τις πράξεις του και τις συνέπειες της δράσης του. Η πρόταση, και συνεπώς ολόκληρη η επικοινωνία μας, είναι ρηματοκεντρική.

Κύρια πηγή πληροφόρησης, που βγαίνει από την πρόταση, είναι το ρήμα. Γύρω απ' αυτό πλέκεται η πληροφορία που συμπληρώνεται από τους όρους που το περιβάλλουν. Δεν νοείται πρόταση χωρίς ρήμα, όπως δεν θα είχαμε επικοινωνία χωρίς ενέργεια.

Σε μία προσπάθεια να δώσουμε νοηματικό περιεχόμενο στη λέξη που προσδιορίζει τη δράση εκείνων των χειρουργών που ασχολούνται με τις παθήσεις του σκελετού, οφείλουμε ν' αναζητήσουμε ως βάση το ρήμα που την εκφράζει. Στην περίπτωση αυτή, το ρήμα *πεδάω/πεδώ* δίνει τη λύση.

Το ρήμα *πεδάω/-ώ* στον Όμηρο

Σύμφωνα με τον λεξικογράφο Δημητράκο, το ρήμα *πεδάω/πεδώ* απαντάται συχνά στην αρχαία ελληνική γραμματεία. Διάφοροι τύποι του ανιχνεύονται στα Ομηρικά Έπη, αλλά ακόμη και σε τραγωδίες του Αισχύλου (*Ευμενίδες*) ή του Σοφοκλή (*Αίας*), σε παιάνες του Πινδάρου, σε διαλόγους του Πλάτωνα, στον Ηρόδοτο, τον Παρμενίωνα και τον Πausανία.

Ανεξάρτητα αν τα ομηρικά έργα έχουν γραφεί από τον Όμηρο ή όχι, και αδιάφορο αν αποτελούν τη συρραφή προφορι-

κών αφηγήσεων ή τη γραπτή αποτύπωσή τους από πλήθος ποιητών σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, η φιλολογική τους αξία είναι αδιαφιλονίκητη. Στη διδασκαλία τους στηρίχθηκε η διαπαιδαγώγηση των νέων, τόσο στον αρχαίο ελληνικό όσο και στον ρωμαϊκό κόσμο. Οι φιλολογικές σπουδές στη Δύση, που ξεκίνησαν στη διάρκεια της Αναγέννησης για να φτάσουν άφθονες μέχρι τις μέρες μας, είχαν αφειρητία τον Όμηρο.

Το μέτρο της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας* είναι ο δακτυλικός εξάμετρος στίχος. Βάση του είναι ο *δακτυλικός πους*, δηλαδή μια μονάδα που αποτελείται από μία μακρόχρονη συλλαβή και δύο βραχύχρονες, που μπορεί όμως να αντικατασταθούν από μία μακρόχρονη. Για τους μελετητές του Ομήρου είναι αληθινή απόλαυση η απαγγελία των περίτεχνων στίχων. Η γλώσσα είναι φυσικά τεχνητή, αφού ποτέ της δεν

χρησιμοποιήθηκε στον προφορικό λόγο, αλλά αναμφίβολα απόλυτα κατανοητή από τον ελληνόφωνο κόσμο. Το υλικό της προέρχεται από διαφορετικές διαλέκτους και χρονικές περιόδους, πλην όμως βασίζεται στην ιωνική διάλεκτο, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί στον 8ο αιώνα π.Χ. στα παράλια της Μικράς Ασίας. Υπάρχουν επίσης αιολικά στοιχεία, αλλά και τύποι που ανάγονται στη μυκηναϊκή εποχή. Κάποιοι αττικοί τύποι προστέθηκαν προφανώς μεταγενέστερα.

Σύμφωνα με τον Δημητράκο, συναντάμε με διάφορες σημασίες το *πεδάω*, -ώ:

1) δένω διά δεσμών, ιδίως τα πόδια κάποιου, δεσμεύω. *Οδύσσεια* δ, 380: *ὅς τις μ' ἀθανάτων πεδάα και ἔδησε κελύθου* (ποιος αναώνιος τώρα μ' έδεσε και μου 'κλεισε το δρόμο); 2) στερεοποιώ κάτι. *Οδύσσεια* φ, 391: *ᾗ ῥ' ἐπέδησε θύρας, ἐς*

Οδυσσεάς και Σειρήνες. Εικαστική αναπαράσταση από το έπος του Ομήρου (έργο του Χέρμπερτ Τζέιμς Ντρέιπερ, αρχές 20ού αιώνα, Πινακοθήκη Φέρενς, Γόρκσερ). ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Η μάχη της διφθόγγου δεν είναι δονκιχωτική.

δ' ἦεν αὐτός (κι έδεσε μ' αυτό τη θύρα, και ξανάρθε). 3) δεσμεύω με πέδη, κρατώ κάτι ακίνητο, σταματώ. *Ιλιάδα* Ψ, 585: ὄμνυθι μὴ μὲν ἑκὼν τὸ ἔμὸν δόλω ἄρμα πεδῆσαι (κάμε όρκον που δεν μου εμπόδισες μ' επιβουλήν τ' αμάξι). 4) κωλύω, εμποδίζω, κατέχω, αναγκάζω. *Ιλιάδα* X, 5: Ἔκτορα δ' αὐτοῦ μεῖναι ὀλοῖή μοῖρα πέδησεν / Ἰλίου προπάροιθε πυλάων τε Σκαιῶν (Και η μοίρα εκράτησε η κακή τον Έκτορα να μείνει έμπροσθεν των Σκaiών Πυλών και της ιερής Ιλίου).

Είναι βάσιμες οι υποψίες ότι η μάχη της διφθόγγου δεν είναι δονκιωτική, με την έννοια της πάλης ενός αθεράπευτα ρομαντικού με φανταστικούς ανερόμυλους. Ωστόσο, είναι βέβαιο ότι θα συνεχίζεται στο διηνεκές, όσο οι προβληματισμοί πάνω σε θέματα γλωσσολογίας δεν θα

βρίσκουν εύκολα απάντηση και όσο οι κοινωνικές συγκυρίες θα απαιτούν διαφορετική εκάστοτε οπτική γωνία αντιμετώπισης των θεμάτων. Παρ' όλα αυτά, είμαστε υποχρεωμένοι να προτείνουμε κάποια λύση. Μια πρόταση θα ήταν να μένανε τα πράγματα ως έχουν. Μία άλλη, που αντιτίθεται στην πρώτη, θα ήταν να συγκληθεί Καταστατική Γενική Συνέλευση της ΕΕΧΟΤ, αφού πρώτα οι ενδιαφερόμενοι έχουν την ευκαιρία ενημέρωσης με το ταχυδρομείο.

Αλλά, πόσο είμαστε σίγουροι ότι αξίζει τον κόπο να δώσουμε συνέχεια σε μια μάχη-φάντασμα, που μόνο αντιδικίες και μισαλλοδοξία μπορεί να επιφέρει; Η σολομώντεια λύση θα ήταν ίσως να προβαίναμε σε κατάργηση των θεσμοθετημένων και στο ξεκίνημα μιας νέας προσπάθειας ονοματοδοσίας.

Ο Νικόλαος Γ. Μαρκέας είναι χειρουργός ορθοπαιδικός, δρ Ιατρικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών.

- 1 Με αφορμή την αμερικανική εισβολή στην Καμπότζη ξεσπούν το ίδιο βράδυ έντονες φοιτητικές ταραχές στο Πολιτειακό Πανεπιστήμιο Κεντ του Οχάιο, εξωθώντας τον κυβερνήτη της πολιτείας Τζέιμς Ρούνις σε απαγόρευση της κυκλοφορίας μετά τη δύση του ηλίου.
- 3 Συνεχίζονται οι διαδηλώσεις στο Πανεπιστήμιο Κεντ, και η Εθνοφυλακή της πολιτείας εισβάλλει στην πανεπιστημιούπολη κάνοντας χρήση δακρυγόνων, συλλαμβάνοντας 34 φοιτητές και τραυματίζοντας πολλούς άλλους. Παράλληλα ο κυβερνήτης κηρύσσει στρατιωτικό νόμο και επιτρέπει στην Εθνοφυλακή να κάνει χρήση βίας κατά βούληση.
- 4 Η ένταση στο Πανεπιστήμιο Κεντ κορυφώνεται μετά τη συγκέντρωση 3.000 φοιτητών στην πανεπιστημιούπολη και την εισβολή 600 εθνοφυλάκων, ορισμένοι από τους οποίους χρησιμοποιούν και πραγματικά πυρά, με αποτέλεσμα τον φόνο 4 φοιτητών και τον τραυματισμό 9 άλλων (κανένας από τους νεκρούς δεν συμμετείχε δραστήρια στο φοιτητικό κίνημα). Παρά τη σφοδρή καταδίκη των επεισοδίων σε όλη την έκταση της

Αμερικής ο πρόεδρος **Ρίτσαρντ Νίξον** υπερασπίζεται την Εθνοφυλακή δηλώνοντας: «Όταν η αμφισβήτηση γίνεται βίαιη προκαλεί την τραγωδία»!

- Πεθαίνει στο νησάκι Σπετσοπούλα, όπου διέμενε με τον σύζυγό της Σταύρο, η **Ευγενία Νιάρχου** (το γένος Λιβανού), σε ηλικία 43 ετών. Ο θάνατός της αποδόθηκε σε υπερβολική λήψη βαρβιτουρικών, αλλά η ύπαρξη μολώπων και εκχυμώσεων στη σορό προκάλεσε υποψίες για πρόκληση βίαιου θανάτου και οδήγησε σε προσωρινή απαγόρευση εξόδου του Νιάρχου από την Ελλάδα. Η κηδεία της πραγματοποιήθηκε στη Σπετσοπούλα στις 7 Μαΐου. Έναν χρόνο αργότερα ο Σταύρος Νιάρχος παντρεύτηκε τη μικρότερη αδελφή της Ευγενίας, Τίνα (πρώην σύζυγο του Αριστ. Ωνάση), η οποία, το 1974, πέθανε επίσης από υπερβολική δόση βαρβιτουρικών.
- 6 Εγκαινιάζεται από τον ΟΤΕ στη Σκάρφεια της Λοκρίδας ο πρώτος επίγειος δορυφορικός σταθμός της Ελλάδας, κόστους 146.000.000 δραχμών.
  - Η ολλανδική Φέγιενορντ κερδίζει το Κύπελλο Πρωταθλητριών Ευρώπης νικώντας στην παράταση του τελικού (στο στάδιο Σαν Σίρο του Μιλάνου) τη σκωτσέζικη Σέλτικ με σκορ 2-1.
- 8 Κυκλοφορεί το τελευταίο άλμπουμ των Beatles, με τίτλο *Let it Be*.
- 9 Στο πλαίσιο ειρηνικής διαδήλωσης εναντίον του Πολέμου του Βιετνάμ 200.000 φοιτητές πολιορκούν τον Λευκό Οίκο, ο οποίος προστατεύεται από 10.000 εθνοφρουρούς.
- 12 Εισβάλλουν στον Λίβανο 2.000 Ισραηλινοί στρατιώτες υποστηριζόμενοι από 100 άρματα μάχης με σκοπό να καταστρέψουν βάσεις Παλαιστίνιων ανταρτών. Ακολουθούν σφοδρές μάχες με στρατιωτικές μονάδες του Λιβάνου και της Συρίας.
  - Πεθαίνει στο Λονδίνο, σε ηλικία 77 ετών, ο δαφνοστεφής Πολωνός στρατηγός **Βλάντισλαβ Άντερς**, επικεφαλής

- των πολωνικών δυνάμεων της διασποράς που πολέμησαν στο πλευρό των Δυτικών Συμμάχων κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Το 1939 συνελήφθη από τους Σοβιετικούς κατά την εισβολή τους στην Πολωνία, μετά όμως από βρετανική παρέμβαση αφέθηκε ελεύθερος και βρέθηκε στη Δυτ. Ευρώπη. Μεταπολεμικά διετέλεσε πρωθυπουργός της εξόριστης πολωνικής κυβέρνησης, ενώ μετά τον θάνατό του θάφτηκε στο πολωνικό στρατιωτικό νεκροταφείο στο Μόντε Κασίνο.
- Πεθαίνει στη Στοκχόλμη, σε ηλικία 78 ετών, η Γερμανοεβραία ποιήτρια Νέλλυ Ζαξ, κάτοχος του βραβείου Νομπέλ Λογοτεχνίας το 1966.
- 14** Ο Δυτικογερμανός τρομοκράτης **Αντρέας Μπάντερ** δραπετεύει με τη βοήθεια της δημοσιογράφου Ουλρίκε Μάινχοφ. Ο Μπάντερ είχε μεταφερθεί από τη φυλακή στο Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών του Βερολίνου, όπου επρόκειτο να δώσει συνέντευξη στη Μάινχοφ. Το κτίριο δέχτηκε ένοπλη επίθεση από 4 τρομοκράτες. Οι Μπάντερ και Μάινχοφ διέφυγαν και αργότερα συγκρότησαν την τρομοκρατική οργάνωση «Φράξια Κόκκινος Στρατός».
- Εγκαινιάζονται οι δύο πρώτες αίθουσες της Εθνικής Πινακοθήκης, που αναμένεται να τεθεί σε πλήρη λειτουργία μετά από δύομισι χρόνια.
  - Κατά τη δεύτερη ημέρα βιαιών ταραχών στο πολιτειακό Πανεπιστήμιο Τζάκσον (που απευθύνεται σε μαύρους φοιτητές) σκοτώνονται, μέσα στη φοιτητική εστία, από πυρά εθνοφρουρών 2 μαύροι φοιτητές ενώ τραυματίζονται άλλοι 20. Την υπεράσπιση της Εθνοφρουράς αναλαμβάνει ο ελληνικής καταγωγής αντιπρόεδρος των ΗΠΑ Σπύρος Άγκνιου, καταφερόμενος εναντίον της «φοιτητικής αληθείας».
- 16** Ο Νορβηγός εθνολόγος και ωκεανόπορος Θωρ Χέγιερνταλ αποπλέει από το Μαρόκο με το σκάφος «Ρα II» (κατασκευασμένο εξ ολοκλήρου από πάπυρο), με πρόθεση να διαπλεύσει τον Ατλαντικό.
- 21** Η κυβέρνηση δίνει στους χίπηδες που είχαν κατασκηνώσει στην κρητική παραλία των Ματάλων διορία μιας εβδομάδας για να αποχωρήσουν, με τη δικαιολογία ότι η περιοχή είχε αρχαιολογική αξία.
- 22** Περισσότεροι από 70 ένοπλοι μασκοφόροι, μέλη της παράνομης οργάνωσης Εθνικό Μέτωπο, εισβάλλουν στις 1.30 μετά τα μεσάνυχτα στον αστυνομικό σταθμό της Λεμεσού, αφοπλίζουν 20 αστυνομικούς και παίρνουν ως λεία 205 τυφέκια, 21 αυτόματα, 5 βαριά πολυβόλα, 100 χειροβομβίδες, 42 πιστόλια και 20.000 σφαίρες! Παράλληλα αφήνουν προκηρύξεις της οργάνωσής τους και καλούν τους αστυνομικούς να μην υπακούουν στην κυβέρνηση αλλά στο Εθνικό Μέτωπο.
- 27** Κατά τις έρευνες για τα γεγονότα της Λεμεσού συλλαμβάνεται ως υπεύθυνος τρομοκρατικών οργανώσεων ο Μιχαήλ Ρωσσίδης καθώς και πολλά άλλα μέλη του Εθνικού Μετώπου, του οποίου ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος αναγγέλλει τη διάλυση. Οι έρευνες όμως αποκαλύπτουν ότι σε αυτό συμμετείχαν πολλοί επιφανείς Κύπριοι, καθώς και άνω του 70% των αστυνομικών της Λεμεσού. Προ του κινδύνου αποσύνθεσης του πολιτικού συστήματος της Κύπρου, παραπέμπονται σε δίκη τον Δεκέμβριο μόλις 22 άτομα, που καταδικάζονται σε ποινές φυλάκισης 4-5 ετών, για να παραμείνουν στη φυλακή μόλις ένα μήνα, αφού στις 19 Ιανουαρίου 1972 ο Μακάριος τους απονέμει χάρη.
- 31** Ισχυρότατος νυκτερινός σεισμός σε παραλιακές περιοχές του Περού, μεγέθους 7,9 Ρίχτερ, προκαλεί κατολίσθηση και χιονοστιβάδα στο ορεινό θέρετρο Γιουνγκάι, με κατάληξη τον θάνατο 66.000-70.000 ατόμων και τον τραυματισμό 50.000. Από τους 30.000 κατοίκους του Γιουνγκάι επιζούν μόλις 130 άτομα. Η συνολική έκταση της περιοχής που επηρεάστηκε από τον σεισμό υπήρξε μεγαλύτερη από εκείνη του Βελγίου και της Ολλανδίας.

Νορβηγία: Αποκαταστάθηκε σπάνια θρησκευτική ταπισερί

Ολοκληρώθηκε η συντήρηση και αποκατάσταση από ομάδα ειδικών του Πανεπιστημίου Επιστήμης και Τεχνολογίας της Νορβηγίας (NTNU) μιας σπάνιας ταπισερί του 12ου αιώνα, που απεικονίζει σκηνές από τη Βίβλο και είχε φιλοτεκνηθεί για να διακοσμήσει εκκλησία στην περιοχή Høylandet της χώρας. Πρόκειται για σπάνιο αντικείμενο του είδους του, το οποίο μπορεί να συγκριθεί μόνο με την ταπισερί Bayeux στη Νορμανδία της Γαλλίας, που έχει αντίστοιχη ηλικία, αλλά αντί για θρησκευτικά θέματα περιέχει σκηνές από τη μάχη του Χέστινγκς το 1066 μεταξύ Νορμανδών και Αγγλοσαξόνων.

Από την ταπισερί της Høylandet, που έχει ύψος 44 εκατοστά, έχει διασωθεί μόνο ένα τμήμα, μήκους 2,10 μέτρων, στο οποίο είναι αποτυπωμένες τρεις σκηνές: η Παναγία που κρατά στην αγκαλιά της τον Χριστό, οι Τρεις Μάγοι που προσφέρουν τα δώρα τους στον Χριστό και το όνειρο που αυτοί είδαν και τους απέτρεψε να αποκαλύψουν στον Ηρώδη τη γέννηση του Θείου Βρέφους.

Για άγνωστους μέχρι τώρα λόγους, στις αρχές του 19ου αιώνα η ταπισερί αποθηκεύτηκε στην σοφίτα της εκκλησίας, όπου το μικροκλίμα επέτρεψε τη διατήρησή της έως σήμερα. Σύμφωνα με τους ειδικούς, την ταπισερί δημιούργησαν γυναίκες της περιοχής που εργάστηκαν με ζήλο για μεγάλο χρονικό διάστημα, κρίνοντας από την εξαιρετική λεπτομέρεια και τα ζωηρά χρώματά της, τα οποία ωστόσο σε πολλά σημεία έχουν ξεθωριάσει στο πέρασμα των αιώνων.

Μοναδικό ρωμαϊκό εργαστήριο σιδήρου στη Φλάνδρα

Σπαράγματα εργαστηρίου χύτευσης σιδηρομεταλλεύματος από τη ρωμαϊκή εποχή εντόπισαν αρχαιολόγοι στην τοποθεσία Doom Nord της πόλης Νίνοβε (Nivone) της Ανατολικής Φλάνδρας, κατά τη διάρκεια ανασκαφικών εργασιών για τη δημιουργία ενός επιχειρηματικού πάρκου. Είναι η πρώτη φορά που οι επιστήμονες κάνουν παρόμοια ανακάλυψη σε αυτή τη γεωγραφική περιοχή του Βελγίου.

Η αρχαιολογική έρευνα στο σημείο ξεκίνησε πριν από 18 μήνες και στο διάστημα αυτό έφερε στην επιφάνεια ποικίλα και ιδιαίτερα σημαντικά ευρήματα. Συγκεκριμένα, βρέθηκαν δύο ταφικά μνημεία από την Υστερη Νεολιθική Εποχή (2500-2000 π.Χ.) και κατάλοιπα από την Εποχή του Χαλκού (2000-1000 π.Χ.), αλλά η μεγαλύτερη «πυκνότητα» αρχαιολογικού υλικού χρονολογείται στα τέλη του 1ου και στον 2ο αιώνα μ.Χ.,

όταν στην περιοχή είχε αναπτυχθεί ρωμαϊκός οικισμός. Από τον οικισμό αυτό αποκαλύφθηκαν ίχνη δρόμων, οικιών και τάφων, καθώς το συγκεκριμένο εργαστήριο, με τους αρχαιολόγους να θεωρούν ότι οι περισσότεροι κάτοικοί του είχαν ως κύρια απασχόληση την παραγωγή μεταλλικών σκευών και άλλων αντικειμένων.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει, εξάλλου, το γεγονός ότι, στο ίδιο σημείο, ανακαλύφθηκαν επίσης απομεινάρια στρατιωτικών καταυλισμών από τα τέλη του 17ου έως τα μέσα του 18ου αιώνα, όταν η Φλάνδρα αποτελούσε το μήλον της έριδος στις πολεμικές αναμετρήσεις μεταξύ των Ισπανών και των Γάλλων.

Δουβλίνο: Ο παλαιότερος οικισμός Βίκινγκ αποκαλύπτει τα μυστικά του

Νέα στοιχεία για τον παλαιότερο οικισμό Βίκινγκ που έχει βρεθεί στο Δουβλίνο έφεραν στο φως οι συνεχιζόμενες ανασκαφές στο κάστρο της πόλης. Συγκεκριμένα, οι αρχαιολόγοι διαπίστωσαν ότι το λιμάνι των Βίκινγκ (του 9ου αιώνα), που είναι γνωστό ως Dubh Linn (στα μεσαιωνικά ιρλανδικά σημαίνει μαύρη ή σκοτεινή λίμνη), ήταν τελικά εκτενέστερο κατά 400 μέτρα απ' ό,τι αρχικά πιστευόταν, φτάνοντας έως την περιοχή με την εκκλησία του 6ου αιώνα Άγιος Μιχαήλ της Λίμνης (St Michael le Pol), μία από τις αρχαιότερες της χώρας.

Οι Βίκινγκ προσέγγισαν στις ιρλανδικές ακτές το 795, αλλά μόνιμο οικισμό δημιούργησαν σχεδόν μισό αιώνα αργότερα, μετά την κατάληψη της περιοχής όπου σήμερα βρίσκεται η πρωτεύουσα της Ιρλανδίας. Αμέσως μετά, στη συμβολή του ποταμού Λίφι και του παραπόταμου του Ποντλ κατασκεύασαν λιμάνι, ώστε να έχουν εύκολη πρόσβαση στον Κόλπο του Δουβλίνου και την Ιρλανδική Θάλασσα. Όπως ανέφερε ο αρχαιολόγος του Πανεπιστημιακού Κολεγίου του Δουβλίνου Άλαν Χένντεν (Alan Hayden), το συγκεκριμένο εύρημα δίνει απαντήσεις σε δύο ιστορικά ερωτήματα: γιατί ο Άγιος Μιχαήλ αναφέρεται ως «της Λίμνης» και πώς το λιμάνι μπορούσε να φιλοξενήσει ταυτόχρονα 200 πλοία.

Σημειώνεται πως, κατά τη διάρκεια των ανασκαφών στο σημείο, έχουν εντοπιστεί ακόμα λατομείο του 12ου αιώνα, ίχνη μεσαιωνικού αγροκτήματος, καθώς και θεμέλια φυλακής που αναγέρθηκε το 1830.

«Ζωντανεύουν» τα άγνωστα σχέδια για το αμερικανικό Καπιτώλιο

Τα απορριφθέντα και για τον λόγο αυτό ξεχασμένα αρχιτεκτονικά σχέδια για το κτίριο του αμερικανικού Καπιτωλίου στην Ουάσιγκτον ανασυστήνεται με τη βοήθεια της ψηφιακής τεχνολογίας ομάδα Αμερικανών μελετητών. Όπως υπογραμμίζουν, σκοπός της πρωτοβουλίας αυτής είναι να δώσουν την ευκαιρία στο κοινό να γνωρίσει την εικόνα που θα μπορούσε να έχει σήμερα το εμβληματικό αυτό κτίριο.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1790 η αμερικανική κυβέρνηση προκήρυξε διαγωνισμό για την ανέγερση του μεγάρου που θα στέγαζε το Κογκρέσο. Κατατέθηκαν συνολικά πέντε προτάσεις, ωστόσο ο Αμερικανός πρόεδρος Τζωρτζ Ουάσιγκτον και η ομάδα αξιολόγησης δεν έμειναν ικανοποιημένοι. Έτσι, επιτράπηκε στον γιατρό και ερασιτέχνη αρχιτέκτονα Ουίλλιαμ Θόρντον (William Thornton) να υποβάλει καθυστερημένα τροποποιημένη πρόταση (συμμετείχε και στον αρχικό διαγωνισμό), που τελικά εγκρίθηκε με ορισμένες αλλαγές καθώς εκτιμήθηκε πως διέθετε την απαιτούμενη μεγαλοπρέπεια. Η κατασκευή του Καπιτωλίου ξεκίνησε το 1793 και ολοκληρώθηκε το 1811, με το Κογκρέσο να συνεδριάζει εκεί για πρώτη φορά το 1800.

Εκτός από το αρχικό σχέδιο του Θόρντον τα άλλα απορριφθέντα σχέδια ανήκουν στον Γάλλο αρχιτέκτονα Ετιέν Στεφέν Αλλέ (Stephen Hallet), στον Βρετανό δάσκαλο Άντριου Κάρσορ (Andrew Carshore), στον Ιρλανδό αρχιτέκτονα Τζέιμς Ντάιμοντ (James Diamond) και τον Φίλλιπ Χαρτ (Phillip Hart), άγνωστων λοιπών στοιχείων.

Μπορείτε να δείτε τις ψηφιακές μακέτες στο: <http://hnn.us/article/174437>.

Robert Service

Ο τελευταίος τσάρος Ο Νικόλαος Β΄ και η Ρωσική Επανάσταση

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Σώτη Τριανταφύλλου

Εκδόσεις Πατάκη, 2019 | ΣΕΛ.: 415, ΤΙΜΗ: 24,00 €

Σύνθετο πρόσωπο, ένας αντιφατικός άνθρωπος και ηγεμόνας υπήρξε ο τσάρος Νικόλαος Β'. Οι θαυμαστές του τον υπερασπίζονται ως στοργικό σύζυγο και πατέρα που έκανε ό,τι μπορούσε για τη Ρωσία μπροστά σε μια παλίρροια επαναστατικής σκληρότητας, η

οποία κατέληξε στην εκθρόνισή του τον Φεβρουάριο του 1917 και στη δολοφονία του ένα χρόνο αργότερα. Οι εχθροί του τον θεωρούν ως πείσιμονα, αντιδραστικό τύραννο που αποσταθεροποίησε τη χώρα με τις πράξεις του και γκρέμισε κάθε ευκαιρία να αποφευχθεί η καταστροφή των επόμενων δεκαετιών.

Ο Ρόμπερτ Σέρβις, ένας από τους καλύτερους ιστορικούς επί της σύγχρονης Ρωσίας, ακολουθεί τον Νικόλαο στους δεκαέξι μήνες από την ανατροπή του έως τον θάνατό του. Εκείνη την περίοδο βρισκόταν υπό κράτηση στο Τσάρσκαγε Σελό, στο Ταμπόλσκ και τελικά στο Εκατερινεμπούργκ, χωρίς ελπίδα ότι θα απελευθερωνόταν. Ο Σέρβις μας δίνει το χρονικό αυτών των μηνών και περιγράφει όλα όσα εκτυλίχθηκαν στους διάφορους τόπους «περιορισμού», σε έναν κλοιό που γινόταν ολοένα και στενότερος από μέρα σε μέρα. Ο Βρετανός ιστορικός της Ρωσίας μελέτησε σε βάθος αρχεία, ημερολόγια, αλληλογραφία: το αποτέλεσμα είναι ένα χρονικό πτώσης με φόντο τα μεγάλα γεγονότα της αρχής του 20ού αιώνα -τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, τη Φεβρουαριανή Επανάσταση, την Οκτωβριανή Επανάσταση.

Τα ντοκουμέντα που εξετάζει φωτίζουν το όραμα του Νικολάου για την επαναστατική κατάσταση το 1917-1918 και το όραμά του για τις προοπτικές της Ρωσίας. Προσπαθούσε να βγάλει άκρη από τις συνθήκες που αδυνατούσε να ελέγξει και που μεταβάλλονταν με τρόπο απρόβλεπτο. Οι απώτεροι στόχοι του πριν από το 1917 έχουν προκαλέσει διαμάχη επί δεκαετίες, και υπάρχει το

ερώτημα αν ήταν πραγματικά τόσο διανοητικά άκαμπος όσο ισχυριζόνταν οι εχθροί του. Τα στοιχεία δείχνουν ότι αυτοί οι εχθροί του είχαν δίκιο. Στην αιχμαλωσία είχε τον χρόνο να αναγνωρίσει τα λάθη του και να διορθώσει τη βασική του ανάλυση, αλλά δεν έκανε τίποτε τέτοιο. Ως άνθρωπος ήταν αρκετά περίπλοκος, διότι δεν εξωτερικεύει τις σκέψεις του ούτε στους υπουργούς του, ούτε στους επαναστάτες, ούτε στους ακολούθους του.

Ο Σέρβις στο βιβλίο του φωτίζει, το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον των τόπων κράτησης των Ρομανόφ. Πρόκειται για ένα ζήτημα που δεν έχει ερευνηθεί αρκετά στην σχετική βιβλιογραφία. Οι μπολσεβίκοι στο Ταμπόλσκ και στο Εκατερινεμπούργκ είχαν τις δικές τους απόψεις για το πώς να διαχειριστούν την υπόθεση Ρομανόφ, πράγμα που δημιουργούσε εντάσεις με τη σοβιετική κυβέρνηση. Στην ηγεσία των μπολσεβίκων του Εκατερινεμπούργκ υπήρχαν μερικοί που ήθελαν να εκτελέσουν τον Νικόλαο με ή χωρίς την συγκατάθεση του Λένιν.

Ο Ρόμπερτ Σέρβις δεν μας προσφέρει μόνο το πορτρέτο ενός μοιραίου ηγεμόνα αλλά και μια εισαγωγή στην ιστορία της Ρωσίας και της Σοβιετικής Ένωσης. Πρόκειται για μια ιστορία πολυπρόσωπη: εκτός από τους πρωταγωνιστές -μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας, πολιτικούς και επαναστάτες-, εμφανίζονται απλοί Ρώσοι πολίτες, ακόλουθοι των Ρομανόφ, φίλοι και εχθροί: η δική τους μοίρα, η συχνά τραγική, συμπληρώνει αυτή τη μεγάλη ιστορική τοιχογραφία.

Λευτέρης Καντζίνος

Αθήνα 1204-1456

Τα άγνωστα χρόνια

Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2020 | ΣΕΛ.: 304, ΤΙΜΗ: 16,60 €

Της μακραίωνης Ιστορίας των Αθηνών σχεδόν όλες οι χρονικές περιόδους έχουν ερευνηθεί και σχολιαστεί. Ωστόσο, μία ιστορική εποχή παρέμενε στην αφάνεια, με αποτέλεσμα να γνωρίζουμε ελάχιστα για αυτήν ήταν η περίοδος της Φραγκοκρατίας (1205-1496). Η σχετική βιβλιογραφία είναι από πενιχρή έως ανύπαρκτη.

Ελάχιστα ιστορικοί του 19ου αιώνα, και ακόμη λιγότεροι του 20ού αιώνα ασχολήθηκαν με την συγκεκριμένη περίοδο. Ο πιθανότερος λόγος του προσπεράσματος ήταν το πλήθος των αρχαίων και βυζαντινών ευρημάτων, που ως αποτέλεσμα το ενδιαφέρον της ερευνητικής πρόκλησης.

Αντιθέτως, οι ιστορικές πηγές και τα αρχαιολογικά τεκμήρια της περιόδου της Φραγκοκρατίας είναι κατά πολύ λιγότερα. Πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι μεταξύ του 13ου και 15ου αιώνα συντελέστηκαν σημαντικά γεγονότα όπως οι δύο αλώσεις της Κωνσταντινούπολης, –από τους Λατίνους το 1204, και από τους Οθωμανούς το 1453–, η ανακάλυψη της αμερικανικής ηπείρου (1492), η εφεύρεση της τυπογραφίας (1455), και φυσικά οι Σταυροφορίες που έστρεψαν το ενδιαφέρον των ιστορικών μακριά από την Αθήνα.

Το βιβλίο του Λευτέρη Καντζίνου, έρχεται να καλύψει αυτό το μεγάλο βιβλιογραφικό κενό. Θα επισημάνουμε ότι ενώ τα τελευταία 130 χρόνια, η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως πολιτισμικούς μας θησαυρούς βυζαντινών και αρχαίων μνημείων, δεν υπήρξε κάτι αντίστοιχο με την περίοδο της Φραγκοκρατίας γιατί έχει να κάνει έχει εξαλειφθεί.

Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου του ο Καντζίνος κάνει μία σύντομη ανασκόπηση από τους προϊστορικούς χρόνους έως την άλωση των Αθηνών από τους Σταυροφόρους. Παρουσιάζει επίσης τις σπουδαιότερες προσωπικότητες με καταγωγή από τη μεσαιωνική Αθήνα, ενώ κάνει μνεία στην εξέλιξη της πόλης μέσω της πολεοδομικής δραστηριότητας. Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφει

τη βίαιη εγκατάσταση των Σταυροφόρων στην Αθήνα. Αναλύει τον τρόπο με τον οποίο οι πρώτοι Φράγκοι κυβέρνησαν, ενώ στη συνέχεια παραθέτει τις εσωτερικές τους έριδες. Ακολουθώντας εξιστορεί τον τρόπο με τον οποίο η Αθήνα αναδείχτηκε σε Δουκάτο. Μεγάλο ενδιαφέρον έχουν οι μηχανορραφίες, δολοπλοκίες και προδοσίες, της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου έχοντας ολέθριες συνέπειες. Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφει την σταδιακή εδραίωση των Καταλανών μισθοφόρων στην εξουσία του Δουκάτου, οι οποίοι καταδυνάστευσαν τον αθηναϊκό λαό και ισοπέδωσαν μεγάλα τμήματα της πόλης, καθώς και η εμφάνιση και ο ρόλος του μισθοφορικού στρατιωτικού σώματος των Ναβαρραίων, το οποίο διαδέχθηκε τους Καταλανούς. Στο τέταρτο κεφάλαιο ασχολείται σχολαστικά με την περίπτωση της οικογένειας Ατζαϊώλι, από την Φλωρεντία, και τη παρουσία της στην Αθήνα, από το 1388 έως το 1456, περίοδο κατά την οποία επτά μέλη της έγιναν δούκες των Αθηνών. Στο τελευταίο κεφάλαιο περιγράφει τη διάρθρωση της αθηναϊκής κοινωνίας, τον βίο και το έργο των διαπρεπέστερων λογίων με καταγωγή ή δράση στην αττική γη του 15ου αιώνα. Εξιστορείται επίσης η μοίρα των σπουδαιότερων μνημείων της Αθήνας, όπως αυτά είχαν διασωθεί μέχρι τότε, μέσα από τις περιγραφές των πρώτων περιηγητών.

Αποτέλεσμα πολυετούς έρευνας σε αρχεία και βιβλιοθήκες το βιβλίο του Λευτέρη Καντζίνου, εκτός από την μεγάλη συμβολή του στην ιστορική έρευνα, έρχεται να προσφέρει στους φιλόστοργους, ένα συναρπαστικό ανάγνωσμα.

Βαγγέλης Τζούκας

Όταν Ξέσπασε η βία

Μελέτες και δοκίμια για τη δεκαετία 1940-1950

Εκδόσεις Επίκεντρο, 2020 | ΣΕΛ.: 272, ΤΙΜΗ: 14,00 €

Ο 20ός αιώνας υπήρξε βίαιος σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, επαναστάσεις και εξεγέρσεις, εμφύλιες και διακρατικές συγκρούσεις, γενοκτονίες και εθνοκαθάρσεις κάθε είδους επιβεβαίωσαν, με τον πιο δραματικό τρόπο, την αμφισβήτηση του πνεύματος αισιοδοξίας και πίστης στον ανθρωπισμό

και στην αέναη πρόοδο που χαρακτήριζαν την προγενέστερη περίοδο (19ο αιώνα). Οι παγκόσμιες εξελίξεις δεν μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστη και την Ελλάδα. Η ελληνική κοινωνία και το ελληνικό κράτος δοκιμάσθηκαν σκληρά την τελευταία εκατονταετία. Ειδικά το πρώτο ήμισυ του 20ού αιώνα υπήρξε, από κάθε άποψη καθοριστικό τόσο για την οριστική εδραίωση των συνόρων του έθνους-κράτους όσο και για την ουσιαστική κατοχύρωση της πολιτικής, κοινωνικής και πολιτιστικής φυσιογνωμίας του. Ο Μεσοπόλεμος υπήρξε μια εξαιρετικά ενδιαφέροντα περιόδος για την Ελλάδα, που χαρακτηρίστηκε από βαθύτατες μεταβολές των πολιτικών και κοινωνικών υποκειμένων, με την δικτατορία της 4ης Αυγούστου να σηματοδοτεί το τέλος μιας ολόκληρης εποχής.

Στις 28 Οκτωβρίου 1940 η χώρα εισήλθε στη μεγαλύτερη πολεμική αναμέτρηση όλων των εποχών με εμφατικό τρόπο, και ο ελληνικός στρατός προσέφερε στο συμμαχικό στρατόπεδο την πρώτη νίκη σε ευρωπαϊκό έδαφος έναντι αξονικής δύναμης (της Ιταλίας), σε μια χρονική συγκυρία κατά την οποία ο Άξονας έδειχνε ακατανίκητος. Η επέμβαση της Γερμανίας, τον Απρίλιο του 1941, οδήγησε όμως σε κατάρρευση του μετώπου και σε κατάληψη της ηπειρωτικής Ελλάδας. Η ελληνική κοινωνία γνώρισε παράλληλους πολέμους κατά τη διάρκεια της τριπλής κατοχής (γερμανικής, ιταλικής, βουλγαρικής), μεταξύ των οποίων ξεχωρίζει ο ανταρτοπόλεμος εναντίον των κατοχικών δυνάμεων, οι εμφύλιες συγκρούσεις των αντιστασιακών οργανώσεων (κυρίως ανάμεσα σε ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ) και οι συγκρούσεις

του ΕΛΑΣ με Τάγματα Ασφαλείας και άλλους παραστρατιωτικούς σχηματισμούς συνεργατών των κατακτητών. Η αποχώρηση των κατοχικών στρατευμάτων, το φθινόπωρο του 1944, δεν σηματοδότησε πολιτική ομαλότητα. Τα Δεκεμβριανά, η ήττα της Αριστεράς και η Συμφωνία της Βάρκιζας συνιστούσαν τους επόμενους σταθμούς της ταραχώδους αυτής πορείας. Το τέλος του Εμφυλίου τον Αύγουστο του 1949 επισφράγισε το κλείσιμο μιας ολόκληρης περιόδου, κατά την οποία η χώρα διχάστηκε βαθιά, γνώρισε μεγάλους μετασχηματισμούς, υπέστη τεράστιες απώλειες σε έμπυχο δυναμικό και σε κάθε είδους υποδομές. Στο βιβλίο του Τζούκα συγκεντρώνονται σε τέσσερις ενότητες, – ώστε να διευκολύνεται ο αναγνώστης –, μελέτες και δοκίμια του που αφορούν ζητήματα της δεκαετίας 1940-1950. Καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα, από τη Μάχη της Κρήτης και τον ανταρτοπόλεμο στην Πίνδο, τις όψεις των εμφυλίων συγκρούσεων, τόσο της Κατοχής όσο και του ολοκληρωτικού Εμφυλίου πολέμου 1946-1949, έως θέματα μεταπολεμικής διαχείρισης της μνήμης και αναπαραστάσεων της περιόδου στη μαζική κουλτούρα.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι απαιτείται μια νέα ματιά πάνω στις καθοριστικές και ταραγμένες αυτές εποχές του συλλογικού μας βίου, ειδικά στη σημερινή συγκυρία κατά την οποία φαίνεται να αναβιώνουν φαντάσματα του παρελθόντος. Ο Βαγγέλης Τζούκας στην άκρως ενδιαφέρουσα συναγωγή των μελετημάτων προσεγγίζει με απροκατάληπτη ματιά τις προσωπικές και συλλογικές τραγωδίες αλλά και τους ηρωισμούς των ανθρώπων, τόσο των πρωταγωνιστών όσο και των “αφανών”.

Άρης Σφακιανάκης Η σκιά του κυβερνήτη

Εκδόσεις Κέδρος, 2019 | ΣΕΛ.: 509, ΤΙΜΗ: 16,60 €

Η εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια, στις 30 Μαρτίου 1927, από την Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας ως Κυβερνήτη της Ελλάδας αλλάζει οριστικά την πορεία της ζωής του και σφραγίζει τη νεότερη ελληνική ιστορία. Η εκλογή του ωστόσο δεν χαροποίησε ούτε την Βρετανία, ούτε την Γαλλία, οι οποίες είδαν ξαφνικά το νέο έθνος να διολισθαίνει προς την Ρωσία. Πίστεψαν ότι η Ρωσία θα αποκτούσε

πρόσβαση στη Μεσόγειο, κάτι που δεν είχαν σκοπό να επιτρέψουν.

Όταν ξέσπασε επανάσταση κατά του Καποδίστρια στην Ύδρα και τον Πόρο, από τον Μιαούλη και άλλους του Αγγλικού κόμματος, κυρίως, αλλά και του Γαλλικού, Βρετανοί και Γάλλοι, απέκλεισαν μεν τους επαναστάτες αλλά δεν κινήθηκαν εναντίον. Αντίθετα οι Ρώσοι έπληξαν τους επαναστάτες, προκαλώντας έτσι ακόμα μεγαλύτερες ανησυχίες σε Βρετανούς και Γάλλους. Πάνω στα ερείπια ενός επιταχυνόμενου πολέμου, ο οποίος συνεχιζόταν εξάλλου, και υπό συνθήκες αβεβαιότητας ακόμη και για τα σύνορα της χώρας, το έργο της κρατικής συγκρότησης μοιάζει πραγματικά τιτάνιο.

Η αδιάλλακτη στάση του Καποδίστρια και η αποτυχία των πρωτοβουλιών συμφιλίωσης οδήγησε στη δολοφονία του στις 27 Σεπτεμβρίου 1831 από τον Κωνσταντίνο και τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη.

Μια δολοφονία που δεν φαίνεται να ήταν αποτέλεσμα ευρύτερης συνωμοσίας, στην οποία διευθυντικό ρόλο είχαν οι ξένοι παράγοντες ή η ηγεσία της αντιπολίτευσης στην Ύδρα, αλλά το τελευταίο όπλο που διέθεταν τα πιο παραδοσιακά στοιχεία της ελληνικής κοινωνίας για να υπερασπίσουν την άμεσα απειλούμενη κοινωνική τους υπόσταση.

Μερικοί, ίσως-ίσως αρκετοί, ιστορικοί και άλλοι συγγραφείς, έγραψαν για την “αμφιλεγόμενη” ή “αμφισβητούμενη” προσωπικότητα του Καποδίστρια. Τις περισσότερες φορές τα επιχειρήματά τους στηρίχθηκαν επάνω σε γνώμες και κείμενα άλλων, που έγραψαν για τον Έλληνα πολιτικό και διπλωμάτη. Άλλες πάλι φορές απέσπασαν

μεμονωμένες φράσεις από τα κείμενα του ίδιου και θεμελίωσαν επάνω τους ολόκληρες θεωρίες κατά βάση αρνητικές ή επικριτικές. Μερικοί δεν δίστασαν να φθάσουν στο σημείο της απαράδεκτης συκοφαντίας ή της χαμηλής φρασεολογίας.

Το ιστορικό μυθιστόρημα (ως γνωστόν ένα καλό ιστορικό μυθιστόρημα απαιτεί τον συνδυασμό δύο προϋποθέσεων: να είναι καλό ως μυθιστόρημα και να είναι σωστό ιστορικά) οφείλει και σήμερα να προτρέπει τον αναγνώστη για πληρέστερη ιστορική γνώση, να του δημιουργεί το ενδιαφέρον να διαβάσει Ιστορία.

Επιπλέον όμως, οφείλει να προτείνει μια νέα προσέγγιση της ιστορικής περιόδου στην οποία διαδραματίζεται.

Ο Σφακιανάκης, με αντικειμενική εξιστόρηση, με λεπτή αφηγηματική γραφή, μας συστήνει, αριστοτεχνικά σκιαγραφεί, την εμβληματική μορφή, την προσωπικότητα του Καποδίστρια, από τον Δεκέμβριο του 1827 που έφθασε στην Ελλάδα, έως την Κυριακή της δολοφονίας του στο Ναύπλιο, στις 9 Οκτωβρίου 1931, μέσα από μια άλλη οπτική.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας ερχόμενος στην Ελλάδα, θα συναντήσει στην Ανκόνα, έναν τυχοδιώκτη, τον Πέτρο Σκοτεινό, που θα τον συνεπάρει η προσωπικότητα του κυβερνήτη. Μια αρκετά περιεργη γνωριμία που θα καταλήξει ώστε να τον ακολουθήσει ο Σκοτεινός ως σωματοφύλακας.

Ο Άρης Σφακιανάκης τον χρησιμοποιεί ως το κλειδί στην πλοκή του μυθιστορηματός του. Δεν θα προσπεράσει και την Αλεξάνδρα Στούρτζα, αλλά σε ρόλο εντελώς περιφερειακό.

ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ

- 1 Συνιδρυτής του ΕΔΕΣ αντίπαλος της μοναρχίας και του Μεταξά
- 2 Αντιστασιακή οργάνωση της κατοχής (αρχικά) – Κarpός που ο Όμηρος αποκαλούσε «δώρο των Θεών»
- 3 Συγκριτικός βαθμός του πολύς – Αρχαίο ξίφος
- 4 Αθλητικά αρχικά – Αθηναία εταιρα που «έκαψε» την Περσέπολη – Αρχικά αγροτικής εφημερίδας
- 5 Αρχαίος βασιλιάς εξέχων στρατιωτικός νους – Μισητή αστυνομία
- 6 Εφ' ... ζωής, μέχρι το τέλος της ζωής – Πατρίδα του Κάρολου Μαρξ
- 7 Το 1920 υπήρξε προσωρινή πρωτεύουσα της Αλβανίας – Κτητικό
- 8 Υπάρχει και συνθετική – «... του Έθνους», γνωστό σκάνδαλο της κούντας
- 9 Ερωτηματικό – Πρωτεύουσα της Ταϊβάν (μία γραφή)
- 10 Ελάχιστα, ανεπαίσθητα (αρχ.) – Αφροαμερικανικό μουσικό είδος
- 11 Φυτό της ανατολικής Ασίας – Κόρη του ποτάμιου θεού Σαγγάριου

1	2	3		5	6	7	8	9	10
2									
3			4						
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									

ΚΑΘΕΤΑ

- 1 Διάδοχος του Πλαστήρα στην ΕΠΕΚ ιδρυτικό μέλος της Ένωσης Κέντρου
- 2 Δημοφιλές οξύ που ανακάλυψε ο Γερμανός χημικός Καρλ Μέγιερ
- 3 Ενεργειακά αρχικά – Σκακιστικός βασιλιάς – Ένας Λουδοβίκος
- 4 Μυθολογικό βουνό των Τιτάνων – Κινεζική ενέργεια ζωής
- 5 Τόπος στην ποίηση του Καββαδία – Ιταλικά δεδομένα
- 6 Επιφώνημα πόνου – Ευβοϊκή πόλη που δεινοπάθησε λόγω αποστασίας από την Αθηναϊκή Συμμαχία
- 7 Μυκηναϊκή ακρόπολη στη Βοιωτία – Νησί της Κροατίας πρωτοπόρο στον γυμνισμό
- 8 ... Τσε, ιδρυτής του τσαϊσμού – Αρχαίο υποθετικό – Πολεμική ταχή
- 9 Ισχυροί Θράκες που κατοικούσαν στην κοιλάδα του Έβρου – Τίτλος πολιτικής ή στρατιωτικής εξουσίας
- 10 Ομόηχα φωνήεντα – Μπόκο ..., εξτρεμιστική ισλαμική οργάνωση – Βυζαντινή νότα

ΛΥΣΗ ΣΤΑΥΡΟΛΕΞΟΥ ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ: 1. ΜΕΡΕΝΤΙΤΗΣ 2. ΑΠΕΛΑΤΕΣ 3. ΚΕΑ – ΡΑΣΑ 4. ΡΑΛΛΟΥ – ΟΕΝ 5. ΙΕ – ΠΟΥΡΟ 6. ΠΑΣΤΟΡΑΣ 7. ΟΛΜΟΙ – ΒΕΑ 8. ΥΠΟΝΟΙΑΣ 9. ΛΕΣΙΝΓΚ – ΕΣ 10. ΟΙ – ΜΑΡΣΕ 11. ΣΣΕ – ΙΕΣΣΑΙ ΚΑΘΕΤΑ: 1. ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΣ 2. ΕΠΕΑ – ΑΛΠΕΙΣ 3. ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ 4. ΕΛ – ΛΕΤΟΝΙΑ 5. ΝΑΤΟ – ΟΙΟΝ 6. ΤΤ – ΥΠΡ – ΙΓΜΕ 7. ΙΕΡ – ΟΑΒΑΚΑΣ 8. ΤΣΑΟΥΣΕΣ – ΡΣ 9. ΣΕΡ – ΕΣΑ 10. ΣΠΑΝΟΣ – ΩΣΕΙ